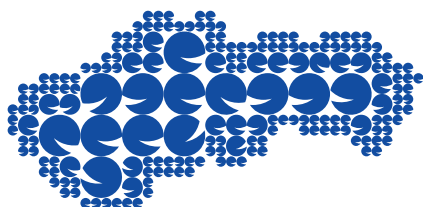

SLOVENSKÁ REČ

79 • 2014 • 5–6

ČASOPIS PRE VÝSKUM SLOVENSKÉHO JAZYKA
ORGÁN JAZYKOVEDNÉHO ÚSTAVU ĽUDOVÍTA ŠTÚRA SAV

SLOVENSKÁ REČ

Časopis pre výskum slovenského jazyka.
Založený v roku 1932. Orgán
Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra
Slovenskej akadémie vied

SLOVAK SPEECH

Journal for the Slovak Language Research.
Founded in 1932. Published by Ľudovít Štur
Institute of Linguistics,
The Slovak Academy of Sciences

HLAVNÝ REDAKTOR VÝKONNÁ REDAKTORKA REDAKČNÁ RADA

Slavomír Ondrejovič
Jana Wachtarczyková

EDITOR-IN-CHIEF EXECUTIVE EDITOR EDITORIAL BOARD

Ján Bosák (Bratislava), Klára Buzássyová (Bratislava), Juraj Dolník (Bratislava), Ľubomír Ďurovič (Lund – Švédsko), Miroslav Dudok (Bratislava), Ján Findra (Banská Bystrica), Siniša Habijanec (Záhreb – Chorvátsko), Björn Hansen (Regensburg – Nemecko), Martina Ivanová (Prešov), Ľubomír Kralčák (Nitra), Mark Lauersdorf (Kentucky – USA), Milan Majtán (Bratislava), Martin Ološtiak (Prešov), Oľga Orgoňová (Bratislava), Ján Sabol (Košice), Daniela Slančová (Prešov), Pavol Žigo (Bratislava)

REDAKTORKA ANGLICKÝCH TEXTOV TECHNICKÝ REDAKTOR

Júlia Behýlová
Vladimír Radík

ENGLISH LANGUAGE EDITOR LAY OUT

Časopis je citovaný v databázach

Scopus (Elsevier), Linguistic Bibliography / Bibliographie Linguistique (Brill), The Year's Work in Modern Language Studies, Central European Journal of Social Sciences and Humanities, Bibliografia Językoznawstwa Slawistycznego, Naviga (Softweco), ProQuest – Linguistics & Language Behavior Abstract (LLBA), Summon (Serials Solutions/ProQuest), WorldCat (OCLC)

Indexed in databases

Periodicita

Vychádza 6 čísel 3-krát ročne

Periodicity

Published 6 issues, 3 times per year

Adresa redakcie

 813 64 Bratislava, Panská 26, Slovensko,
tel. +421-2-54431756, e-mail: slovenska.rec@juls.savba.sk, www.juls.savba.sk

Address of editor's office

Elektronická verzia časopisu je dostupná na

<http://www.juls.savba.sk/ediela/sr/>

The electronic version of journal is available at

Informácie o predplatnom podáva a objednávky prijíma redakcia

Subscription information and booking are received by editor's office

Výhradný distribútor na Slovensku

 SAP – Slovak Academic Press s. r. o., Bazová 2, 821 08 Bratislava.
E-mail: sap@sappress.sk, www.sappress.sk. Registračné číslo 7089.

Distributed in Slovak Republic by

Objednávky do zahraničia prijíma a vybavuje

 SLOVART G. T. G. Ltd., Krupinská 4, P. O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia,
tel.: +421-2-63839472, fax: +421-2-63839485, e-mail: info@slovart-gtg.sk.

Foreign orders executed by

Časopis je v predaji v kníhkupectve Veda

Štefánikova č. 3, Bratislava

The journal available at Veda bookshop

Návrh a grafické spracovanie obálky

 Design and cover design graphic processing by
Jana Wachtarczyková, Martina Cebecauerová

ISSN 0037-6981 (tlačaná verzia)

EV 3695/09

ISSN 1338-4279 (verzia online)

Toto číslo vyšlo v novembri 2014

OBSAH / CONTENTS SR 5 – 6/2014

ŠTÚDIE A ČLÁNKY / STUDIES AND ARTICLES

- 259 – 273 **Výskum slovenskej slovotvorby v poslednom štvrtstoročí. I. časť**
Research of the Slovak Word Formation in the last 25 Years. Part I
Martin Ološtiak
- 274 – 303 **Slovensko-česká a česko-slovenská dvojjazyčná lexikografia. Vývinový prehľad od 19. storočia po súčasnosť. I časť**
Slovak-Czech and Czech-Slovak Bilingual Lexicography. An Overview of the Development from the 19th Century up to the Present Times. Part I
Katarína Gajdošová
- 304 – 319 **Adjektíva v neinštitucionálnej dialogickej komunikácii dospelých na východnom Slovensku**
Adjectives in Non-institutional Dialogue Communication in Eastern Slovakia
Martina Bodnárová

DISKUSIE A ROZHLEDY / DISCUSSIONS AND HORIZONS

- 320 – 326 **Súdny obvod – domová sloboda. Poznámky k právnym pojmom zo žilinského prekladu Magdeburského práva**
Remarks on the Law Terms from the Žilina's Translation of the Magdeburg Law
Rudolf Kuchar

SPRÁVY / REPORTS

- 327 – 329 **Sympóziium doktorandov jubilujúceho školiteľa Jána Sabola**
Symposium of Post-graduate Students of Ján Sabol Celebrating his Birthday
Iveta Bónová
- 330 – 332 **Týždeň vedy a techniky v Slovenskom národnom korpuse**
National Science and Technology Week in the Slovak National Corpus
Katarína Gajdošová

RECENZIE / REVIEWS

333 – 336 Eseje o zabúdaní jazyka

Essays on the Forgetting of Language

Adam Bžoch

337 – 343 Nové východisko skúmania Konštantínovho kódu

New Scope of Research of the Constantine's Code

Patrik Petráš

344 – 349 Tvrdé vs. mäkké zakončenie maskulín a neutier v českom jazyku

Hard vs. Soft Ending of Masculines and Neutres in Czech Language

Katarína Chlpíková

350 – 355 Po dvadsiatich rokoch vyšiel nový slangový slovník

New Dictionary of Slang was Published after 20 Years

Lenka Palková

KRONIKA / CHRONICLE

356 – 357 Za profesorom Krajčovičom

In Memory of Professor Rudolf Krajčovič

Pavol Žigo

358 – 359 Pred 100 rokmi sa narodil Jozef Ambruš

Jozef Ambruš was Born 100 Year Ago

Slavomír Ondrejovič

ROZLIČNOSTI A ROZHOVORY

360 – 373 Poznávaním histórie jazyka formujeme svoje národné povedomie.

Rozhovor s Milanom Majtánom

Through Exploring the History of Language we Shape our National Awareness. Interview with Milan Majtán

Jana Wachtarczyková

OBSAH 79. ROČNÍKA ČASOPISU SLOVENSKÁ REČ

374 – 376 Contents of 79th volume of Slovak Speech Journal

Jana Wachtarczyková

ZÁPISNÍK BIBLIOGRAFA / BIBLIOGRAPHER'S NOTES

377 – 384 Júlia Behýlová

VÝSKUM SLOVENSKEJ SLOVOTVORBY V POSLEDNOM ŠTVRŤSTOROČÍ. I. ČASŤ

Martin Ološtiak

*Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, Inštitút slovakistických, mediálnych
a knižničných štúdií, Ulica 17. novembra 1, 080 78 Prešov, e-mail: olo.martin@gmail.com*

OLOŠTIAK, M.: Research of the Slovak Word Formation in the last 25 Years. *Slovak Speech*, 2014, vol. 79, no. 5 – 6, p. 259 – 273.

Abstract: The paper outlines the development in the field of investigation of Slovak word-formation in recent 25 years (1989 – 2014). The paper covers dominant areas in the field, i.e. theory and methodology (e.g. the concept of word-formation motivation), functions of word-formation motivation, word-formation of verbs, adjectives, adverbs, compounding, the tendency toward internationalization, word-formation adoption of loan words, lexicographic treatment of Slovak word-formation and morphemics, word-formation of proper names, the role of word-formation and the investigation of symmetries and asymmetries in the cross-linguistic study, the role of word-formation in a text etc. These aspects of word-formation are dealt in the works of J. Furdík, J. Horecký, K. Buzássyová, M. Nábělková and others.

Key words: Slovak word-formation, investigation in the period of 1989 – 2014, Juraj Furdík, Ján Horecký, Klára Buzássyová, Mira Nábělková

V slovakistickom jazykovednom prostredí chýba práca, ktorá by ponúkala prehľad jazykovedného myslenia na Slovensku. Myslíme tým prácu takého typu, akou sú napríklad v českom prostredí *KAPITOLY Z DĚJIN ČESKÉ JAZYKOVĚDNÉ BOHEMISTIKY* (Pleskalová et al., 2007). Uvedomujeme si pritom, že koncipovanie komplexných akademických dejín slovenskej jazykovedy (primárne máme na mysli slovakistiku) je beh na dlhé trate. Plurál *dlhé trate* sme v tomto kontexte nepoužili náhodou, pretože sa nazdávame, že jedna z ciest, ako sa možno aspoň priblížiť k štartovacej čiari takéhoto veľkého a komplexného projektu, je pokúsiť sa charakterizovať a zhrnúť vývin poznania v jednotlivých oblastiach jazykovedného výskumu. Ani takto koncipované práce v slovakistike nenájdeme, a tak je to jedna z úloh, na ktorú by sa slovakisti mohli (a mali) podujat' čím skôr.

Uvedené konštatovania sa v plnej miere týkajú aj derivatológie. V našom príspevku by sme túto medzeru chceli vyplniť aspoň čiastočne, a to prehľadom derivatologického výskumu slovenského jazyka v rokoch 1989 – 2014. Rok 1989 predstavuje dôležitý medzník vo vývine slovenskej slovnej zásoby predovšetkým z mimojazykových dôvodov. V novembri 1989 dochádza k zmene politicko-ekonomického režimu, s čím

súvisia aj zmeny vo fungovaní slovnej zásoby. Rok 1989 je však významný nielen z externolingvistického hľadiska, pretože v tomto období vychádza kompendium DYNAMIKA SLOVNEJ ZÁSoby SÚČASNEJ SLOVENČINY (Horecký – Buzássyová – Bosák et al., 1989; ďalej DSZ), v ktorom sa pomerne komplexným spôsobom analyzuje vývin slovenskej lexiky od začiatku 70. rokov 20. storočia do polovice 80. rokov.

Pokiaľ ide o slovotvorbu, v DSZ sa nachádzajú kapitoly o úlohe slovotvornej motivácie v lexikálnej dynamike (s. 28 – 36; autorom je J. Furdík), o osobitných typoch motivácií, o slovotvornom hniezde a slovotvornej paradigme v dynamike slovnej zásoby, o slovotvornom hniezde a o slovotvornej paradigme (s. 36 – 48; autorka K. Buzássyová). V najrozsiahlnejšej časti celého kompendia s názvom Pomenovacie jednotky (s. 49 – 241) sa pozornosť venuje jednotlivým lexikálno-sémantickým skupinám pomenovaní (názvy osôb, názvy miesta, názvy inštitúcií, abstraktná lexika a pod.). Na charakteristike týchto skupín sa výrazným spôsobom využívajú aj slovotvorné poznatky. V ďalšej časti (Sémantické a štylistické procesy a tendencie, s. 243 – 317) sa analyzujú procesy, na ktorých sa slovotvorný systém buď spolupodieľa, resp. je ich súčasťou (multiverbizácia, internacionalizácia slovnej zásoby, súčasné tendencie v preberaní slov, univerbizácia, neologizácia a i.), alebo ide priamo o procesy súvisiace s fungovaním slovotvorby (konkurencia slovotvorných typov s domácimi a internacionálnymi formantmi: *-(iz)ácia/-nie, -ita/-osť*). Celkovo možno konštatovať, že aj keď sa v DSZ (celkom logicky) prezentujú výsledky výskumu slovnej zásoby z predchádzajúcich období, pasáže v tomto kompendiu majú aj nemalú prediktabilnú silu. V DSZ sa totiž poukazuje na mnoho procesov a tendencií, ktoré sa v období po roku 1989 ešte posilnili (napr. internacionalizácia slovnej zásoby, dôležitosť pomenovaní osôb, nárast tvorenia kompozít).

Do kontextu slovenskej derivatológie v skúmanom období výrazným spôsobom prispel Juraj Furdík, preto jeho prácam budeme venovať náležitú pozornosť. J. Furdík v tomto čase publikoval niekoľko zásadných štúdií a knižných prác: SLOVOTVORNÁ MOTIVÁCIA A JEJ JAZYKOVÉ FUNKCIE (1993), posmrtno SLOVENSKÁ SLOVOTVORBA (TEÓRIA, OPIS, CVIČENIA) (2004) a ŽIVOT SO SLOVOTVORBOU A LEXIKOLÓGIU (2005). V monografii SLOVOTVORNÁ MOTIVÁCIA A JEJ JAZYKOVÉ FUNKCIE (1993) predstavuje slovotvorbu prostredníctvom konceptu **slovotvornej motivácie**. Slovotvornú motiváciu považuje za trojjediný princíp – proces, vzťah a vlastnosť: „Ako proces vystupuje pri utváraní slova, resp. pomenovania. Ako vzťah sa prejavuje medzi dvoma (resp. pri možnej viacnásobnej motivácii aj medzi viacerými) slovami (pomenovaniami): východiskovým (motivantom) a voči nemu sekundárnym (motivátom). Ako výsledok procesu a súčasť vzťahu je vlastnosťou motivátu (tu sa používa aj označenie motivovanosť). Sú to tri stránky jedného a toho istého javu, preto ho môžeme charakterizovať abstraktnejšie ako princíp štrukturácie a dynamizácie jazykového systému.“ (Furdík, 1993, s. 12 – 13). V práci sa tento postulát rozvíja z viacerých strán,

slovotvorba (slovotvorná motivácia) sa analyzuje vo vzťahu k semiotike (slovotvorne motivované slovo ako jazykový znak), k lexikológii, k lexikálnej sémantike, k morfológii, k štylistike (štylistické dimenzie slovotvorne motivovaného slova), vo vzťahu k varietám národného jazyka (slovotvorná motivácia v spisovnom jazyku a v nárečí). Pozornosť venuje aj konfrontácii slovotvornej motivácie v slovenčine a ďalších jazykoch (v nemčine a v maďarčine).

Z hľadiska utvorenosti slovnú zásobu podľa J. Furdíka tvoria slovotvorne nemotivované a slovotvorne motivované jednotky (2004, s. 23). Vzťah medzi nemotivovanou a motivovanou časťou lexiky chápe ako obojstranne dynamický; zamietá tézu, že slovná zásoba priamočiaro smeruje od motivovanosti k nemotivovanosti. Pomer slovotvorne motivovaných a nemotivovaných slov v lexike je podľa J. Furdíka v zásade konštantný (v slovanských jazykoch ide približne o pomer 1:2 v prospech slovotvorne motivovaných jednotiek). Jednotlivé slová síce podliehajú demotivácii, avšak zároveň vzrastá ich motivačná potencia (schopnosť byť motivantom) a tvoria sa od nich ďalšie, slovotvorne motivované slová. J. Furdík tento proces nazýva demotivačný cyklus. Analýzou tohto javu dochádza k zisteniu, že „celková motivovanosť slovej zásoby slovenčiny (a predpokladáme, že aj iných slovanských jazykov) sa oslabením motivovanosti jej niektorých jednotiek nielen neznižuje, ale naopak zvyšuje“ (1993, s. 42 – 43).

Navyše, vo Furdíkovom výklade sa zdôrazňuje procesuálna stránka demotivácie, teda postupnosť, graduálnosť tohto javu. Motivovanosť a nemotivovanosť sú totiž dva krajné póly, medzi ktorými je rad medzistupňov. Môže teda nastať aj situácia, že pri porovnávaní dvoch lexikálnych jednotiek skonštatujeme „X je motivovanejšie než Y“ a „Y je motivovanejšie než Z“. J. Furdík si veľmi dobre uvedomuje, že oslabovanie motivovanosti neprebíha jednoliato. Nebolo by preto namieste paušálne tvrdenie, že každé slovo podlieha demotivačnému cyklu rovnako. Skôr sa demotivujú slová patriace do mutačného typu onomaziologických kategórií, kde sa prejavuje najväčšia tendencia k „rozchodu“ medzi slovotvorným a lexikálnym významom. Na druhej strane transpozíčné a modifikačné deriváty, pre ktoré je príznačná väčšia ekvivalencia slovotvorného a lexikálneho významu, sa demotivujú pomalšie.

V štúdií JAZYKOVÝ STATUS SLOVOTVORNE MOTIVOVANÉHO SLOVA (1996) chápe pojem slovotvornej motivácie (SM) lexikologicky a jeho základné vlastnosti zhŕňa takto: 1) pojem SM, hoci vznikol v úvahách o jazykovom znaku, vo svojej podstate nie je pojmom semiologickým, ale onomaziologickým, pretože súvisí s pomenovaním ako procesom a s pomenovaním ako výsledkom tohto procesu; 2) SM sa chápe ako zdôvodnenosť jazykového vyjadrenia pomenovaného javu; 3) SM je komplexný, formálno-obsahový jav; 4) SM stotožňuje s existenciou vnútornej formy pomenovania: „Motivované je pomenovanie, na ktorom možno preukázať existenciu vnútornej formy“ (1996, s. 50).

Slovotvorne motivované slová sa na základe istých vlastností zaraďujú do slovotvorných útvarov (rovnakokoreňových i rôznokoreňových). Miesto v slovotvornom rade a v slovotvornom hniezde J. Furdík charakterizuje prostredníctvom pojmu/termínu motivačná intencia (MOTIVAČNÁ INTENCIA SLOVA, 1998a). Motivačnú intenciu definuje ako schopnosť slova zapojiť sa do motivačných vzťahov. Inovačne využíva tézy intencnej teórie slovesa a vymedzuje štyri typy motivačnej intencie podľa postavenia lexémy v slovotvornom rade: slovo môže byť motivantom (schematicky $L \rightarrow$), motivantom aj motivátom zároveň ($\rightarrow L \rightarrow$), len motivátom ($\rightarrow L$), resp. do motivačných vzťahov sa nemusí zapájať (L). So zmyslom pre detail analyzuje spoločné i odlišné vlastnosti slovesnej a motivačnej intencie.

Vo Furdíkovej koncepcii sa ako dôležitá ukázala potreba „skúmať, do akej miery je slovotvorná motivovanosť lexikálnych jednotiek aktívnym činiteľom jednak v rámci lexikálneho systému, jednak v procese komunikácie“ (1993, s. 37). Autor objasňuje funkciu slovotvornej motivácie pri konštituovaní lexikálneho významu slova a v komunikačnom procese. Vypomáhajúc si terminológiou Á. Kráľa tvrdí, že slovotvorná motivácia zohráva v komunikácii úlohu „nosnej informácie“, ktorá sprostredkúva „hlavnú informáciu“, teda naznačuje lexikálny význam. Dôkladnou argumentáciou dospieva k poznatku o vzťahu medzi frekvenciou a slovotvornou motivovanosťou; tento vzťah by sa dal vyjadriť jednoduchou úmerou: podiel slovotvorne motivovaných slov stúpa s klesajúcou frekvenciou. Slová s vysokou frekvenciou sú v prevažnej miere slovotvorne nemotivované; pri nich totiž nie je potrebné lexikálny význam naznačovať slovotvornou štruktúrou. A naopak, pri slovách s nízkou frekvenciou je „pomoc“ slovotvornej motivácie vítaná. Takýmto spôsobom slovotvorná motivácia napomáha používateľom jazyka osvojiť si význam mnohých lexikálnych jednotiek a zároveň sa u komunikantov upevňuje vedomie o hierarchickej usporiadanosti lexikálneho systému.

Ďalším neuspokojivo riešeným problémom v oblasti derivatologického bádania je otázka explikácie slovotvorného významu pomocou syntaktických konštrukcií. V kapitole K SYNTAKTICKO-SÉMANTICKEJ INTERPRETÁCII SLOVOTVORNÝCH ŠTRUKTÚR (1993, s. 76 – 93) zaujal pozíciu „zmieriteľa“ poľskej derivatologickej školy, ktorá vychádza zo syntaktického výkladu slovotvorby, a česko-slovenskej školy, ktorá tento prístup pomerne rázne odmieta a svoje teoretické východiská stavia na sémantickej (J. Horecký), resp. onomaziologickej klasifikácii (M. Dokulil). J. Furdík stavia na pozitívach oboch týchto prístupov; pri explikácii slovotvorného významu využíva súbor substitúcií v podobe syntaktických štruktúr. Syntaktické štruktúry však nepokladá za východisko pre štruktúry slovotvorné, ale za paralelné s nimi. Odmieta tak mienku, že syntaktická štruktúra je hĺbkovou štruktúrou pre slovotvorné štruktúry. Citujúc mienku K. Buzássyovej (1969), metódu substitúcií pokladá za výskumnú procedúru, súčasť metajazyka: „priame stotožňovanie zložiek motivovaného slova

s vetnými členmi na základe substitúcie nie je adekvátne skúmanému javu“ (1993, s. 81). J. Furdík teda vo svojom prístupe spojil zásady onomaziologickeho triedenia M. Dokulila s uvedenou substitučnou metódou. Typ substitúcie priraduje k typu onomaziologickej kategórie; transpozičným a mutačným derivátom pripisuje substitúcie v podobe vety a modifikačným slovám substitúcie v podobe syntagmy. Navyše, v tejto štúdií J. Furdík predstavuje prvý ucelený opis slovotvorného významu substantívnych derivátov, vrátane dovtedy prakticky nepovšimnutého problému desubstantívnych substantív. Tento prístup sa osvedčil aj vo vyučovacej praxi, preto bol v upravenej podobe zaradený aj do učebnice SLOVENSKÁ SLOVOTVORBA (2004, s. 88 – 98). Vzťahu syntaxe a slovotvorby na podloží pojmov/termínov transpozícia, syntaktická derivácia a nominalizácia venuje pozornosť K. Buzássyová (2000).

Vo Furdíkovej derivatologickej koncepcii má pevné miesto aj vymedzenie súboru funkcií slovotvornej motivácie. Túto problematiku si všíma vo viacerých prácach (napr. SLOVOTVORBA – HYBNÁ SILA LEXIKÁLNEJ DYNAMIKY, 1993, s. 109 – 114). V kondenzovanej podobe svoje poznatky formuluje takto: „Slovotvorba vo svojom komplexe spĺňa teda vo vzťahu k slovnej zásobe ako celku funkciu systemizátora, vo vzťahu k novoutvoreným slovám funkciu integrátora, vo vzťahu lexikálnych jednotiek k viacslvným pomenovaniám a k výpovediam funkciu sémantického kondenzátora a vo vzťahu k prevzatým slovám funkciu adaptátora.“ (1993, s. 114). Takéto vymedzenie funkcií slovotvorby autorovi umožňuje vysloviť „smelú“, ale skúmanému javu adekvátne tézu o zásadnej úlohe slovotvornej motivácie nielen v štruktúracii lexikálnej zásoby, ale prostredníctvom slova v celom jazykovom systéme. Navyše, využívajúc terminológiu synergetiky, princíp slovotvornej motivácie pokladá za jeden z rozhodujúcich kooperačných faktorov, ktorý udržuje rovnovážny stav v jazykovom systéme (SYNERGICKÁ POVAHA SLOVOTVORNEJ MOTIVÁCIE, 1999a). Je zároveň paradoxné, ako sa zmieňuje v štúdií SLOVENSKÁ SLOVOTVORBA Z HLADISKA VŠEOBECNEJ JAZYKOVEDY (2000), že takéto stredové postavenie slovotvorby jej nezaručuje adekvátne pozornosť zo strany všeobecnej jazykovedy. Práve naopak, „slovotvorba sa mlčky pokladá za ‚necentrálnu‘ oblasť lingvistiky“ (2000, s. 7). J. Furdík však na viacerých príkladoch presvedčivo dokazuje, že slovotvorba všeobecnej jazykovede má čo ponúknuť: „Princíp slovotvornej motivácie sa stáva svojho druhu archimedovským ‚pevným bodom‘, z ktorého možno odhaliť nové, z iných hľadísk nezistiteľné alebo nie dost’ výrazne vymedziteľné javy v celom komplexe jazyka a jeho fungovania“ (1999a, s. 80).

Jednou z najdiskutovanejších slovotvorných tém je derivačná sémantika. Ide o náročnú a z mnohých strán pertraktovanú otázku slovotvorného významu, jeho vzťahu ku gramatickému, ale najmä k lexikálnemu významu, ako aj o otázku štruktúracie slovotvorného významu. tejto problematike sa J. Furdík venuje v štúdií K ONOMAZIOLOGICKEJ ŠTRUKTÚRE SLOVOTVORNE MOTIVOVANÉHO SLOVA (2002). Nadväzu-

júc na poznatky M. Dokulila o onomaziologickom spoji, E. Kubriakovovej o vnútornej syntaxi motivovaných slov a na ternárnu koncepciu L. Nováka o začiatku, strede a konci, J. Furdík postuluje tézu o trojčlennosti onomaziologickej štruktúry slovtvorne motivovaných slov (onomaziologická báza, onomaziologický spoj, onomaziologický príznak). Ternárnosť onomaziologickej štruktúry pripisuje nielen mutačným, ale aj transpozíčným a modifikačným derivátom, ako aj kompozitám, teda všetkým slovtvorne motivovaným lexémam. Onomaziologický spoj má horizontálno-vertikálny charakter: v horizontálnom smere spája onomaziologickú bázu s onomaziologickým príznakom, vo vertikálnom smere premost'uje slovtvorný význam s lexikálnym významom. Onomaziologický spoj je teda súčasťou slovtvorného významu, zároveň ho však prekračuje. Nazdávame sa, že prostredníctvom tejto koncepcie sa J. Furdíkovi podarilo bližšie charakterizovať dynamiku vzťahu slovtvorného a lexikálneho významu, s čím súvisí postupné „rozplývanie sa“ slovtvorného významu v lexikálnom význame, teda slovtvorná demotivácia. „Prvopočiatok“ demotivácie sa teda skrýva v onomaziologickom spoji a cezeň v samom postavení slovtvornej motivácie, ktorú J. Furdík chápe ako redundantný jav, pretože na porozumenie a efektívne používanie jednoslovných lexém nie je potrebné, aby boli slovtvorne motivované (2004, s. 24). V štúdií z r. 2002 J. Furdík v ucelenej podobe vyjadruje to, čo už viackrát predtým, porov. napr. formuláciu: „Formálna slovtvorná štruktúra je iba rámcom, v ktorom často (ba pri mutačnom odvodzovaní temer zákonite) dochádza k významovej absorpcii a vytvára sa tzv. sémantický dodatok, bezprostredne nevyjadrený v slovtvornej forme (1993, s. 72). Túto líniu Furdíkovej motivologickej teórie zanalyzoval M. Ološtiak (2010) a niektoré podnety rozvinul do monografickej štúdie ONOMAZIOLOGICKÁ ŠTRUKTÚRA LEXIKÁLNYCH JEDNOTIEK (Ološtiak, 2013), v ktorej podal prehľad doterajších prístupov k skúmanej problematike (najmä M. Dokulila, J. Horeckého, J. Furdíka, P. Štekauera a i.) a ponúkol systematiku onomaziologických štruktúr základných typov slovtvorne motivovaných slov, ako aj viacslovných pomenovaní. Onomaziologickú problematiku v nadväznosti na furdíkovské poňatie rozvíjajú aj ďalší. Napr. N. Janočková v štúdií POZNÁMKY K ONOMAZIOLOGICKEJ ŠTRUKTÚRE SLOVIES (2009b) konštatuje, že onomaziologický spoj má charakter tranzitného člena medzi bázou a príznakom a v ňom dochádza ku kumulácii neslovtvorných sém. Prostredníctvom spoja možno taktiež odlišiť jednotlivé významy polysémantu. Ďalej sa však prikláňa k názoru J. Horeckého, ktorý spoj lokalizuje do sféry onomaziologickej bázy; pri konfixálne utvorených desubstantívnych a deadjektívnych verbách uvažuje o rozštiepanej báze; pri reprodukčných verbách vo vzťahu k lexikografickej praxi za výstižnejší považuje opis „vydávať zvuk + citoslovce“ (napr. *bé* „vydávať zvuk *bé*“); pri prefixálnych verbách počíta so slovtvorným základom ako nositeľom onomaziologickej bázy.

Využívajúc metódu substitúcií, K. Vužňáková v štúdiu BINÁRNOSŤ A TERNÁRNOSŤ ONOMAZIOLOGICKEJ A ONOMATOLOGICKEJ ŠTRUKTÚRY SLOVOTVORNE MOTIVOVANÉHO SLOVA (2009a) síce nadväzuje na J. Furdíka, avšak upozorňuje, že ternaristická koncepcia sa nedá uplatniť pri všetkých slovotvorne motivovaných pomenovaniach (uvádza príklady *študent* „ten, kto študuje“, *pracovisko* „to, kde sa pracuje“, *gazdovať* „byť gazdom“). Príkladná sa teda k názoru, že existujú aj ternárne, aj binárne onomaziologické štruktúry, pričom binárne štruktúry sa podľa nej uplatňujú pri transpozičných a modifikačných derivátoch a kompozitách a integračných kompozitách a na formálnej (onomatologickej) úrovni sa dvojčlennosť vyskytuje aj pri mutácii. V monografii KOMPOZITÁ V SLOVENČINE (Vužňáková, 2012a) sa tejto problematike venuje v podkapitole 3.1 *Onomaziologická štruktúra kompozít* (s. 86 – 91) v kontexte analýzy vzťahu medzi slovotvorným a lexikálnym významom kompozít. Vo svojich zisteniach nadväzuje na štúdiu, ktorú sme spomínali vyššie, a taktiež sa venuje statusu onomaziologického spoja a ďalším okolnostiam, ktoré prispievajú k asymetrii medzi slovotvorným a lexikálnym významom kompozít.

Ďalším výrazným vkladom J. Furdíka je chápanie slovotvorby ako vnútorne členeného jazykového subsystému. Názorne je jeho chápanie predstavené v učebnici SLOVENSKÁ SLOVOTVORBA (2004, s. 109 – 111). Slovotvorný systém je tu predstavený ako entita s takýmto inventárom a štruktúrou: slovotvorné prostriedky (základy, formanty, pomocné prostriedky – spájacie morfémy, interfixy, alternácie, trunkácie), slovotvorné spôsoby (derivácia, kompozícia) a v rámci nich jednotlivé slovotvorné postupy, slovotvorné útvary (rovnakokoreňové: rady, paradigmy, hniezda, rôznokoreňové: slovotvorné typy, onomaziologické kategórie, typy onomaziologických kategórií). K chápaniu štruktúry, teda vzťahov medzi jednotlivými prvkami, uvádzame aspoň jeden príklad – v oblasti rôznokoreňových slovotvorných útvarov, ktorých podstata vychádza z onomaziologickej štruktúry, jednotlivé slovotvorné typy sa podľa istých vlastností zgrupujú do rovnakých onomaziologických kategórií a tie sa zasa na vyššej úrovni abstrakcie spájajú do typov onomaziologických kategórií, ktorých je päť (tu autor nadväzuje na M. Dokulilu): transpozičný, modifikačný, mutačný, reprodukčný a integračný typ. Klasifikáciu typov onomaziologických kategórií prepracovala M. Sokolová v štúdiu VZŤAH SLOVNODRUHOVÝCH A ONOMAZIOLOGICKÝCH KATEGORIÁLNYCH VÝZNAMOV (2007), ako aj v spoluautorstve v príspevku PRÍNOS SLOVNÍKA KOREŇOVÝCH MORFÉM K CHARAKTERISTIKE KOMPOZÍT (Sokolová – Ivanová – Vužňáková, 2005). V nich autorka prehodnotila tradičný dokulilovsko-furdíkovský prístup: nepočíta s reprodukčným typom a vymedzuje niektoré nové typy (formálna transpozícia, formálna modifikácia) a prechodné typy (transpozično-mutačný, modifikačno-mutačný, integračno-modifikačný, integračno-mutačný, modifikačno-mutačný).

J. Furdík sa významne pričínal aj o výskum vnútorných dejín slovotvorby. Hoci väčšinu svojich prác na túto tému publikoval pred skúmaným obdobím (porov. štú-

die z r. 1968, 1969; monografiu z r. 1971), táto prvá výskumná syntéza J. Furdíka o dynamike a vývine slovotvorného systému (na materiáli derivátov z onomaziologickej kategórie spredmetnenia deja) bola prvýkrát v úplnosti publikovaná až v roku 2005 vo výbere ŽIVOT SO SLOVOTVORBOU A LEXIKOLÓGIU (2005, s. 41 – 186). V tejto knižnej práci sa nachádzajú aj ďalšie dve štúdie, v ktorých si autor všima slovotvorný vývin takmer v celom časovom rozpätí fungovania spisovnej slovenčiny, (od Bernoláka až po súčasnosť). Hoci v nich neuplatňuje jednotný teoreticko-metodologický prístup, v slovenskej derivatológii ide o unikátny pokus podať pomerne plastický obraz o vývoji spisovnej slovenčiny na jednej z jazykových rovín. V prvej práci ZUR ENTWICKLUNG DER SLOWAKISCHEN WORTBILDUNG IN DEN JAHREN 1780 – 1914 (1999b; v upravenej podobe po slovensky vyšla prvý raz v spomínanom výbere), ktorá má všeobecnejší ráz, charakterizuje jednotlivé vývinové obdobia (berňolákovské, štúrovské, matičné a martinské) na základe vzťahu systém – norma – úzus. Druhá práca bola publikovaná ako kapitola v kolektívnej monografii NAJNOWSZE DZIEJE JĘZYKOW SLOWIAŃSKICH. SLOVENSKÝ JAZYK pod názvom ZMENY V JAZYKOVÝCH PODSYSTÉMOCH (ČIASTKOVÝCH NORMÁCH). SLOVOTVORNÉ ZMENY (Furdík, 1998b). V nej komplexným spôsobom hodnotí slovotvorný vývoj súčasnej spisovnej slovenčiny (s časovým východiskom na začiatku 40. rokov 20. storočia). Komplexnosť spočíva v tom, že autor podáva charakteristiku všetkých súčastí slovotvorného systému: slovotvorných prostriedkov, postupov i útvarov.

Významné práce v tomto období publikoval aj ďalší derivatologický veľikán a zakladateľ modernej slovenskej derivatológie – Ján Horecký. Okrem množstva článkov (napr. Horecký, 1999b, 1999c, 2002, 2003b, 2003c), zaoberajúcich sa rozličnými slovotvornými aspektmi, v nadväznosti na predošlý odsek treba zvlášť pripomenúť jeho štúdie a knižné práce zaoberajúce sa derivačnou sémantikou: SEMANTICS OF DERIVED WORDS (1994), ONOMAZIOLOGICKÁ INTERPRETÁCIA TVORENIA SLOV (1999a), ONOMAZIOLOGICKÁ TEÓRIA TVORENIA SLOV (2001), ONOMAZIOLOGICKÁ ŠTRUKTÚRA SLOVENČINY (2003a), TYPY ONOMAZIOLOGICKEJ BÁZY (2008). Onomaziologické „videnie“ je prítomné v celom diele J. Horeckého,¹ nazdávame sa však, že táto oblasť Horeckého záujmov nachádza svoj vrchol v prácach publikovaných od polovice 90. rokov 20. storočia. Jeho onomaziologický prístup možno charakterizovať takto: binárnosť, centrálnosť onomaziologickej bázy, komplexnosť.

Dôsledne sa preferuje binárnosť onomaziologickej štruktúry v zmysle onomaziologická báza (OB) – onomaziologický príznak (OP), pričom centrálne postavenie sa pripisuje báze. V reakcii na ternaristické chápanie (porov. vyššie) J. Horecký konštatuje: „Podľa našej mienky tieto tzv. spoje treba klásť nie do oblasti onomaziologického príznaku, ale do samého základu, do onomaziologickej bázy. Potom bude

¹ Porov. napr. formuláciu z roku 1956 z monografie ZÁKLADY SLOVENSKEJ TERMINOLÓGIE: „...Pre terminologické bádanie je... základným hľadisko onomaziologické“ (Horecký, 1956, s. 6).

táto báza nielenže odkazovať na vonkajší, pojmový obsah, ale bude zahrňovať aj možné sémantické odtiene (významy), ba aj rozličné „onomatologické“ pravidlá, resp. poukazy na fonologické alternácie.“ (Horecký, 2003a, s. 10). J. Horecký rozlišuje tri typy OB: gramatickú, derivačnú, lexikálnu. Gramatickú bázu majú: a) slovo tvorne nemotivované lexémy (*loviť, žena, skala*); b) slovo tvorne motivované slová utvorené pomocou transflexie (*lov, žieňa, skálie*); posesívne kompozitá typu *horenos, krutichvosť*; d) metonymické a metaforické pomenovania (*orech* „plod stromu orech“, *plášť* „obal“). Derivačnú bázu majú sufixálne deriváty (*knižka, drevený*) a napokon lexikálnou bázou sa vyznačujú: a) kompozitá (*veľkomesto, drevovýroba*); b) prefixálne deriváty (*prerobiť, predzápas*), c) viacslovné pomenovania (*nevynútená chyba, pena na holenie*).

Medzi významné práce z oblasti derivačnej sémantiky treba zaradiť aj štúdie Nicol Janočkovej. Okrem spomínanej štúdie o onomaziologickej štruktúre slovesných lexém (2009b) sú to práce o kosémii predponových sloviest (2002), distributívach (2004a), frekventatívach (2012), o slovo tvorných a sémantických aspektoch slovesného vidu (2004b, 2009a).

V nadväznosti na svoju priekopnícku prácu o deverbatívnom odvodzovaní (Buzássyová, 1974) K. Buzássyová publikovala štúdiu o sémantickej podmienenosti a určenosti slovo tvorných paradigmat (Buzássyová, 2001), kde predstavila dôležitý pojem typovej paradigmaty. Ten charakterizuje ako súbor konkrétnych paradigmat – „sémantických miest“, v ktorých je reprezentovaný ten istý súhrn slovo tvorných významov. Napr. typovú paradigmatu adjektív s významom farby tvoria slovo tvorné významy: pomenovanie abstrahovaného príznaku (*zeleň, beloba*), prechodné sloveso s významom „robiť akým“ (*bieliť, zazeleniť*), neprechodné sloveso s významom „stať sa akým“ (*ozelenieť, obelieť*), sloveso s významom prejavovať istý príznak, „javiť sa akým“ (*zelenat' sa, beliet' sa*), nositeľ príznaku – osoba alebo neosoba (*zelenáč*), modifikačné adjektívum – deminutívne, augmentatívne (*bielučký, zelenkavý*). Problematike desubstantívnych sloviest sa venovali Ľ. Liptáková (2002, 2004a, 2004b, 2005a, 2005b), J. Horecký (2003c) či N. Janočková (2006).

K typológii a systematike slovo tvornej paradigmatiky prispel aj J. Furdík, ktorý vymedzil a charakterizoval pojem/termín slovo tvorný útvar ako zoskupenie lexém spätých vzťahom slovo tvornej motivácie. Autor vymedzil dva typy útvarov: rovnakokoreňové – slovo tvorný rad, slovo tvorná paradigmat, slovo tvorné hniezdo; rôznokoreňové – slovo tvorný typ, onomaziologická kategória, typ onomaziologickej kategórie (Furdík, 2004). Slovo tvorné hniezda v slovenčine spracúva Slovník koreňových morfémov slovenčiny (porov. ďalej).

Problematiku slovo tvornej charakteristiky adjektívnej lexiky najväčšmi rozvinula M. Nábělková v monografii VZŤAHOVÉ ADJEKTÍVA V SLOVENČINE (FUNKČNO-SÉMANTICKÁ ANALÝZA DESUBSTANTÍVNYCH DERIVÁTOV) (Nábělková, 1993a), ako aj v celom

rade štúdií (napr. Nábělková 1990, 1991, 1993b, 1993c, 1995, 1996, 1997, 1999a, 1999b, 2000, 2007). V súlade so svojou ďalšou výskumnou orientáciou (česko-slovenské a slovensko-české jazykové kontakty) sa M. Nábělková venovala aj konfrontácii týchto dvoch jazykov v oblasti adjektívnej lexiky (porov. ďalej). Výsledky jej výskumu poskytujú komplexný obraz fungovania slovotvorne motivovaných adjektív – autorka problematiku pertraktovala z rozličných strán – paradigmatica, sémantické posuny (najmä metaforizácia), spájateľnosť, fungovanie v texte, vzťah k jazykovej norme, internacionalizácia, interlingválne a historické súvislosti. Navyše, v súvislosti s realizáciou viacväzkového SLOVNÍKA SÚČASNÉHO SLOVENSKEHO JAZYKA M. Nábělková publikovala aj zásady spracovania desubstantívnych adjektív v tomto lexikografickom diele (Nábělková, 2008).

V rámci viacaspektovej analýzy prísloviak (sémantika, paradigmatica, syntagmatika, morfosyntaktické vlastnosti) J. Šikra pozornosť venuje aj slovotvorným súvislostiam tohto slovného druhu, a to najmä v štúdiách DERIVAČNÉ VZŤAHY SPŮSOBOVÝCH A ZRETELOVÝCH ADVERBIÍ A ADJEKTÍV (1988a) a SLOVOTVORNÁ INTERPRETÁCIA ADVERBIÁLNYCH FORMANTOV (1988b), ktoré síce vyšli tesne pred rokom 1989, ale tematicky a teoreticko-metodologicky tvoria jeden celok s autorovými prácami, ktoré spadajú do sledovaného obdobia, ide jednak o kapitolu v DSZ o dynamických tendenciách vo vývine prísloviak (s. 217 – 229), jednak o monografiu SÉMANTIKA SLOVENSKEJ PRÍSLOVIEK (1991).

Významnú úlohu v dynamike súčasných slovanských jazykov zohráva tvorenie zložených slov. Na túto skutočnosť sa upozorňuje už v DSZ (s. 229 – 241), kde sa charakterizuje podstata kompozície (kompozitá sa analyzujú z hľadiska morfematickej a derivačnej štruktúry), vymenúvajú sa produktívne typy zložených substantív a adjektív a poukazuje sa na vysokú produktivnosť tzv. hybridných kompozít, resp. kvázikompozít (autor kapitoly, J. Bosák, navrhuje aj termín internacionálne kompozitum). Na tento výklad po takmer 15 rokoch nadviazala K. Buzássyová v štúdiu ZLOŽENÉ SLOVÁ Z HEADISKA INTERNACIONALIZÁCIE A INOVÁCIÍ (2003). Tu zdôraznila značný dosah procesu internacionalizácie na túto zložku lexiky, poukázala na jej systémové aj štylisticko-komunikačné parametre (zvyšujúci sa počet jednotiek s prefixoidným komponentom, veľká kombinovateľnosť cudzích komponentov s domácimi komponentmi, pričom vo viacerých prípadoch sa zo synchronného pohľadu prevzaté komponenty prestávajú pociťovať ako cudzie, kolísanie v písaní zložených slov, najmä adjektív); o procesoch internacionalizácie (a vyvažovacom procese nacionalizácie) v oblasti tvorenia slov porov. kapitoly v kompendiu SŁOWOTWÓRSTWO / NOMINACJA. KOMPARACJA SYSTEMÓW I FUNKCJONOWANIA WSPÓLCZESNYCH JĘZYKÓW SŁOWIAŃSKICH (2003, s. 49 – 58, 152 – 159), ktorých spoluautorkou je K. Buzássyová. Fungovaním sémantickej zložky kompozít sa zaoberá K. Buzássyová v štúdiu KOMBINATORIKA WYZNAMOVÝCH KONSTITUENTÓW W KOMPOZITACH (2002).

Dôležitú štúdiu, prinášajúcu ďalšie impulzy do skúmania kompozít, publikovali M. Sokolová – M. Ivanová – K. Vužňáková (2005), ktoré si všimli analógie a diferencie medzi tvorením derivátov a kompozít, formálnu štruktúru zložených slov zosystemizovali v podobe slovotvorných vzorcov, analyzovali kompozičné slovotvorné postupy, onomaziologické kategórie a typy onomaziologických kategórií – okrem tradičných kompozičných typov (integrácia, modifikácia, mutácia) vymedzili aj prechodné typy (integračno-modifikačný, integračno-mutačný, modifikačno-mutačný). Osobitnú pozornosť venujú kvázikompozitám.

Analýze kompozít z rozličných aspektov (systémovo-lingvistických, kognitívnych, aplikačných) sa systematicky venovala a venuje K. Vužňáková (porov. napr. 2006b, 2010, 2011a, 2011b, 2012b, 2012c). Završením jej snahy je nateraz monografia KOMPOZITÁ V SLOVENČINE (2012a). Túto problematiku prezentuje z pomerne širokej interdisciplinárnej perspektívy (okrem lingvistických východísk aplikuje aj pohľad filozofie, prístupy kognitívnych vied a ontogenézy reči). Ďalej analyzuje kompozitá v systéme jazyka (z hľadiska formálnej a obsahovej štruktúry, ako aj z hľadiska vzťahu medzi slovotvorným a lexikálnym významom), sústredenú pozornosť venuje lexikografickému opisu kompozít v slovenčine, ktorú predstavila aj na webovej stránke (porov. časť II. tejto štúdie), ako aj problematike kompozície z hľadiska kognície a reči.

Literatúra

- BUZÁSSYOVÁ, Klára: K triedeniu koreňových morfém transformačnou metódou. In: Jazykovedný časopis, 1969, roč. 20, č. 1, s. 33 – 49.
- BUZÁSSYOVÁ, Klára: Sémantická štruktúra slovenských deverbatív. Bratislava: Veda 1974.
- BUZÁSSYOVÁ, Klára: Súvzťažnosť pojmov transpozícia, syntaktická derivácia, nominalizácia ako reflex vzťahu tvorenia slov a syntaxe. In: Wortbildung: interaktiv im Sprachsystem – interdisziplinär als Forschungsgegenstand. Materialien in der 3. Konferenz der Kommission für slawische Wortbildung beim Internationalen Slavistenkomitee Innsbruck, 28. 9. – 1. 10. 1999. Igor Stepanovič Uluchanov zum 65. Geburtstag. Ed. I. Ohnheiser. Innsbruck: Institut für Sprachwissenschaft der Universität Innsbruck 2000, s. 145 – 155.
- BUZÁSSYOVÁ, Klára: Slovtvorné paradigmy: ich sémantická podmienenosť a určenosť. In: Studia Academica Slovaca. 30. Ed. J. Mlacek. Bratislava: Stimul 2001, s. 72 – 82.
- BUZÁSSYOVÁ, Klára: Kombinatorika významových konštituentov v kompozitách. In: Slavische Wortbildung. Semantik und Kombinatorik. Materialien der 5. Internationalen Konferenz der Kommission für slawische Wortbildung beim Internationalen Slavistenkomitee. Lutherstadt Wittenberg, 20. – 25. September 2001. Ed. S. Mengel. Münster – Hamburg – London: LIT Verlag 2002, s. 181 – 192.
- BUZÁSSYOVÁ, Klára: Zložené slova z hľadiska internacionalizácie a inovácií. In: Jazykovedný časopis, 2003, roč. 54, č. 1 – 2, s. 31 – 50.
- FURDÍK, Juraj: O tvorení názvov deja a výsledku deja v štúrovskom období. In: Jazykovedný zborník venovaný VI. slavistickému kongresu. Red. J. Dzurenda et al. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968, s. 89 – 106.
- FURDÍK, Juraj: O tvorení niektorých deverbatív v matičnom období. In: Jazykovedný zborník venovaný prof. PhDr. Štefanovi Tóbkovi, CSc., k šesťdesiatym narodeninám. Red. P. Bungarič et al. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1969, s. 85 – 101.

- FURDÍK, Juraj: Zo slovotvorného vývoja slovenčiny. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1971.
- FURDÍK, Juraj: Slovotvorná motivácia a jej jazykové funkcie. Levoča: Modrý Peter 1993.
- FURDÍK, Juraj: Jazykový status slovotvorne motivovaného slova. In: *Studia Philologica*. 3. Acta Facultatis Paedagogicae Universitatis Šafárikanae. Red. Z. Stanislavová et al. Prešov: Univerzita P. J. Šafárika v Košiciach, Pedagogická fakulta v Prešove 1996, s. 48 – 56.
- FURDÍK, Juraj (1998a): Motivačná intencia slova. In: *Slovenská reč*, 1998, roč. 63, č. 6, s. 321 – 329.
- FURDÍK, Juraj (1998b): Zmeny v jazykových podsystemoch (čiastkových normách). Slovotvorné zmeny. In: *Najnowsze dzieje języków słowiańskich*. Slovenský jazyk. Red. J. Bosák. Opole: Uniwersitet Opolski – Instytut Filologii Polskiej 1998, s. 52 – 68.
- FURDÍK, Juraj (1999a): Synergická povaha slovotvornej motivácie. In: *Neue Wege der slavistischen Wortbildungsforschung*. / Novyje puti izučeniya slovoobrazovanija slavianskich jazykov. 2. Tagung der Internationalen Kommission für slawische Wortbildung. Magdeburg 9. – 11. 10. 1997 / Vtoroje zasedanie Meždunarodnoj komisii po slovianskomu slovoobrazovaniju. Ed. R. Belentschikow. Frankfurt am Main: Peter Lang 1999, s. 73 – 82.
- FURDÍK, Juraj (1999b): Zur Entwicklung der slowakischen Wortbildung in den Jahren 1780 – 1914. In: *Wiener Slawistisches Jahrbuch*, 1999, roč. 45, č. 1, s. 29 – 40.
- FURDÍK, Juraj: Slovanská slovotvorba z hľadiska všeobecnej jazykovedy. In: *Wortbildung: interaktiv im Sprachsystem – interdisziplinär als Forschungsgegenstand / Slovoobrazovanie v jeho ošosenijach k drugim sferam jazyka*. Materialien der 3. Konferenz der Kommission für slawische Wortbildung beim Internationalen Slawistenkomitee. Innsbruck 28. 9. – 1. 10. 1999. Igor' Stepanovič Uluchanov zum 65. Geburtstag. / Igoru Stepanoviču Uluchanovu k 65-letiju so dňa raždenija. Ed. I. Ohnheiser. Innsbruck: Innsbrucker Beiträge zur Kulturwissenschaft, Institut für Sprachwissenschaft der Universität Innsbruck 2000, s. 7 – 10.
- FURDÍK, Juraj: K onomaziologickej štruktúre slovotvorne motivovaného slova. In: *Slawische Wortbildung. Semantik und Kombinatorik*. (Materialien der 5. Konferenz der Kommission für slawische Wortbildung beim Internationalen Slawistenkomitee. Lutherstadt, Wittenberg 20. – 25. september 2001). Ed. S. Mengel. Münster – Hamburg – London: LIT Verlag 2002, s. 113 – 123.
- FURDÍK, Juraj: Slovenská slovotvorba (teória, opis, cvičenia). Ed. M. Ološtiak. Prešov: Náuka 2004.
- FURDÍK, Juraj: Život so slovotvorbou a lexikológiou. Výber štúdií pri príležitosti nedožitých sedemdesiatin. Eds. M. Ološtiak – L. Gianitsová-Ološtiaková. Košice: Vydavateľstvo LG 2005.
- HORECKÝ, Ján: Základy slovenskej terminológie. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1956. 146 s.
- HORECKÝ, Ján: *Semantics of Derived Words*. Prešov: Filozofická fakulta v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach 1994. 74 s.
- HORECKÝ, Ján (1999a): Onomaziologická interpretácia tvorenia slov. In: *Slovo a slovesnosť*, 1999, roč. 60, č. 1, s. 6 – 12.
- HORECKÝ, Ján (1999b): Sloveso deliť a jeho odvodeniny. In: *Kultúra slova*, 1999, roč. 33, č. 1, s. 8 – 13.
- HORECKÝ, Ján (1999c): Sloveso platiť a jeho odvodeniny. In: *Kultúra slova*, 1999, roč. 33, č. 4, s. 211 – 215.
- HORECKÝ, Ján: Slová čin – činiť a ich okolie. In: *Kultúra slova*, 2002, roč. 36, č. 5, s. 257 – 261.
- HORECKÝ, Ján (2003a): Onomaziologická štruktúra slovenčiny. *Spisy SJS* 5. Ed. S. Ondrejovič. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV – Jazykovedný ústav L. Štúra SAV 2003.
- HORECKÝ, Ján (2003b): Mená osôb s príponou *-nik*. In: *Kultúra slova*, 2003, roč. 37, č. 1, s. 7 – 10.
- HORECKÝ, Ján (2003c): Slovesá odvodené od podstatných mien. In: *Kultúra slova*, 2003, roč. 37, č. 6, s. 333 – 336.
- HORECKÝ, Ján: Onomaziologická teória tvorenia slov. In: *Studia Academica Slovaca*. Ed. J. Mlacek. Bratislava: Stimul 2001, s. 109 – 115.
- HORECKÝ, Ján: Typy onomaziologickej bázy. In: *Výraz a význam v jazyku*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2008, s. 87 – 90.

- HORECKÝ, Ján – BUZÁSSYOVÁ, Klára – BOSÁK, Ján et al.: *Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny*. Bratislava: Veda 1989.
- JANOČKOVÁ, Nicol: O kosémii predponových slovies. In: *Slovenská reč*, 2002, roč. 67, č. 6, s. 321 – 329.
- JANOČKOVÁ, Nicol (2004a): Tretia tvár distributívnosti. In: *Varia*. 11. Zborník materiálov z XI. kolokvia mladých jazykovedcov (Spišská Nová Ves 28. – 30. 11. 2001). Zost. M. Šimková. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV 2004, s. 246 – 252.
- JANOČKOVÁ, Nicol (2004b): Slovtovorné a sémantické súvislosti slovesného vidu v slovenčine. (K štatútu slovesného vidu v slovenčine). In: *Slovenská reč*, 2004, roč. 69, č. 2, s. 65 – 84.
- JANOČKOVÁ, Nicol: Problém identifikácie slovnodruhovej odvodnosti niektorých slovies (desubstantívne slovesá). In: *Varia*. 13. Zborník materiálov z XIII. kolokvia mladých jazykovedcov (Modra-Piesok 3. – 5. 12. 2003). Zost. M. Šimková – K. Gajdošová. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV – Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2006, s. 120 – 125.
- JANOČKOVÁ, Nicol (2009a): Verbálny aspekt a motivačné možnosti slovesa. In: *Aspektuálnosť a modálnosť v slovenčine* [online]. Ed. M. Ivanová. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove 2009, s. 111 – 142 [cit. 4. 12. 2009]. Dostupné na: <<http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Ivanova1/index.html>>.
- JANOČKOVÁ, Nicol (2009b): Poznámky k onomaziologickej štruktúre slovies. In: *Varia XVI*. Zborník materiálov z XVI. kolokvia mladých jazykovedcov. Častá-Papiernička 8. – 10. 11. 2006. Ed. G. Múcsková. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV, Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2009, s. 214 – 224.
- JANOČKOVÁ, Nicol (2012): Frekventatíva v gramatike a v slovníku. In: *Slovo v slovníku. Aspekty lexikálnej sémantiky – gramatika – štylistika (pragmatika)*. Na počesť Alexandry Jarošovej. Eds. K. Buzássyová – B. Chochoľová – N. Janočková. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied – Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 2012, s. 171 – 183.
- LIPTÁKOVÁ, Ľudmila: Motivačné východiská desubstantívnych slovies. In: *Varia*. 9. Zborník materiálov z IX. kolokvia mladých jazykovedcov. Modra-Piesok 1. – 3. 12. 1999). Eds. M. Nábělková – M. Šimková. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV 2002, s. 113 – 116.
- LIPTÁKOVÁ, Ľudmila (2004a): Onomaziologické kategórie desubstantívnych slovies. In: *Slovenčina na začiatku 21. storočia. Na počesť profesora Ivora Ripku*. Ed. M. Imrichová. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove – Fakulta humanitných a prírodných vied 2004, s. 96 – 101.
- LIPTÁKOVÁ, Ľudmila (2004b): K tvoreniu desubstantívnych slovies v súčasnej slovenčine. In: *Slovo o slove. Zborník Katedry slovenského jazyka a literatúry PU v Prešove*. 10. Ed. E. Sičáková. Prešov: Pedagogická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2004, s. 34 – 41.
- LIPTÁKOVÁ, Ľudmila (2005a): Preferované typy desubstantívnych slovies v súčasnej slovenčine. In: *Západoslovenské jazyky v 21. storočí. Zborník vedeckovýskumných prác. Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici – Ostravská univerzita v Ostrave – Uniwersytet Śląski w Katowicach*. Ed. P. Odaloš. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela 2005, s. 99 – 108.
- LIPTÁKOVÁ, Ľudmila (2005b): Preferované typy desubstantívnych slovies v súčasnej slovenčine (s čiastočným uplatnením konfrontačnému slovensko-českého prístupu). Ostrava: Ostravská univerzita, Pedagogická fakulta, katedra českého jazyka a literatúry s didaktikou 2005. Dostupné na: <<http://www.osu.cz/fpd/kcd/hoste/liptakova/pdf>>.
- NÁBĚLKOVÁ, Mira: K niektorým aspektom expanzie vzťahových adjektív v súčasnej slovenčine. In: *Dynamické tendencie v jazykovej komunikácii. Materiály z vedeckej konferencie konanej v Smoleniciach 23. – 25. mája 1988*. Ed. J. Bosák. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1990, s. 62 – 68.
- NÁBĚLKOVÁ, Mira: Anketový výskum spätelnosti rovnakokoreňových prídavných mien. In: *Slovenská reč*, 1991, roč. 56, č. 5 – 6, s. 276 – 287.
- NÁBĚLKOVÁ, Mira (1993a): *Vzťahové adjektíva v slovenčine. (Funkčno-sémantická analýza desubstantívnych derivátov)*. Bratislava: Veda 1993.
- NÁBĚLKOVÁ, Mira (1993b): Desubstantívne adjektívum a text. In: *Text a kontext. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Text v priestore jazykovej komunikácie. Text v priestore literárnej*

- komunikácie. Text v priestore didaktickej komunikácie. Prešov 18. – 19. novembra 1993. Red. F. Ružák. Prešov: Pedagogická fakulta v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach 1993, s. 34 – 42.
- NÁBĚLKOVÁ, Míra (1993c): Anketový výskum spätateľnosti rovnakokoreňových prídavných mien II. In: Slovenská reč, 1993, roč. 53, č. 2, s. 77 – 89.
- NÁBĚLKOVÁ, Míra: Variantnosť rovnakokoreňových slov. (Z výsledkov anketového výskumu.) In: Sociolingvistické aspekty výskumu súčasnej slovenčiny. Red. S. Ondrejovič – M. Šimková. Bratislava: Veda 1995, s. 88 – 100.
- NÁBĚLKOVÁ, Míra: Slovtvorba adjektív v textových súvislostiach. In: Fungovanie jazykových prostriedkov v texte. Red. E. Krošláková. Nitra: Vysoká škola pedagogická v Nitre 1996, s. 37 – 47.
- NÁBĚLKOVÁ, Míra: Slovtvorná potencialita a lexikálna norma. (Niekoľko pohľadov na adjektívnu lexiku.) In: Slovenčina na konci 20. storočia, jej normy a perspektívy. Sociolinguistica Slovaca. 3. Red. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 1997, s. 252 – 267.
- NÁBĚLKOVÁ, Míra (1999a): Internacionálne v novej adjektívnej lexike v slovenčine. In: Internacionalizácia v súčasných slovanských jazykoch: za a proti. Ed. J. Bosák. Bratislava: Veda 1999, s. 100 – 115.
- NÁBĚLKOVÁ, Míra (1999b): Okolo adjektívnej metafory. In: Pange lingua. Zborník na počesť Viktora Krupu. Eds. J. Genzor – S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 1999, s. 159 – 178.
- NÁBĚLKOVÁ, Míra: Krkoška mámvivá – kdeže si žije? (Dávka slovtvornej lyriky.) In: Človek a jeho jazyk. 1. Jazyk ako fenomén kultúry. Na počesť profesora Jána Horeckého. Red. K. Buzássyová. Bratislava: Veda 2000, s. 465 – 474.
- NÁBĚLKOVÁ, Míra: „*Músi, báseňné panni*.“ Spätný pohľad na adjektívnu slovtvorbu. In: Lexikálna sémantika a derivatológia. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie, konanej pri príležitosti životného jubilea prof. PhDr. Juraja Furdíka, CSc. Prešov 5. decembra 2000. Ed. M. Ološtiak. Košice: Vydavateľstvo LG 2007, s. 60 – 74.
- NÁBĚLKOVÁ, Míra: Futbalový, futbalovejší a iné... K niektorým otázkam spracovania desubstantívnych adjektív v Slovníku súčasného slovenského jazyka. In: Lexikografie v kontextu informačnej spoločnosti. Eds. A. Rangelova – J. Světlá – A. Jarošová. Praha: Ústav pro jazyk český AV Č, v. v. i 2008, s. 73 – 93.
- OLOŠTIAK, Martin: Eudovít Novák, Miloš Dokulil, Juraj Furdík a onomaziologické inšpirácie. In: Časopis pro moderní filologii, 2010, roč. 92, č. 1 – 2, s. 29 – 37.
- OLOŠTIAK, Martin: Onomaziologická štruktúra lexikálnych jednotiek. In: Od morfém ku komplexným slovám a ich paradigmám. Výraz, význam, funkcia. Eds. L. Sisák – M. Ološtiak. Prešov: Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove 2013, s. 9 – 89.
- PLESKALOVÁ, Jana et al.: Kapitoly z dějin české jazykovědné bohemistiky. Praha: Academia 2007.
- SŁOWOTWÓRSTWO / NOMINACJA. KOMPARACJA SYSTEMÓW I FUNKCJONOWANIA WSPÓLCZESNYCH JĘZYKÓW SŁOWIAŃSKICH. 1. Red. I. Ohnheiser. Opole: Uniwersytet Innsbruck – Institut für Slawistik, Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej 2003.
- SOKOLOVÁ, Miloslava: Vzťah slovnodruhových a onomaziologických kategoriálnych významov. In: Sprachliche Kategorien und die slawische Wortbildung. Slawische Forschungen und Texte 6. Eds. H. Burkhardt – A. Nagórko. Hildesheim – Zürich – New York: Georg Olms Verlag 2007, s. 178 – 195.
- SOKOLOVÁ, Miloslava – IVANOVÁ, Martina – VUŽŇÁKOVÁ, Katarína: Prínos Slovníka koreňových morfém slovenčiny k teórii kompozit. In: Jazykovedný časopis, 2005, roč. 56, č. 2, s. 99 – 126.
- ŠIKRA, Juraj (1988a): Derivačné vzťahy spôsobových a zreteľových adverbíí a adjektív. In: Slovenská reč, 1988, roč. 53, č. 3, s. 129 – 139.
- ŠIKRA, Juraj (1988b): Slovtvorná interpretácia adverbialných formantov. In: Slovenská reč, 1988, roč. 53, č. 4, s. 217 – 220.
- ŠIKRA, Juraj: Sémantika slovenských prísloviek. Bratislava: Veda 1991.

- VUŽŇÁKOVÁ, Katarína (2009a): Binárnosť a ternárnosť onomaziologickej a onomatologickej štruktúry slovotvorne motivovaného slova. In: *Współczesne języki słowiańskie. Tom 3 Języki zachodniosłowiańskie w XXI wieku*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego 2009, s. 273 – 281.
- VUŽŇÁKOVÁ, Katarína (2006b): Slovotvorné (onomaziologické) kategórie a slovotvorný význam derivátov a kompozít v slovenčine. In: *Jazykovedný časopis*, 2006, roč. 57, č. 1, s. 13 – 32.
- VUŽŇÁKOVÁ, Katarína: Výskum kompozít v slovenčine a češtine ako východisko kognitívneho prístupu k vyučovaniu slovotvorby. In: *Čeština – jazyk slovanský 4. Sborník příspěvků z webové konference s mezinárodní účastí konané 20. 9. - 31. 10. 2010*. Ostrava: Pedagogická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě 2010, s. 208 – 219.
- VUŽŇÁKOVÁ, Katarína (2011a): Kompozitá v detskej reči, jazykovom systéme a lexikografickom spracovaní. In: *Vidy jazyka a jazykovedy. Na počesť Miloslavy Sokolovej*. Eds. M. Ološtiak – M. Ivanová – D. Slančová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2011, s. 276 – 284.
- VUŽŇÁKOVÁ, Katarína (2011b): Výskumom kompozít k diagnostike a stimulácii detskej reči v predškolskom veku alebo Edukačná hra ako výsledok poznania jazyka a ontogenézy reči. In: *Hra v predprimárnej edukácii. Zborník z vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Pedagogická fakulta 2011, s. 482 – 500.
- VUŽŇÁKOVÁ, Katarína (2012a): Kompozitá v slovenčine. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Pedagogická fakulta 2012.
- VUŽŇÁKOVÁ, Katarína (2012b): Sloboda a hranice jazyka na pozadí kompozície v slovenčine. In: *Slovo a obraz v komunikaci s dětmi. Sloboda jazyka – jazyk svobody. Sborník příspěvků z odborné konference pořádané katedrou českého jazyka a literatury s didaktikou PdF OU a Kabinetem literatury pro mládež, jazykové a literární komunikace PdF OU 21. a 22. června 2012*. Ostrava: Pedagogická fakulta Ostravské univerzity 2012, s. 64 – 77. [Elektronický zdroj.]
- VUŽŇÁKOVÁ, Katarína (2012c): Štatistické údaje o kompozícii v jazyku a ontogenéza reči. In: *Komplexnosť a integrita v predprimárnej, primárnej a špeciálnej edukácii. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou organizovanej Pedagogickou fakultou PU pri príležitosti 15. výročia založenia Prešovskej univerzity v Prešove, Prešov 20. – 21. september 2012*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove, 2012, s. 420 – 427. [Elektronický zdroj.]

Pramene

- BEHÝLOVÁ, Júlia – SMETANOVÁ, Yulia: Slovenskí jazykovedci. Súborná personálna bibliografia slovenských slovakistov a slavistov (2001 – 2005). Bratislava: Veda 2009.
- DVONČ, Ladislav: Slovenskí jazykovedci. Súborná personálna bibliografia slovenských slovakistov a slavistov (1986 – 1995). Bratislava: Veda 1998.
- DVONČ, Ladislav: Slovenskí jazykovedci. Súborná personálna bibliografia slovenských slovakistov a slavistov (1996 – 2000). Bratislava: Veda 2003.

Štúdia je súčasťou grantového projektu VEGA 1/0255/12 *Komplexné spracovanie slovotvorby súčasnej slovenčiny (na materiáli Slovníka koreňových morfém slovenčiny)*

SLOVENSKO-ČESKÁ A ČESKO-SLOVENSKÁ DVOJJAZYČNÁ LEXIKOGRAFIA. VÝVINOVÝ PREHĽAD OD 19. STOROČIA PO SÚČASNOSŤ. ČASŤ I¹

Katarína Gajdošová

Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., Letenská 4/123, 118 51 Praha 1

e-mail: katarinag11@gmail.com

K. GAJDOŠOVÁ: Slovak-Czech and Czech-Slovak Bilingual Lexicography. An Overview of the Development from the 19th Century up to the Present Times. Part I. *Slovak Speech*, 2014, vol. 79, no. 5 – 6, p. 274 – 319.

Abstract: The paper gives an overview of the bilingual Czech-Slovak and Slovak-Czech lexicographical works, i. e. the small- and mid-sized dictionaries from the late 19th century up to the first half of the 20th century. The paper aims to map and describe the dictionaries. It also gives an insight into the Czech-Slovak and Slovak-Czech relations. The paper is focused on their mutual influence while compiling dictionaries, typological similarities and differences of the dictionaries, as well as the conceptual differences concerning the development of bilingual lexicography.

Key words: dictionary, lexicography, bilingual, Slovak-Czech, Czech-Slovak, Karol Kálal, Karol Salva, Josef Bradáč, František Frýdecký, Peter Kompíš, Josef Štefan Kubín, Peter Tvrdivý, Miroslav Kálal, Ján Garaj, Vladimír Šedivý

Od rozdelenia Česko-Slovenska uplynulo už temer 22 rokov. Ide o časový úsek predstavujúci zhruba jednu generáciu – aj v tom možno vidieť jeden zo spoločenských dôvodov aktuálnosti problematiky slovensko-českej a česko-slovenskej lexicografie. V čase, ktorý vyvoláva potrebu nových dvojjazyčných prekladových slovníkov, aktualizuje sa aj otázka cesty, ktorú lexicografia zameraná na porovnávací obraz slovnej zásoby slovenčiny a češtiny prešla v predchádzajúcich obdobiach. Z hľadiska prípravy dvojjazyčných slovníkov je významná predovšetkým existencia spoločného štátu – historický, kultúrny a politický vývoj a používanie oboch jazykov počas koexistencie v jednom štátnom spoločenstve prirodzene vplývali aj na potrebu ich reflexie v lexicografických dielach. Dvojjazyčné česko-slovenské a slovensko-české slovníky mali pomáhať budovať vedomostnú lexikálnu bázu príslušníkov druhého jazyka v záujme dvojjazykovej komunikácie, porozumenia textom v druhom jazyku, pri vzájomných prekladoch textov rozličného druhu či pri osvojení si druhého jazyka. Praktický poznávací aspekt existencie dvojjazyčných slovníkov aj takých blízkych jazykov, ako sú slovenčina a čeština, je nespochybniteľný – na túto funkciu boli a sú orientované predovšetkým diferenciálne slovníky. V slovenskej teórii dvojjazyčnej lexicografie sa vyzdvihujú aj ďalšie funkcie dvojjazyč-

¹ Príspevok vyšiel s podporou Grantovej agentúry Českej republiky v rámci projektu č. P406/11/2304 *Konfrontační popis současného slovenského a českého lexika (systémové vztahy a komunikační koexistence)*.

ných lexikografických diel – popri poznávacej a prekladateľskej aj ich konfrontačná a sprostredkovateľská funkcia (Sekaninová, 1996, s. 118). Dvojazyčné slovníky presahujúce úroveň diferenčných slovníkov prinášajú aj v česko-slovenskom kontexte konfrontáciu lexikálnych sústav dvoch jazykov, predstavujú vklad do širšej problematiky lexikálnej konfrontácie a sprostredkujú informácie o lexikálnej zásobe oboch jazykov aj nad rámec praktických potrieb dvoch jazykových spoločností.

Osobitne sa potreba dvojazyčných slovníkov zdôrazňuje v súčasnosti, po zmene štátneho usporiadania v roku 1993. Prirodzenou reakciou na zmenenú jazykovú situáciu sú malé vreckové, cestovné a im podobné slovníky. Verejnosť však očakáva aj nové slovníky podobné SLOVENSKO-ČESKÉMU SLOVNÍKU z roku 1968 Želmíry Gašparikovej a Adolfa Kamiša a akademickému ČESKO-SLOVENSKÉMU SLOVNÍKU z roku 1979, ktorý vznikol v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV pod vedením Gejzu Horáka. Na túto potrebu reagujú dva aktuálne výskumné granty *Konfrontačný výskum slovnjej zásoby slovenčiny a češtiny a jazyková kultúra*, riešený v JÚLŠ SAV, a *Konfrontační popis současného slovenského a českého lexika (systémové vztahy a komunikační koexistence)*, riešený v ÚJČ AV ČR, v rámci ktorých sa nové dvojazyčné slovníky pripravujú.

V príspevku, ktorý si kladie za cieľ priniesť vývinový pohľad na slovensko-českú a česko-slovenskú lexikografiu, sumarizujeme (s krátkym náčrtom predhistórie) produkciu dvojazyčných slovníkov od konca 19. storočia. V nasledujúcej tabuľke uvádzame prehľad jednotlivých slovníkov, ich autorov, rokov vydania a rozsahu.

Názov	Autor	Rok vydania	Počet hesiel
Slovník slovenskočeský a československý	Karol Kálal, Karol Salva	1896	4 000
Slovníček slovensko-český a česko-slovenský (Slovníček slovensko-český a česko-slovenský)	F. F. ²	1917 ³ (1918 ⁴ , 1919 ⁵ , 1920 ⁶)	5 000
Malý slovensko-český slovníček	Josef Bradáč	1919	4000

² Na prednej strane slovníčka sú uvedené len iniciály F. F. Predpokladáme, že ide o Františka Frýdeckého, ktorý vydal tento slovník vo vydavateľstve Františka Bačkovského.

³ Prvé vydanie tohto slovníčka vyšlo pravdepodobne v roku 1917 (porov. Hayeková, 1991, s. 152).

⁴ <http://aleph.vkol.cz/pub/svk01/00070/70/000707092.htm>

⁵ http://www.books2ebooks.eu/odm/orderformular.do?formular_id=133&sys_id=000944259

⁶ V roku 1920 vyšiel slovník ako súčasť edície *Slovníčky cizích řečí „Globus“: Slovníček slovensko-český a česko-slovenský*, no nachádzame aj vydania, ktoré nie sú datované.

Názov	Autor	Rok vydania	Počet hesiel
Príruční slovník česko-slovenský a slovensko-český	František Frýdecký, Peter Kompiš	1919	15 000
Slovník slovenskočeský (diferenciální)	Josef Štefan Kubín	1920	6 000
Česko-slovenský diferenciální slovník	Peter Tvrďý	1922	6 000
Doplňok k Česko-slovenskému diferenciálnemu slovníku	Peter Tvrďý	1923	9 000
Slovenský slovník z literatury aj nárečí (slovensko-český diferenciální)	Karol Kálal, Miroslav Kálal	1923	4 000
Príručný slovník diferenciální a synonymický	Ján Garaj	1937	7 000
Diferenciální slovník česko-slovenský	Vladimír Šedivý	1937	4 000
Slovensko-český slovníček: Na pomoc čtenářům slovenských knih	Jaroslav Nečas	1960?, 1962 ⁷	2 400
Slovensko-český, česko-slovenský slovník rozdílných výrazů	Jaroslav Nečas, Miroslav Kopecký	1964	15 000
Príruční slovník česko-slovenský a slovensko-český	František Frýdecký, Peter Kompiš	1919	15 000

⁷ V druhom vydaní slovníčka, ktoré sme mali k dispozícii, nie je uvedený rok vydania. V knižničných zdrojoch však figuruje rok 1962, napr. <http://www.worldcat.org/title/slovensko-cesky-slovnicek-na-pomoc-ctenarum-slovenskych-knih/oclc/85469790>, http://books.google.sk/books/about/Slovensko_český_slovník%C3%ADček.html?id=9cj3nQEACAAJ&redir_esc=y, ale nachádzame aj rok vydania 1960 (<http://aleph.vkol.cz/pub/svk01/00070/51/000705169.htm>), pričom v úvode druhého vydania slovníčka sa uvádza, že ide o dotlač, keďže prvý náklad sa veľmi rýchlo vypredal a slovníček bol medzi používateľmi žiadaný. Nazdávame sa, že je možné, že prvé vydanie slovníčka vyšlo v roku 1960, druhé – prepracované vydanie, v roku 1962: „Protože první vydání bylo ve velmi krátké době rozebráno a ve Středočeském kraji je po něm stále živá poptávka stejně jako po slovenských knihách, přistupuje nyní k novému rozšířenému a přepracovanému vydání KNIHA, n. p. Středočeského KNV (Nečas, 1962?, s. 5).

Názov	Autor	Rok vydania	Počet hesiel
Slovensko-český slovník	Želmíra Gašparíková, Adolf Kamiš	1967 (1983, 1984, 1986, 1987)	50 000
Česko-slovenský slovník	Gejza Horák a kol.	1979 (1981)	60 000
Slovensko-český, česko-slovenský slovník rozdielných výrazov	Konštantín Horecký, Katarína Horecká, Bohuslav Kortman	1997	10 000
Slovensko-český a česko-slovenský slovník na cesty	Magdaléna Feifičová, Vladimír Němec	2000, 2009 ⁸	7 000
Česko-slovenský, slovensko-český slovník	Táňa Balcová, Štefan Greňa	2004	35 000

Cieľom predkladaného opisu je naznačiť vývin slovensko-českej a česko-slovenskej dvojazyčnej lexikografie, charakteristiku makro- a mikroštruktúry sledovaných lexikografických publikácií, ich určenie a ciele, ako sú formulované v úvodoch slovníkov – a zaradiť ich do dobového spoločenského a odborného kontextu. Nekladíme si za cieľ komplexne hodnotiť adekvátnosť spracovania lexém v jednotlivých slovníkoch – hoci ide o závažnú problematiku, presahuje rámec danej štúdie. V jednotlivých prípadoch odkazujeme v tomto smere na kritické posudky v recenziách. Na porovnanie spôsobu zachytenia slovnej zásoby v slovníkoch ponúkame obraz vývinu spracovania diferencných lexém *ísť, chodiť – jít, chodit / jet, jezdit a kázeň, disciplína – kázání, kázeň* v jednotlivých slovníkoch.⁹

Ako prvý obojsmerný dvojazyčný slovensko-český a česko-slovenský slovník vystupuje v našom prehľade slovník česko-slovenskej dvojice autorov Karola Káala a Karola Salvu SLOVNÍK SLOVENSKOČESKÝ A ČESKOSLOVENSKÝ (1896). Česko-slovenská dvojazyčná lexikografia, presnejšie zachytávanie a spracúvanie českých a slovenských lexikálnych diferencií, má však hlbokú predhistóriu a ukladá sa integrálne do vývinu českej a slovenskej lexikografie (k celostným obrazom pozri Jóna,

⁸ V roku 2009 vyšlo tretie doplnené vydanie v spoluautorstve Magdalény Feifičovej a Anny Němcovej.

⁹ Pri prvej skupine lexém ide predovšetkým o to, či a akým spôsobom sa v lexikografickom spracovaní premieta osobitosť ekvivalencie p odmiernená absenciou českého protikladu protikladu *jít – jet* v slovenčine, v druhom prípade o medzijazykovú homonymiu substantív *kázeň – kázeň* v slovenčine a v češtine (k vývinu sémantiky slova *kázeň* v starej slovenčine pozri Majtánová, 1973). Pri dokladoch a ukázkach zo slovníkov sme zvolili zápis totožný so zápisom v jednotlivých slovníkoch so zachytením príslušného typu písma. Príklady hesiel začlenené do textu príspevku oddeľujeme lomkou (/), aj pri týchto heslách sa rámcovo snažíme zachovávať pôvodný spôsob zápisu v príslušných slovníkoch.

1950/51; Blanár, 1961; Palkovič, 1962; Hayeková, 1979; Hladká, 2005a,b; Hladká – Martincová, 2008). Z okolností, ktoré sa podpísali na súbežnej prítomnosti českých a slovenských lexém v spracúvaní českej a slovenskej slovnej zásoby, predovšetkým vo viacjazyčných lexikografických dielach, ale aj vo vzájomnom porovnaní v publikáciách rozličného typu, možno v historickom ohliadnutí spomenúť predovšetkým prítomnosť češtiny ako kultúrneho kódu v slovenskom prostredí v predkodifikačnom období (a v zmenenom postavení do istej miery aj v nasledujúcom čase) a koncepciu spoločného československého jazyka, od ktorej sa odvíjala prítomnosť slovenskej lexiky v lexikografickom spracovaní slovnej zásoby češtiny v období národného obrodzenia aj neskôr (na českej strane predovšetkým v dvojazyčných slovníkoch Josefa Dobrovského, Josefa Jungmanna a Františka Štěpána Kotta, no aj na slovenskej strane v česko-nemecko-latinskom slovníku Juraja Palkoviča). Osobitnú a širokú problematiku v tomto smere predstavuje porovnávací pohľad na slovenskú a českú slovnú zásobu vo viacjazyčnom slovníku Antona Bernoláka, ktorý na jednej strane v delimitačnom prístupe k češtine zachytáva slovnú zásobu slovenčiny a v ktorom sa viac menej systematicky spracúvajú české ekvivalenty k slovenskej lexike, no ktorý sa súčasne stal aj bohatým zdrojom slovenských slov spracovaných v česko-nemeckých (resp. nemecko-českých) slovníkoch. Prítomnosť slovenských lexém v dvojazyčných slovníkoch spracúvajúcich slovnú zásobu češtiny, či už ako alternatívnych ekvivalentov nemeckých heslových slov (s označením *sl.* v dvojdielnom slovníku J. Dobrovského DEUTSCH-BÖHMISCHES WÖRTERBUCH, 1802, 1821) alebo ako synonymných (diferenčných) výrazov pri českých heslových slovách, resp. ako samostatných heslových slov (s označením *sl.* v dvojdielnom slovníku J. Palkoviča BÖHMISCH-DEUTSCH-LATEINISCHES WÖRTERBUCH: MIT BEYFÜGUNG DER DEN SLOWAKEN UND MÄHREN EIGENEN AUSDRÜCKE UND REDENSARTEN, 1820, 1821 a *slc.* v päťdielnom SLOVNÍKU ČESKO-NĚMECKOM J. Jungmanna, 1834 – 39) a vzájomných vzťahov zachytenej slovnej zásoby predstavuje stále nevyčerpanú výskumnú tému. Osobitné označovanie uvádzaných slovenských lexém môže z nášho hľadiska predstavovať istý predstupeň „diferenčného obrazu“ a rozsiahle zachytenie slovenskej lexiky (za ktorým stojí úsilie a spolupráca celej plejády českej a slovenskej inteligencie, zo slovenskej strany spomeňme okrem Juraja Palkoviča aspoň Juraja Ribaya, Štefana Lešku a Pavla Jozefa Šafárika) malo a v spätnom pohľade zameranom na vzájomný vzťah slovenčiny a češtiny v historickom vývine aj má veľký význam. K „vlastným“ česko-slovenským či slovensko-českým dvojazyčným slovníkom však tieto lexikografické diela, ktoré neboli zamerané na konfrontáciu českej a slovenskej slovnej zásoby, nepatria.¹⁰

¹⁰ Do tejto skupiny českých slovníkov zachytávajúcich v rámci nazerania na spoločný československý jazyk v istom rozsahu aj slovenskú lexiku patrí JURIDISCH-POLITISCHE TERMINOLOGIE FÜR DIE SLAWISCHEN SPRACHEN ÖSTERREICHS (1850) (pripravený pod vedením P. J. Šafárika, na ktorom sa zo

Hodnotenie „prvý česko-slovenský diferenciálny slovník“ možno v literatúre dotýkajúcej sa dvojjazyčnej lexikológie stretnúť pri viacerých dielach. Najstarším z nich je VYSVĚTLENÍ SLOV STARÝCH ČESKO-SLOVENSKÝCH I NĚKTERÝCH CIZÍCH V BIBLI PĀNĚ, ČTOUCÍM ČECHŮM, SLOVÁKŮM A MORAVANŮM K SNADNĚJŠÍMU SROZUMĚNÍ od Štefana Lešku, publikované ako príloha k Palkovičovmu vydaniu tzv. Prešporskej biblie (Biblia sacra, 1808).¹¹ Nie každé z vyše 1 100 spracovaných hesiel obsahuje informácie týkajúce sa lexikálnych diferencií (nejde o takto koncipovaný text a mnohé heslá sú čisto encyklopedického charakteru), je však veľa takých, ktoré podávajú zaujímavý obraz diferenčných lexikálnych javov. Podávané vysvetlenia sú rozličného typu, pričom spracovanie informácie má nezriedka podobu rozsiahlejšieho výkladu. Porov. napr. podanie slov *březí, chovačka* a *kázeň*:

Březý, o dobytku, když má v žiwotě mladé. U Slowáků gefť to giž nynj neznámé flowo, mjfto něhož při každém pokolenj giného užjwagi. Ku pr. o owcy, kotná, zkotná; o kráwě, telná, řtelná; o hřebicy, hřebná, zhřebná, t. p. ginde ginak. Chowačka, chůwa, opatrownice děťj, pěřtaunka; 2) kteráž djťe prfy kogj, (flow. nadája) a chowá y pěřtuge; kojná chůwa, (flow. dogná chůwa, dogka). Kázeň, nenj kázanj, gakož někteřj řmýřllegj, ale gefť wůbec cwičenj, naprawowánj, k dobrému wedenj, a při něm zdržowánj třebas y s třetřánj řpogené, a odťud y řamé třetřánj flowe někdy kázeň, něm. Zucht, řat. Disciplina.

Leškovo spracovanie výseku slovnej zásoby vo VYSVĚTLENÍ SLOV STARÝCH predstavuje vzácny doklad sústredenia pozornosti na vzájomné vzťahy českej a slovenskej lexiky, pričom zvolená podoba spracovania ponúkala autorovi priestor na formulovanie mnohých dôležitých postrehov.

K predhistórii (resp. už aj k histórii) vlastnej slovensko-českej dvojjazyčnej lexikografie patria slovníčky Dušana Wiléma Lambala a Boženy Němcovej, z ktorých prvý bol pod názvom SLOVNÍČEK SLOVENSKÝ publikovaný v Časopise českého

---

slovenskej strany podieľali aj J. Kollár a K. Kuzmány) a rozsiahly viacväzkový ČESKO-NĚMECKÝ SLOVNÍK ZVLĀŠTĚ GRAMMATICKO-FRASEOLOGICKÝ Š. F. Kotta (1878 – 1893 a dodatky) využívajúci predchádzajúce lexikografické diela a spracúvajúci slovenskú lexiku aj na základe rozsiahlej excerpcie z dobových zdrojov.

¹¹ Skutočnosť, že Leškov slovník bol uverejnený v Palkovičovom vydaní biblie viedla niektorých lingvistov k záveru, že autorom aj tohto slovníka bol J. Palkovič v spolupráci so Š. Leškom (napr. E. Jóna, 1970). V súvislosti so slovníkovou prílohou Š. Lešku treba predsa ešte spomenúť aj slovníček J. Palkoviča, ktorý uverejnil v r. 1800 ako prílohu k vlastnému prekladu knihy KUNŠT PRODLAUŽENÍ ŽIWOTA LIDSKÉHO od D. Kriřtofa Viliama Hufelanda. Podobne ako slovníková príloha k biblii sleduje cieľ priblížiť neznáme slová – a má tým aj niektoré črty česko-slovenského slovníka. Slovníček s názvom WÝKLAD NĚKTERÝCH NEZNÁMEJŠICH A KUNŠTOWNICH W TĚTO KNIZE UŽIWANÝCH SLOW, PRO NEUČENÉ A ČĚŠTINY MÁLO POWĚDOMÉ zachytáva 291 „neznámejších slov“, pričom časť z nich predstavujú české slová sprevádzané slovenskými ekvivalentmi, napr. *horký, horaucý, velmi teplý; hořký, horký, trpký; lázeň, kaupel; línost, leniwost; najednau, naraz* (pozri Tvrdoň, 1978).

museum (Lambl, 1848, s. 198 – 216, 305 – 337), no druhý ostal v rukopise a publikovaný bol až zásluhou editora M. Novotného ako SLOVENSKÝ SLOVNÍK v zobraňovaných spisoch B. Němcovej (Dílo Boženy Němcové XIII, Putování po Slovensku, 1930, s. 255 – 344). V lexikografickej práci D. V. Lambla a B. Němcovej ako predstaviteľov romantickej generácie so slovanským cítením a filologickými „zberateľskými“ záujmami, možno vidieť aj prejav vnútorného záujmu a nadšenia z rozličných lexikálnych „zřn“, ktoré „dříwe we všední nepoznanosti pohozená byla, a přeďce zánímawé obsahují úkazy vnitřního žiwota řeči národní“, mnohé „tak podiwu hodná, krásní a zwláštností swau mysl téměř okauzlující“ (Lambl, 1848, s. 200 – 201). Medzi slovníkmi D. V. Lambla a B. Němcovej existuje nadväznosť podmienená rozličnými okolnosťami (medzi iným analogickou inšpiráciou na Slovensku, kontaktom so slovenskou inteligenciou, predovšetkým inšpiratívnym pôsobením Sama Chalupku, napokon aj ich vzájomným blízkym vzťahom), predsa však možno v metóde spracovania obidvoch slovníčkov vidieť viacero rozdielov. Publikovaný Lamblov slovník, obsahujúci vyše 1 000 hesiel (vzhľadom na hromadenie synonym, resp. inými vzťahmi spätých slov v heslách však podstatne viac spracovaných slov) nadväzuje na prax predchádzajúcich dvojazyčných (česko-inojazyčných) slovníkov v tom, že slovenskú lexiku zachytáva často v bohemizovanej podobe, pri asi tretine spracovaných slovenských slov uvádza moravský pôvod¹², často sa poukazuje na južnoslovenské paralely slovenských slov, resp. aj slovotvorných prostriedkov. Rozsiahlejší slovník Boženy Němcovej (obsahuje okolo 1 500 hesiel) zásadnejšie smeruje k zachyteniu lexiky v slovenskej podobe (hoci sa to nie vždy darí a napokon, „slovenskosť“ o. i. naruša napr. to, že morféma *sa* je v publikovanej podobe slovníka systematicky uvádzaná ako *se*)¹³, zachytená slovná zásoba pochádza z územia Slovenska a v menšej miere odkazuje k iným slovanským jazykom. K rozdielom, súvisiacim s časovým odstupom, patrí aj uplatnenie rozdielnej pravopisnej konvencie. Obidva slovníky spája to, že majú isté publikované textové paralely, cestopisné a etnografické zápisky, v ktorých sa slovenské lexémy vyskytujú aj vysvetľujú,¹⁴ ako aj podobný

¹² Mnohé slová „moravského pôvodu“ sú označené značkou R. Aj tu sa ukazuje prítomnosť a osobitosť česko-slovenských väzieb – D. Lambl ich zachytil v Rusave pod Hostýnom u národoveckého vzdelanca, farára Daniela Slobodu, Slováka (švagra J. M. Hurbana) pôsobiaceho v moravskom prostredí. V začlenení moravskej lexiky (ktorá sa tu v mnohom, nie však úplne prekrýva so slovenskou) možno u D. Lambla vidieť priemet vnímania slovenskosti moravských nárečí.

¹³ Otázka pôvodnej „slovenskej podoby“ spracovaných lexém a dokladového materiálu v slovníku je (hoci na inom základe) podobne ako v próze B. Němcovej relativizovaná vydateľskou koncepciou a praxou – na možnosť chybného prepisu z rukopisného materiálu upozorňuje napr. editor zväzku obsahujúceho SLOVENSKÝ SLOVNÍK M. Novotný.

¹⁴ Dušan Lambl v r. 1947 publikoval svoj opis cesty na Slovensko pod názvom ZÁPISKY CESTUJÍCÍHO PO SLOVENSKU na pokračovanie v časopise Poutník, zo slovenských ciest B. Němcovej sú známe a opakovane publikované viaceré texty, ktorými oboznamovala so slovenským prostredím a životom a prispievala k pestovaniu česko-slovenských vzťahov (pozri napr. http://web2.mlp.cz/koweb/00/03/34/76/64/narodopisne_slovensko.pdf).

prístup k spracovaniu lexiky, v ktorom koexistujú netytizované prekladové a výkladové heslá, často encyklopedického charakteru s etnografickým zameraním, obidva obsahujú značný počet proprií. Lamblov slovník zachytáva viac slov aj z literárnych zdrojov, spracovaná lexika sa prekrýva len v istej miere. Obidva slovníky (najmä však slovník B. Němcovej) v značnom rozsahu obsahujú dokladový materiál v podobe zachytených väzieb či vetných vyjadrení. Na ukážku možno uviesť niekoľko prekladových hesiel zo slovníka D. Lambly: *cintlawý, psotný* = *bídný, suchý, vychudlý / čipky* = *krajky / mrholit'* = *poprchávať, wiz romonit / napokon* = *konečne / náčha, ožgrawka, soplawka, chryпка* = *rýma / rušeň* = *Locomotiv. (Slow. Now.)* a zo slovníka B. Němcovej: *bábka, bábika*; *loutka, panna. Puppe. / čušať* *mlčieť, „utúlaj i to děc' e, aby čušalo“.* / *poživeň strova. / žmíkat'* – *vyžmíkat'* – *prádllo ždímat. / ráňať* *ovoce se stromů* – „Něráňaj ty hruške!“ / *skala, skalka* *kámen, kamínek / spratať, pratať* – *vtěsnať*; „šak sa voľako spratáme“. / *sprosty, sprostota* *hloupý, hloupost. „Chlap sprosty ako baraní roh“.* Z výkladových hesiel prinášajúcich aj encyklopedické informácie možno uviesť napr. Lamblove heslá: *čarowati* = *meniť, vymeniť*. Slowáci posilajú své děti do sausedních Němec *na čary*, prijímajúce zato německé děti k sobě, jako w Čechách *na handl. Čarovati* w našem smyslu říká se *porobiti, přeškoditi*; čarodejnice = *stryga. / kaliky*. Děti kaliky (neduživí nalezenci, mrzáci) přinášejí požehnání do domu, je powěra u Slowáků. Také v ruštině jsou kaliky *bídáci. Kaličiti* někoho = *zmrzačiti. Obkaličil jsem se.* a Němcovej heslá (dokumentujúce zároveň aj prítomnosť dokladového materiálu): *rováš* *vrub, dřevo, na němž šenkýři dluh vroubí; – zářezy. / zapojit' koňa* „zapojil mi kočíš koňa“. – když mu dá uhorčenému se napít, a rozstůně se. / *dvojit' se*; říkat si vy: „nědvojme sa, veť sme svoji“. / *dúchať* *do ohně, „rozdúchaj oheň“* – *nědúchaj do sviece. / vd'ačně, velmi zhusta v řeči užíváno co odpověď na prosbu o nějakou službu. „Mohl bystě mi, pan brat, koně zapojčit'“* „Ah, vd'ačně“ – „Prosila bych pani sestru o (tu) ruži!“ „– Vel'mi vd'ačně, nah sa páči.“

Rukopisné dvojjazyčné slovníky vznikali v 19. storočí aj v slovenskom prostredí. Obraz dvoch zachovaných nepublikovaných textov, LIPTOVSKÉHO SLOVNÍČKA a ČESKO-SLOVENSKÉHO SLOVNÍČKA, sprístupnil vo svojich štúdiách Konštantín Palkovič (1963, 1966). Rukopisný diferenčný česko-slovenský LIPTOVSKÝ SLOVNÍČEK bol nájdený v Belopotockého kalendári z roku 1839. Slovník obsahuje 107 hesiel, za českým slovom je uvedený slovenský ekvivalent, napr. *gicen pažerak / nawrženj plan*. Slovenské ekvivalenty českých slov sú zväčša presné, aj keď niekde nie je správne označená vokalizácia dĺžka, napr. *pilir, lazen* či zamieňa sa písanie *y, i, í, j*, napr. *kipri, daunaty* (Palkovič, 1963). V českej časti slovníčka nie je dôsledne dodržiavaný zápis dvojhĺasky *au (ou)*, napr. *paduch vs. inkaust* (tamže, s. 148). Abecedne zoradený rukopisný slovníček je publikovaný v závere štúdie K. Palkoviča (tamže, s. 153 – 154). Druhým z rukopisných diferenčných slovníčkov je ČESKO-SLOVENSKÝ

SLOVNÍČEK z roku 1850, ktorého predpokladaným autorom bol sedemročný Ivan Branislav Zoch – syn Ctibora Zocha. Slovník obsahuje 475 hesiel. Ide o jednoduchý súpis českých heslových slov so slovenskými ekvivalentmi, napr. *cpat pchať / čtu čítam / kalný mutný, blatný / uprchnut' ujst' / vedro páľčivosť / zboží 1. tovar 2. obilja / zed' múr*. V slovníku sú zaznamenané aj také heslové slová, ktoré sa od slovenčiny odlišujú iba hláskoslovne, napr. *děšt', bída*. Niektoré heslové slová sú uvedené v poslovenčenej podobe, napr. *melún, prebitok*, ekvivalenty naopak v českej podobe, napr. *skalnatá díra* a pod. Pri niektorých heslových slovách sú uvedené aj gramatické kategórie, napr. *vysutý, á, uo* alebo *velim, velel, velet'*. Z hľadiska slovných druhov obsahuje slovník konkrétne substantíva, najmä názvy častí tela, abstraktá a slovesá. Okrem nich v ňom možno nájsť aj frazeologické spojenia, napr. *zabresklo se mi pod lebkou*. Podstatnú časť Zochovho slovníčka obohatenú o porovnanie prítomnosti lexém v inom lexikografickom spracovaní a doklady príslušných hesiel v publikovaných slovníkoch uveřejnil K. Palkovič vo svojej štúdií (Palkovič, 1966, s. 139 – 147).

Tieto slovníčky predstavujú cenné pamiatky z hľadiska sledovania vývinu reflexie vzťahu češtiny a slovenčiny, hoci ich, na rozdiel od slovníkov D. Lambla a B. Němcovej, ťažko možno radíť do vývinového radu cieľavedomej dvojjazyčnej lexicografie sledujúcej vyššie ako osobné praktické ciele.¹⁵

Prvým v rade samostatne publikovaných diferenčných slovensko-českých a česko-slovenských slovníkov¹⁶ je obojstranný SLOVNÍK SLOVENSKOČESKÝ A ČESKO-

¹⁵ Neznamená to ale, že také prípravy (súbežne s prípravami slovníka slovenskej lexiky u viacerých príslušníkov štúrovskej generácie) neexistovali – K. Palkovič v štúdií spomína aj existenciu rukopisného fragmentu česko-slovenskej porovnávacej gramatiky a česko-slovenského slovníka C. Zocha.

¹⁶ O vedomí potreby diferenčných, predovšetkým slovensko-českých slovníkov svedčia však aj „nesamostatné“ slovníčky predstavujúce súčasť iných publikácií, výberov slovenských textov, ktoré koncom 19. storočia vyšli v českom prostredí. Prítomnosť slovensko-českého slovníčka je uvedená priamo v podnadpisoch kníh *KYTKA Z TATIER. ČESKOSLOVENSKEJ MLÁDEŽI Z RÔZNYCH KVIETKOV UVIL STRÝČKO SLAVOŠ. SO SLOVNÍČKOM SLOVENSKO-ČESKÝM (1885) A ZO SLOVENSKEJ CHALÚPKY. POVESTI, KTORÉ ČESKO-SLOVENSKEJ MLÁDEŽI Z ROZLIČNÝCH KVIETKOV VYBRAL A PODÁVA STRÝČKO SLAVOŠ. SO SLOVNÍČKOM SLOVENSKO-ČESKÝM (1886), ktoré v Prahe v edícii Nová knihovna mládeže vydal F. A. Urbánek. Pod pseudonymom strýčko Slavoš tieto zborníky slovenskej poézie a prózy určené aj mladému českému čitateľovi pripravil a slovníčky spracoval Ľudovít Vladimír Rizner (predstavujú tak osobitnú súčasť jeho bohatého diela). Podľa zachovanej korešpondencie navrhoval F. A. Urbánek Riznerovi aj edičný projekt česko-slovenského a slovensko-českého slovníka, ktorý sa však nerealizoval (Midriaková, 1993, s. 128). Do slovníčka v závere knihy *KYTKA Z TATIER* zaradil L. Rizner vyše 500 diferenčných lexém, spracovaných zväčša jednoduchým priradením napr. *daraz, někdy / hrajská, silnice / hrkútať, vrkatí / jednačka, vyjednávaní / kálat', rubati, štípati / kaštieľ, zámek, hrad / naraz, najednou / okopnelé, holé (po roztání sněhu) / pochabý, rozpustilý, výstředně pošetilý / polovačka, hon, honba, lov / šmikna, kovárna / zavýjat', výtí / zore, ranní a večerní záře. Každé sa výber spracovaných slov a aj ich ekvivalentácia viaže na texty publikované v knihe textov, časť heslových slov je uvedená v iných ako základných tvaroch (*čriedy, stáda / chudá, hubená / nepřitúlili, nepřivinuli / vybrdól, vyvázl / zatrepali, zabouchali*) a možno medzi nimi nájsť napr. aj spracovanie spojení, ktoré by sme inak v stručnom slovníčku nečakali (*klamárska parapút', lživá zberba*).**

SLOVENSKÝ, ktorý zostavili Karol Kálal a Karol Salva. Slovník česko-slovenskej autorskej dvojice vyšiel na sklonku 19. storočia (1896) v tlačiarni Karola Salvu v Ružomberku. Cieľom autorov bolo v „diferencionálnom slovníku“ zachytiť živú rozdielnú slovnú zásobu slovenčiny a češtiny (podľa M. Hayekovej ide o prvý diferenciálny slovník koncipovaný „bez ohľadu na bibličtinu“; Hayeková, 1979, s. 132). Slovník obsahuje približne 4 000 hesiel. Rozsiahlejšiu slovensko-českú časť zostavili autori samostatne (v úvode slovníka nie sú špecifikované zdroje), prezrel a opravil ju Jaroslav Vlček. Stručnejšia česko-slovenská časť, predstavujúca len asi štvrtinu slovníka, bola skoncipovaná na základe slovníka F. Š. Kotta.¹⁷ V pravopise sa autori opierali o dobovo aktuálne publikácie RUKOVÄŤ SPISOVNEJ SLOVENČINY S. Czambela (1892) a NOVÝ RÁDCE GRAMATICKÝ F. Pitráka (1892). V úvode slovníka a v skloňovacích a časovacích tabuľkách zaradených v závere podávajú autori základné informácie o hláskoslovných a tvaroslovných rozdieloch „oboch spisovných nárečí“. Dodatočné hláskoslovné informácie možno nájsť aj v spracovaných heslách, slovník obsahuje napr. heslo Ā: „Ā se čte jako široké e (e^a) a vyskytuje se správně jen po retnicích (b, m, p, v) na př. m^aso, p^ast' (pest'), hov^ado, žrieb^at'a (hříb^ete)“.

Heslové slovo sa uvádza riedeným typom písma, ekvivalent, resp. výklad sa nachádza za čiarkou (*drankať*, neústupně žadoniti / *golier*, limec) alebo za znakom rovná sa (*hriadka* = řádek, záhonek / *oplan* = ničema). Prihniezdované slová riedeným typom písma zachytené nie sú. Čiarka sa využíva skôr v „jednoduchých“ statiach obsahujúcich len heslové slovo a ekvivalent, znak rovná sa skôr v zložitejších koncipovaných heslách, ich využitie je však nesystematické. Súčasťou mnohých heslových statí sú prihniezdované slová oddelené bodkočiarkou napr. *baran* = beran ; *baranica* = beranice ; *baranina* = skopovina / *neskoro*, pozdě ; *neskorý*, pozdñi ; *neskorší* = pozdější, pozdñější ; *neskorej*, *neskoršie* = později / *fujara* = veliká píšťala pastýřská ; *fujarovat'* = na fujaru hráti).

V heslových statiach sa v pozícii heslových slov často uvádzajú hláskoslovné, slovtvorné a lexikálne varianty, resp. synonymá, napr. *držiak*, držgroš, skývražník = skrblík, držgreše / *egreš*, pôlča = angrešt / *klbo*, *klbko* = klubko ; *klbčiť sa* = děti hrajiće si nebo perouće se v klubku se kotálejí = *klbčia sa* ; *psi sa klbčia* ; obrazně i o lidech : *klbčia sa* = rvou se; hádají se / *mihalnica*, *riasa* = brva / *nebohý*, *nebožký* = *nebožtík* / *nenie*, *nie je*, *nieto* = *není*. Synonymia sa bohato využíva aj na strane ekvivalentov: *drmat'* = lomcovati, klátiti / *fliaskať*, *flasnúť* = pleskati, býti, fackovati / *napukať sa* niečoho = *napapati se*, *nacpati se* / *našský* = *našínský*, *národní*, *domáci*. Niektoré heslové state sú členené na číslované významy, resp. čísliami vyčlenené časti (*osa* = 1. *osa* 2. *vosa*)¹⁸, pričom sa (v zátvorkách)

¹⁷ Pri predstavení slovníka venujeme väčšiu pozornosť – aj vzhľadom na jej podrobnejšiu rozpracovanosť – slovensko-českej časti.

¹⁸ Heslo *osa* K. Kálal a K. Salva nespracúvajú.

využívajú aj rozličné typy sémantizácie: *črieslo*, čerieslo = 1. krojidlo (u pluhu), 2. tříslo / *fufniak* = 1. huhňal, 2. houska z černej mouky (bandur) / *hmýriť sa*, hmyziť sa = hemžiti se; *hmýr* = 1. hmyz (hemžící se); 2. hmýr, hmýrenie = hemžení / *nesúci* = 1. nesoucí, 2. nezpůsobilý, nemožný ; nesúcosť.

Ako samostatné heslové state sú spracované niektoré slovtvorné formanty, predpony, napr. *da-*, předpona = ně-, na př. dačo (dač), dakto = něco, někdo, dakedy = někdy, daktorý = některý; dajak (staž. dák), dajaký (staž. dáky) = nějak, nějaký / *dô-*, předpona = dů-; dôchod, dôraz, dôsledný a podobne aj prípony, napr. *-ence* (-ence v. -atá, na př. kuratá v. kurence, jahňatá v. jahnence) a ďalšie *-iac*, *-isko*, *-istý*. V slovníku možno ako heslové slová nájsť aj niekoľko vlastných mien: *Jano*, *Jánoš*, *Ján*, *Janko*, *Janičko* = Jan.

Autori v slovníku využívajú medziheslové odkazy, na súvisiace heslá odkazujú pomocou skratky vz. (viz): *kľavý*, neohebný; prsty zimou zklávely ; kľavosť = neohebnosť ; vz. galbavosť / *nevládať* = nemítí vlády (síly), nemoci ; nevládny = bezmocný ; vz. vládať. Pri niektorých slovách sa zachytáva aj pôvod (z maď., z něm., z lat.): *čútor*, čútorka z maď. = troubel, též špička u dýmky ; vz. hryzka. Ojedinele nachádzame poznámky týkajúce sa výslovnosti: *gavčať* (čte se: gaučať), skučeti.

Slovník obsahuje heslové slová zo všetkých slovných druhov, no explicitná slovnodruhová charakteristika (žen., střed., citoslovce) sa uplatňuje skôr výnimočne (*mláďa*, střed. = mládě). Na niekoľkých miestach zachytili autori príslušnosť k dvom rodom, napr. v česlo-slovenskej časti: *hrabě*, (2. p. hraběte), je rodu střed. aj muž. jako kníže = gróf.

Popri prekladových heslách sú v slovníku aj výkladové heslá, heslá obsahujúce etymológiu, heslá zamerané na spriežračenie diferencií v použití súvzťažných slov a možno stretnúť aj heslá s explicitným subjektívnym hodnotením spracúvaného výrazu:

cedilo = veliká torba z houně, v níž nosívají bryndzu (z ní ještě teče = cedí sa, odtud cedilo)

obnôžka (ob-nôžka) = 1. pel, který včela na nožce nese ; obrazní též: práce pilností nasbíraná, na př. literární práce

pokreskáva = nohou o nohu narážeti, až podkovky zakřesají; též podkovkami prudce narážeti o zem

pokora ; znamená též smutek po zemřelých ; celý rok na pokore ; pokorovat = zármutek nad hrobem vypovídati

Femka = spolek, který má účel pamaďarovati hlavně odvážeti slovenské děti do jižních Uher, aby se tam úplně odrodily; slovo Femka je složeno ze začáteč-

ných hlásek, vzatých z maď. jména spolku (v překlade: Hornouherský maďarský vzdělávací spolek) a přípony a.

mrieža, koř. mr. (mriet' = mřiti) = člověk na úmor

kmotr, tak jmenuje otec kmotra svého dítěte a kmotr otce; dítě samo říká kmotrovi křtný otec

knižnica, pěkné slovo m. čes. knihovna; knižný m. čes. knihovní; knižník m. knihovník

Pri medzijazykových homonymách, ktoré sme vybrali na porovnanie spracovania v jednotlivých slovníkoch, možno u K. Kálala a K. Salvu poukázat' (okrem zachytenia variantných podôb *íst'*, *íst'¹⁹*) na explicitné zdôraznenie toho, že slovenčina sloveso *jet'* = *jeti* nemá (inak sa pozornosť sústreďuje na zachytenie gramatických tvarov a súbor predponových derivátov). Pri substantíve *kázeň* je upozornenie na ženský rod.

v slovensko-českej časti:

íst', *íst'* (z *idť*) = *jíti* i *jeti* (*jet'* = *jeti* slovenčina nemá a užíva vedľa *íst'* tiež zvratných: *niešť* sa [na koni], *viezt'* sa); *idem* = *jdu*, *jedu*; *ideš*, *ide*, *ideme*, *idete*, *idú*; *id'* (častejšie: *chod'*) = *jdi*; *najst'* = *najíti*, *najeti*; *odist'* = *odejíti*, *odjeti*; *prejst'* = *prejíti*, *prejeti*; *príst'* (*prijst'*) = *přijíti*, *přijeti*; *síst'* = *sejíti*, *sjeti* dolů; *síst'* sa = *sejíti* se, *sjeti* se; *výnst'* = *vyjíti*, *vyjeti*; *vníst'* (*vôjst'*) = *vejíti*, *vjeti*

Niektoré z uvedených tvarov slovesa *íst'* zachytávajú autori aj v samostatných heslách

id', *id'že* = *jdi*; vz. *chod'*; *idem*, *jdu*; vz. *íst'*
chod', *jdi*, *běž*; *chod'* chytro = *jdi* rychle
kázeň, žen. = *kázání*

V česko-slovenskej časti slovníka sa heslá *chodit'*, *jít*, *jet* a *kázání* (ani *kázeň*) nenachádzajú.

jezditi = *chodit'* vlakom, na voze a na koni

Diferenčný slovník K. Kálala a K. Salvu stojí na začiatku radu dvojazyčných slovensko-českých a česko-slovenských slovníkov, ktoré sa objavili v nasledujúcom období a ktoré naň nadväzovali (explicitne najmä kálalovský slovník z r. 1923, pozri ďalej). Aj pri neprepracovanosti lexikografickej koncepcie, ktorá sa odráža v dife-

¹⁹ Variantné podoby *íst'*, *íst'¹⁹* možno nájsť v SLOVENSKOM PRAVOPISE S. Czambela (1892), o ktorý sa autori opierali.

rencovanom prístupe k jednotlivým lexikálnym jednotkám (a neraz aj v neprimeranosti spracovania konkrétnych lexém), zachytáva rozsiahly súbor diferenčných lexikálnych javov a predstavuje významné slovníkové dielo. Pri dobovej nevyhranenosti spisovnej a nárečovej lexiky je (podobne ako v ďalších lexikografických dielach či dielkach) v slovníku zachytených mnoho z nášho pohľadu nárečových lexém, čím slovník predstavuje istý obraz diferenčných slovensko-českých a česko-slovenských lexikálnych javov v celku národných jazykov.

V období pred vznikom Československa vyšiel ešte SLOVNÍČEK SLOVENSKO-ČESKÝ A ČESKO-SLOVENSKÝ – SLOVNÍČOK SLOVENSKO-ČESKÝ A ČESKO-SLOVENSKÝ (1917) Františka Frýdeckého obsahujúci približne 5 000 hesiel, publikovaný neskôr v reedíciách (1918, 1919, 1920). Po vzniku Československa pri zintenzívnení vzájomného kontaktu Čechov a Slovákov spolu s rozsiahlym prílevom českých úradníkov (a vôbec Čechov pôsobiacich v rozličných sférach verejného života) na Slovensko vzrástla potreba praktických jazykových príručiek spolu s diferenčnými slovníkmi s cieľom uľahčiť vzájomnú komunikáciu, predchádzať nedorozumeniam a prispievať k osvojeniu si druhého jazyka. V medzivojnovom období boli často jednoduché diferenčné slovníčky súčasťou vydání literárnych diel (predovšetkým) slovenských autorov (porov. napr. Zubatý, 1922; Gregor, 1958), resp. prílohou k vydaniám rozličných jednorazových či periodických publikácií. Napr. MALÝ SLOVENSKO-ČESKÝ SLOVNÍČEK Josefa Bradáča vyšiel ako príloha publikácie KALENDÁŘ STUDENTSTVA ČESKO-SLOVENSKÉ REPUBLIKY vydávanej J. R. Vilímkom (Kalendář na školský rok 1919/1920), SLOVNÍČEK SLOVENSKO-ČESKÝ A ČESKO-SLOVENSKÝ – SLOVNÍČOK SLOVENSKO-ČESKÝ A ČESKO-SLOVENSKÝ F. Frýdeckého v jednom z vydání (1920, v publikácii nedatované) bol „příručkou“ k novému vydaniu stručnej učebnice F. Vymazala SLOVENSKY SNADNO A RYCHLE (pôvodne vyšla tiež ešte koncom 19. storočia), rozsiahlejší PŘÍRUČNÍ SLOVNÍK ČESKO-SLOVENSKÝ A SLOVENSKO-ČESKÝ Františka Frýdeckého a Petra Kompiša vyšiel ako doplnok k SLOVENSKEJ MLUVNICI Kamila Suchého (1919). Slovníky tohto typu v jednoduchom spracovaní s priradením (viac či menej primeraných – a v jednotlivých slovníkoch často rozdielných) ekvivalentov, zväčša bez významového členenia a exemplifikácie, podávajú istý výsek diferenčnej lexiky. Odhliadnuc od toho, že v časti neprimerane spracovanej rozdielnej slovnej zásoby mohli pôsobiť mätúco, plnili v danom čase svoju praktickú úlohu. Z dnešného pohľadu predstavujú vývinový stupeň v česko-slovenskej a slovensko-českej dvojazyčnej lexikografii, zachytávajú mnohé zo živej dobovej (aj nárečovej) lexiky a predstavujú obraz dobového vnímania rozdielov v slovnej zásobe.

MALÝ SLOVENSKO-ČESKÝ SLOVNÍČEK Josefa Bradáča (1919) obsahuje približne 4 000 slovensko-českých hesiel. Slovníku autor predradil stručné poučenie o slovenčine, jej nárečovom členení, kodifikácii a hláskoslovných, pravopisných a slovo-

tvorných osobitostiach (záverečná čas prehľadu je venovaná slovtvorným príponám *-astý, -istý, -čizný, -isko*). Heslové slová sú vyznačené tučným typom písma (**vd'ačne, vdični**, rád, s radostí), v niektorých heslách podáva varianty, ktoré sú oddelené čiarkou (**bastvi, baztvi**, vnaditi / **lobda, lobdka, lopta**, míč). Čiarkou je od heslového slova oddelený aj český ekvivalent, resp. viac ekvivalentov (**liace**, oprati, otiže). Slovnodruhovú informáciu sa objavujú zriedka – napr. pri rodových rozdieloch medzi slovenčinou a češtinou (**kura f.**, slepice; **kura n.**, kuře). Nesystematicky sú v slovníku zachytené aj tvarové diferencie, napr. **liez** (leziem, lezieš, lezie), **lézti** (lezu, lezeš, leze). V mnohých heslách možno stretnúť sémantizáciu uvedenú v zátvorke napr. **drvi**, rozbíjeti, bít; (o zimě:) lomcovati / **krúti**, točiti; (i v tanci) / **okyd**, hromada (trávy). Sporadicky sa v heslách objavuje číselné členenie, napr. **ani**, 1. ani, 2. jako / **bavi sa**, 1. baviti se, hráti si, 2. meškati, zdržovati se nikde / **čary**, 1. čary (kouzla) 2. výminy), zväčša sa však aj rozdielne významy spracúvajú nerozčlenené, napr. **kocka**, kostka, krychle. Niektoré heslové slová sú spracované s uvedením pôvodu: **éljen**, (maďar.). Výnimočne sa v heslách zachytáva frazeológia: **lopár**, dřeviné prkénko ke krájení, „koš“ (dostati „košem“...), **pantofel** (muž je pod lopárom = pantoflem).

Pri slovese *ís* J. Bradáč podobne ako K. Kálal a K. Salva uvádza na prvom mieste podobu *is*, (významovo nečlenené) české ekvivalenty *jíti* i *jeti* a gramatickú paradigmatu slovesa (niektoré tvary sú spracované aj ako samostatné heslá).

chod', jdi, biž

is, **ís**, jíti **i** jeti; **idem**, jdu, jedu; **ideš**, jdeš, jedeš; **ide**, jde, jede; **ideme**, jdeme, jedeme; **idete**, jdete, jedete; **idú**, jdou, jedou;

išiel, išla, šel, šla; jel, jela

kázeň, f., kázání

František Frýdecký, český literárny vedec, zostavovateľ viacerých antológií slovenskej literatúry a editor Československej knižnice, spracoval (opakovane vydávaný) SLOVNÍČEK SLOVENSKO-ČESKÝ A ČESKO-SLOVENSKÝ / SLOVNÍČOK SLOVENSKO-ČESKÝ A ČESKO-SLOVENSKÝ, ktorý obsahuje viac ako 5 000 hesiel v 158 očíslovaných stĺpcoch²⁰. Východiská spracovania ani materiálové zdroje sa v slovníku neuvádzajú, v úvodnom sprievodnom texte je len krátka informácia o slovenskej výslovnosti. Pri spracovaní slovníčka autor pospájal niektoré písmená s malým počtom hesiel, napr. písmená I, J v slovenskej-českej časti alebo písmená E, F, G v česko-slovenskej časti slovníka (v slovensko-českej časti slovníka písmeno E celkom chýba). Spracovanie heslových statí je jednoduché, bez uvádzania gramatických informácií. Výnimočne je v zátvorkách zachytená výslovnosť, napr. **dieta** (dy-e-ta) sněm. Heslové slovo, zvýraznené tučným typom písma, je v heslovej statí bezprostredne nasledova-

²⁰ V niektorých záznamom nesprávne uvádzané ako čísla strán.

né ekvivalentom (ekvivalentmi) v druhom jazyku (**snorit'** slíditi) alebo výkladom (**pokora** smutek po zemřelých / **priepačky** přeptávky o věně / **skolotanie** slet v kolech dolů). Výnimočne sú na mieste heslového slova zachytené slovotvorné varianty a synonymá (**páper(ie)** prachové peří, pápeří / **stojko, stojnoha** lenoch), zriedkavo je využité hniezdovanie (**dážď'** déšť, **-ník** deštník). Ekvivalenty nie sú číselne rozčleňované. Kumulácia lexém na cieľovej strane tak môže predstavovať synonymné ekvivalenty alebo ekvivalenty k rozdielnym významom heslového slova (**dobiedzať** dožirati, dořirati / **dopýtať sa** doptati se, doprositi se). V slovníku sú časté sémantizačné poznámky v zátvorke, napr. **dolípať'** doléhati, dožirati (o hmyzu) / **rafika** hůl (ve škole) / **hurhaj** povyk, křik (v krmě), resp. začlenené do výkladu bez formálneho oddelenia od ekvivalentu (**gundža** bulka na těle, výrostek na stromě).

F. Frýdecký v slovníku spracúva heslá *íst', kázeň, jeti, jíti, jezdití, kázání* – v slovensko-českej časti variantnú podobu *is* nezachytáva, niektoré tvary slovesa *ís* spracúva ako samostatné heslá:

chod' jdi, běž
íst' jíti i jeti
id' jdi
idem jdu
kázeň kázání

V česko-slovenskej časti sú spracované heslá:

jeti íst'
jezdití chodiť vlakom
jíti íst'
kázání kázeň

PŘÍRUČNÍ SLOVNÍK ČESKO-SLOVENSKÝ A SLOVENSKO-ČESKÝ od F. Frýdeckého a P. Kompiša (1919) je v porovnaní so Slovníčkom F. Frýdeckého rozsiahlejším lexicografickým dielom, obsahuje okolo 15 000 hesiel. Podľa koncepcie načrtnutej v úvodnej poznámke sledovalo vydanie slovníka dva ciele, slúžiť ako pomôcka v živej reči a vyhovieť čitateľovi slovenskej literatúry (slovensko-česká časť slovníka je preto rozsiahlejšia). Do česko-slovenskej časti sa autori usilovali zahrnúť české slová, ktoré sa na Slovensku používajú zriedka alebo v inom význame alebo sa nepoužívajú vôbec (v písmene I je napr. spracované jediné heslo **inkoust** atrament, tinta, čiernidlo). Pri tvorbe heslára slovensko-českej časti boli okrem živej reči vo väčšej miere využité „nejryzejší díla slovenského písemnictví“ (medzi excerpovanými autormi sa spomínajú M. Kukučín, J. G. Tajovský, J. Čajak, B. Slančíková Timrava, A. Sládkovič, S. Chalupka, J. Král, J. Botto, K. Kuzmány, P. O. Hviezdoslav). Podľa

úvodných slov autori čerpali aj z dovtedajších lexikografických diel, spomína sa MAĎARSKO-NEMECKO-SLOVENSKÝ SLOVNÍK J. Lósa (1870) a SLOVENSKOČESKÝ A ČESKO-SLOVENSKÝ SLOVNÍK K. Kálala a K. Salvu (1896). Za úvodnou poznámkou sa podáva stručná hláskoslovná a pravopisná charakteristika slovenčiny v porovnaní s češtinou.

Lexikografickým prístupom k spracovaniu diferencnej slovnej zásoby slovník nadväzuje na Slovníček F. Frýdeckého. Za výraznejšiu diferenciu možno považovať využitie významového členenia ekvivalentov (**kolej** 1. koľaj 2. kollegium / **gundža** 1. bulka na tile, 2. výrostek na stromi / **Padovec** 1. krupobytí, 2. ledovec / **obyčajný** 1. obecný, 2. obyčejný). V porovnaní s Frýdeckého slovníčkom pri niektorých heslách pribudla sémantizácia, napr. **skolotanie** slet v kolech dolù (na př. orla), **okopne** státi se holým (po snihu) – u Frýdeckého len (príliš všeobecné) **okopne** státi se holým. Na druhej strane však bola v spracovaní iných hesiel sémantizácia vypustená, napr. **dolípa** doléhati, u Frýdeckého **dolípa** doléhati, dožírati (o hmyzu). V slovníku sú aj heslové state, v ktorých sa výklad alebo ekvivalent uvádza za znamienkom rovná sa. Ide predovšetkým o state obsahujúce opisný výklad heslového slova (**čujný** = človik s jemným sluchem, bdilý / **olejkár** = slovenský podomní obchodník v Rusku), takýmto spôsobom sú však ako samostatné heslá spracované aj niektoré frazémy, osobitné syntaktické konštrukcie a tvary slov (**kvinde dáti komu** = niekoho opusti / **nevládzem** = nemám sil, nemohu / **cnie sa mi** = stýská sa mi).

Pri porovnávaných lexémach *íst', kázeň, jeti, jíti, kázání, kázeň* sú v slovensko-českej časti (na rozdiel od česko-slovenskej časti so stručným spracovaním jednotlivých hesiel) viaceré tvary a spojenia spracované ako samostatné heslové state.

V česko-slovenskej časti slovník zachytáva (na rozdiel od Frýdeckého slovníčka) aj heslo *kázeň*:

jíti íst'
jeti cestovať, viezť sa
kázání kázeň
kázeň disciplína, poslušnosť

V slovensko-českej časti je ako samostatné heslo v spojení *idem robi* zachytené aj sloveso *ís* v diferencnom limitnom význame.

chod' jdi!
id' = jdi!
ide (mu o kožu) = jde, běží mu o kůži
idem = jdu
idem robot' = budu dělati, právě budu dělati
id'že! jdiž!

íst' jíti i jeti
íst' na prístupky = priženiti se
íst' povedl'a jíti mimo
išiel, išla, išlo = šel, šla, šlo
kázeň, f., kázání

Obojstranný príručný slovník F. Frýdeckého a P. Komiša zachytáva pomerne veľký rozsah diferenčnej slovnej zásoby. Vzhľadom na značný počet nepresností v spracovaní sa mu v dobovom hodnotení ušlo označenia „neúplný a povrchný“ (Weingart, 1923, s. 90; podobne aj M. Hayeková, s. 159), na „veľa hrubých chýb“ v česko-slovenskej časti Frýdeckého slovníka (či už v Slovníčku či príručnom slovníku) upozornil aj P. Tvrдый v úvode k vlastnému spracovaniu diferenčnej lexiky (Tvrдый, 1922). Aj pri odôvodnených výhradách však predstavuje dôležitú súčasť vývinu porovnávacieho pohľadu na slovenskú a českú lexiku.

Český stredoškolský profesor, dialektológ a folklorista Josef Štefan Kubín vydal v roku 1920 SLOVNÍK SLOVENSKO-ČESKÝ (DIFERENCIÁLNI). V stručnej Predmluve sa v slovakofilsky nadnesenom tóne (slovakofilstvo Josefa Kubína sa prejavilo aj v prijatí druhého krstného mena Štefan) odôvodňuje potreba gramatických a slovníkových príručiek zoznamujúcich Čechov so slovenčinou – „nesmí býti Čecha, an by neznal jazyka pokrevných bratří svých! Znalost slovenčiny staniž se neodbytným přívlastkem každého uvědomelého našince!“ (s. 1). J. Kubín hovorí o „kvapné a naléhavé“ potrebe slovenského slovníka – pri opise vlastného spracovania uvádza využitie SLOVENSKÝCH PRÍSLOVÍ A. Zátureckého (1897), RUKOVÁTE S. Czambela (1892) a slovníka K. Kálala a K. Salvu. V úvode ešte stručne charakterizuje niektoré slovenské výslovnostné javy a uvádza zoznam skratiek používaných v slovníku. Slovník obsahuje približne 6 000 hesiel.

V heslových statiach sa za heslovým slovom vyznačeným tučným typom písma uvádza český ekvivalent (ekvivalenty) alebo opisný výklad (**koštial'** kost / **odrátat'** odecísti, odpočítati / **skolotat'** tančítí; snášetí se v kruhu). V záhlaví heslovej state sa niekedy uvádzajú variantné heslové slová, napr. **dedo, detko; vāj, vāja**. V porovnaní so spracovaním v dobových slovníkoch vystupuje ako charakteristický znak Kubínovho slovníka síce nie systematické, no rozsiahle uvádzanie dokladov zo živej reči aj (bez uvádzania zdroja) z literatúry (**burina** chebdí: burinou porastené dvory / **dvojít'** vykati: nikoho si neváži, nikomu nedvojí). V slovníku sa využíva hniezdovanie (**člnok** člun; *člnkovanie* projížďení na člunu / **rozsobáš** rozvod; *rozsobášit'* rozvésti / **samopaš** rozpustilost, čtveráctví; *samopašný* svévolný, rozpustilý; svéhlavý: s-é dievky), sporadicky sa (v súhre s hniezdovaním z hľadiska súčasnej lexikografie aj na nezvyklých miestach) uvádzajú gramatické tvary, napr. **brvno** *de m i n . brvienko* břevno; *plur. brvná, gen. brvien; brvnovica* poražený kmen. Prihniezdované slová rozličných typov sa niekedy, vydelené kurzívou, uvádzajú len začlenené v do-

klade: **belasiet' sa** modrati se; *belasý* dym; kvitnúť *belaso*; *belások* motýl modráček; *belásky* kalhoty modré; *belasit'* modřiti / **fufniak** huhňa; pulina (černá houska); *fufnavý* hlas / **parta** odznak panenství, čelenka stuhová, korálky posetá; vysoký čepec bílý, který nevěsta po oddavkách zamění za *čepiec*; *ztratiť partu*, stratiti věneček; *partica* tvojej Eleny. Časté je uvádzanie sémantizácie v zátvorke: **buchnúť** (*pri zkúškach*) *propadnouti* / **čarbat'** *škrábat* (*o písme*): *počarbat' hakybakmi*; *čarbák*; *čarba*, *čarbanina* čmáranina / **kopačka** kopání (*brambor*); *kopáčka* kopačka (*žena*) / **ochvátit' sa** přestati žrát (*o dobytku*). Číselne označené členenie významového spektra sa v slovníku nevyužíva.

V ukážke spracovania hesiel *íst'* a *kázeň* možno (okrem zachytenia variantnosti *íst'*, *íst'*) upozorniť na zachytenie spojenia *íst' za*, limitného významu slovesa a predponových derivátov, pri substantíve *kázeň* na využitie sémantizácie.

chodit' (*vlakom, na voze, na koni*) jezdiť; vlak chodí; *chod'* jdi, běž

ist', **íst'** jíti, jeti; *íst' za...* provdati se; praes. inf. značí blízkou budúcnosť: *idem vám rozprávať*; mladý kráľ ide sa ženit'; (*ve složeninách*) *najst'* najíti, *obíst'* obejítí, vždy mi srdce žiaľ obíde, *prejst'* přejítí, přejeti, *príst'*, *síst'*, *ujst'* uniknouti, *výnst'* vyjítí, vyjeti, *vníst'*

kázeň kázání (kostelní)

V slovníku J. Š. Kubína možno, predovšetkým so zreteľom na uvádzanie dokladového materiálu, napriek rozličným nedostatkom aj nesystematickosti v spracovaní, vidieť vyšší stupeň vo vývine slovensko-českej prekladovej lexikografie (porov. aj Weintgart, 1923, s. 90). Problémy s ekvivalentáciou, ktoré sa prejavili v časti hesiel, a vôbec s výberom spracúvaných slov, na ktoré pri absencii súdobého výkladového slovníka narážali aj ostatní autori, reflektoval sám autor v úvode diela vo vyjadrení „musil jsem na ten čas sám upustiti od přemnohých výrazů, jež nebylo mi zatím možno zjistiti“.

Do medzivojnovnej produkcie česko-slovenskej dvojjazyčnej lexikografie prispel svojím ČESKO-SLOVENSKÝM DIFFERENCIÁLNÝM SLOVNÍKOM (1922, DOPLNOK 1923) slovenský pedagóg a lexikograf Peter Tvrďý. V úvode slovníka, ktorý predstavuje jedno z jeho viacerých lexikografických diel spracúvajúcich slovnú zásobu slovenčiny,²¹ autor ako motív svojej práce uvádza potrebu zaplniť medzeru v slovní-

²¹ V tom istom roku vyšiel aj jeho SLOVNÍK INOJAZYČNÝ (1922), v nasledujúcom roku SLOVNÍK LATINSKO-SLOVENSKÝ (1923), za najdôležitejšie lexikografické dielo P. Tvrďého sa považuje SLOVENSKÝ FRAZEOLOGICKÝ SLOVNÍK (1931). K lexikografickej tvorbe autora pozri napr. publikáciu PETER TVRĎÝ. ZBORNÍK ZO SEMINÁRA K 150. VÝROČIU NARODENIA, 2001.

koch a „poslúžiť v istej miere k očisťovaniu slovenčiny od českosti“ (Tvrď, 1921, s. 4). Na rozdiel od ostatných česko-slovenských a slovensko-českých slovníkov daného obdobia tak autor explicitne uvádza aj zámer prispieť, podobne ako v ostatných dielach, k „upevňovaniu normy v oblasti všeobecnej lexiky“ (Jarošová, 2001, s. 28). V úvode sa P. Tvrď zmieňuje aj o predchádzajúcich česko-slovenských a slovensko-českých slovníkoch. Slovensko-českú časť slovníka od K. Kálala a K. Salvu (1896) hodnotí veľmi pozitívne, česko-slovenskú považuje za veľmi krátku a strohú. Kriticky sa stavia k slovníku F. Frýdeckého a P. Kompiša (1919), ktorého nespoľahlivosť demonštruje na spracovaní hesiel ako *bystřina – jarčok, hajati – výskať* a pod. Materiálové východiská svojho slovníka v úvode neuvádza a ani na ne v jeho spracovaní neodkazuje. Slovník obsahuje 6 000 hesiel, pričom v DOPLNKU K ČESKO-SLOVENSKÉMU DIFFERENCIÁLNEMU SLOVNÍKU (1923) autor spracoval ďalších 9 000 hesiel.

Spracovanie heslovej state je jednoduché, bez sprievodného uvádzania gramatických či iných údajov. Za heslovým slovom vyznačeným tučným typom písma nasleduje za čiarkou prekladový ekvivalent, resp. viacero synonymných ekvivalentov (ktoré, podľa slov v úvode „sebe v smysle svojom sú podobné, tak že jedno namiesto druhého sa dá upotrebiť, ako to text čítaný vyžaduje“): **akce**, činnosť, podujatie, podnik / **během**, cez, počas, za / **čaditi**, čadiť, smudiť, čmudiť / **hoře**, žiaľ, bôľ, bolesť srdca, zármutok, súženie / **kamének**, kamienok, skalka / **kojiti** tíšiť, dožiť, pridáť, nadáť / **koktati** zajakať sa, jachtať, brbtať / **vedro**, horúcosť, horúčava, páľa, spara. V niektorých prípadoch sú zachytené variantné podoby heslových slov (**kaménka**, **kamínka**, piecka, kachličky), hláskoslovne diferencované varianty sú (bez ďalšej špecifikácie) spracované aj v samostatných heslách (**bejk**, býk, bujak / **býk**, bujak).

Vo väčšine prípadov nie je súbor ekvivalentov, ani pri výraznejších významových diferenciách, osobitne členený na významy (**morek**, špik, jadro (niečoho) / **posilniti se**, posilniť sa, potúžiť sa), no slovník obsahuje aj heslové state s číselne rozčlenenou prekladovou časťou (**balík**, 1. balík, batôžtek; 2. ťažký, zdĺhavý človek / **jitro**, 1. ráno; 2. jutro, miera zeme). Autor v samostatných heslových statiach alebo ako súčasť výkladovej zložky hesiel v istej miere zachytáva aj frazeológiu a špecifické kolokácie (**barva**, farba; *pod barvou říci*, robiť narážky / **ber (beř) se po svých**, ídť svojou cestou / **hrbolatý**, hrčovatý, drapľavý, uzlovatý; *hrbolatá cesta*, pahorčilá cesta / **nový**: z *brusu nový*, zcela, docela nový / **shledaná**: na shledanou! do videnia! / **úpěnlivý**, žalobný, žaloblivý, žalostný; *úpěnlivá prosba*, túžobná prosba / **vaditi**, zavádzať; *to nic nevadí*, to nič neškodí). Sémantizácia v zátvorkách sa využíva na obidvoch stranách heslovej state: **houba** (mycí): špongia / **modř**, modrá (belasá) farba / **náplast**, prílep (flajster). Sporadicky sa v zátvorkách uvádzajú aj štylistické kvalifikátory (*vulg., det.*), pri flóre a faune autor zachytáva latinské názvy, napr. **hloh**, lohyňa (*Cratagus*) / **hroch** (*Hyppopotamus*) hroch, vodný kôň / **rus** (*Blatta germanica*), šváb.

Ako samostatné heslá slovník zachytáva lexémy *jeti, jezdití, jíti, jízda, kázání*:

jeti, cestovať, viezť sa

jezdití, chodiť (vlakom, na voze, na koni), vlak chodí

jíti, ísť

jízda, jazda, cesta

kázání, kázeň

ČESKO-SLOVENSKÝ DIFFERENCIÁLNY SLOVNÍK P. Tvrdeho predstavuje prvý jednosmerný česko-slovenský slovník medzivojnového obdobia. V rozsiahlom výseku spracovanej slovnej prináša konfrontačný obraz slovnej zásoby, v ktorom je výrazne prítomný česko-slovenský delimitačný postoj zameraný na stabilizáciu slovnej zásoby spisovnej slovenčiny, zjavne prítomný v heslách ako **omluvenka**, ospravedlňovací list / **pravítko**, linonár / **rozvod**, rozsobáš, no premietajúci sa do celého diela. Iný prístup možno neskôr vidieť v DIFERENCIÁLNOU SLOVNÍKU ČESKO-SLOVENSKOM V. Šedivého (1937).

Osobitné postavenie v medzivojnovovej dvojazyčnej lexikografii zaujíma SLOVENSKÝ SLOVNÍK Z LITERATÚRY AJ NÁREČÍ (SLOVENSKO-ČESKÝ DIFFERENCIÁLNY). NA ZÁKLADE SLOVNÍKOV, LITERATÚRY AJ ŽIVEJ REČI (1923), ktorý spracovali Karol Kálal a Miroslav Kálal. Slovník explicitne nadväzuje na SLOVNÍK SLOVENSKOČESKÝ A ČESKOSLOVENSKÝ (K. Kálal – K. Salva, 1896), no odlišuje sa od neho v mnohých smeroch. Podľa slov Miroslava Kálala v Predmluve, od vydania slovníka z r. 1896 K. Kálal ďalej dopĺňal jeho slovensko-českú časť, vypisoval zo slovenských novín a kníh slovenské slová a frázy odlišné od českých, zaznamenával si ich na cestách po Slovensku a dával vysvetľovať a opravovať od slovenských priateľov (s. 3). Od roku 1917 v práci na slovníku pokračoval, vydanie v r. 1923 pripravil (popri pôsobení na poste stredoškolského profesora v Banskej Bystrici) a vlastným nákladom vydal jeho syn Miroslav Kálal. Kniha sa od Kálalovho a Salvovho slovníka, ale aj od iných súdobých slovníkov odlišuje nielen rozsahom a spôsobom spracovania lexikálneho materiálu v okolo 40 000 heslových statiach, ale aj celou makroštruktúrou, v ktorej sa okrem slovníka nachádza viacero sprievodných textov. Okrem Predmluvy (s. 3 – 5), súpisu využitých skratiek (s. 6) a vlastného slovníka (s. 7 – 907) publikácia obsahuje Doplňky (s. 909 – 980), Opravy a doplnky (s. 981 – 992), Skratky prameňov a miest (s. 993 – 1000) zachytávajúce literárne zdroje a územné rozšírenie spracovanej lexiky, Poznámky pre odborníkov (s. 1001 – 1004), Poučenie pre českého čitateľa (s. 1004 – 1005), Poučenie pre slovenského čitateľa (s. 1006) a časť nazvanú Homonyma (1007 – 1014), prinášajúcu výberové upozornenie na sémantické diferencie formálne zhodných slovenských a českých slov. Hoci ide o slovensko-český diferenčný slovník, jeho súčasťou je aj rozsiahly 93 stranový Český ukazovateľ (s. 1015 – 1112), spracovaný na základe PRAVIDIEL ČESKÉHO PRAVOPISU z r. 1921 a ďal-

ších slovníkov, v ktorom sa odkazuje na stránky slovníka so slovenskými ekvivalentmi českých slov (spracovanie takéhoto registra bolo v čase bez počítačovej pomoci nepredstaviteľne pracné). Podľa Kálala je Český ukazovateľ „určený nielen pre Čecha píšuceho po slovensky, lež je to aj najbohatší slovník česko-slovenský, ktorý má pomôcť Slovákov čítajúcemu aj ťažšiu českú knižku. Ale ukazovateľ obsahuje aj tisíce synonym slovenských, skupiny druhových názvov a rodiny blízkych slov, ktoré azda poslúžia aj slovenskému čitateľovi, vnikajúcemu hlbšie do bohatstva materinskej reči“ (s. 1006). Tu nachádzame aj formuláciu pozície autora, s ktorou k spracovaniu slovníka pristupoval: „Ak srovná, jak veľká čiastka slov aj v čes. ukazovateli dá sa s malou zmenou použiť aj v slovenčine, pretože patria spoločnému rečovému základu československému, uvedomí si aj to, že obidve spisovné reči pri všetkom bohatstve nárečí československých sú si veľmi blízke. Vzájomné poznanie slovenčiny u Čechov a češtiny u Slovákov je konečným cieľom môjho diela“ (s. 1006). K slovníku je pripojená Kálalova Praktická srovnávací mluvnica česko-slovenská podávajúca na 98 stranách porovnávací opis jednotlivých rovín oboch jazykov.

Sprivedné texty dokladajú ambicióznosť aj obrovskú realizačnú náročnosť Kálalovho lexikografického projektu, pri ktorom je pre slovenského aj českého používateľa zásadne dôležité byť oboznámený s koncepciou, ktorá sa v nich približuje a ktorá sa premieta do podoby spracovania heslových statí. V dobovej situácii intenzívneho česko-slovenského jazykového kontaktu malo dielo plniť funkcie pasívneho aj aktívneho slovníka. Slovník, koncipovaný „na základe slovníkov, literatúry aj živej reči“ spracúva rozsiahly lexikálny materiál, z veľkej časti nárečovú lexiku. Vo vzájomne prepojených poučeníach pre slovenského a českého čitateľa Kálal hovorí, že „je to nielen príručný slovník slovensko-český, ale že vlastne jeho cieľom bolo sossbierať čím väčší slovný poklad slovenský a vysvetliť ho pomocou češtiny. Neodborný slov. čitateľ pozná preto zo slovníka sotva viac ako polovicu hesiel; ostatné heslá nepatria spis. slovenčine, hoci patria slovenským nárečiam. Ktorých hesiel možno užívať, nájde Slovák v Poučení pre českého čitateľa“ (s. 1006). Tam sa upozorňuje na rozdielny status, rozdielne možnosti funkčného uplatnenia spracovaných slov, a tým aj na dôležitosť spriedvodných údajov v slovníku: „Český čitateľ, túžiaci písať alebo hovoriť dobrou strednou slovenčinou, nemusí sa obávať užívať slov so skratkami *bt* (usus bbystric. a turčiansky)“, ďalej sa odporúčajú aj „slová a frázy“ z literárnych diel uvedené s odkazmi na „dobrých autorov“. Aj tu Kálal uvádza, že „len asi polovica slov v tomto slovníku je literárna“ a upozorňuje na „usmerňujúce“ využívanie skratky *m.* – (na) miesto – s tým, že je „slovo za *m.* lepšie ako pred ním“ (s. 1005). Ako príklady využitia tohto postupu možno uviesť napr. **hriška** (*vsl.*) *m. úvrat'* / **chribet** *m. chrbát* (*Hn.*) / **kačmár** (*vsl.*) *m. krčmár*. Istý purizujúci moment predstavuje formulácia, že „reč svobodného národa nemôže v sebe trváčne strpieť

niekoľko sto nemeckých a maďarských slov a obratov, ktoré sa dnes dajú dosť ľahko nahradiť výrazmi vzatými z nárečí alebo (u odborných termínov) z češtiny, ktorú tvorili aj Slováci (Benedikti, Doležal, Šafárik, Kollár); pritom posluži aj tento slovník“ (s. 1006). Pôvod slov sa pri prevzatiach v slovníku zachytáva v istom rozsahu, ako sa však hovorí v Poznámkach pre odborníkov, etymológie slov nechcú a nemôžu byť úplné a „cieľ udaných etymológií je čisto praktický“ (s. 1003). K osobitostiam slovníka patrí pozornosť venovaná slovensko-moravským lexikálnym a sémantickým zhodám – mnohé heslové state obsahujú skratku *t. mor.*, ktorá naznačuje existenciu konkrétneho slovenského slova, resp. niektorého významu aj v moravských nárečiach, napr. **breh** *bt* 1) břeh, 2) svah, kopec (*t. mor.*) / **brieždiť sa** *bt* rozbřeskovati se, svítati (*t. mor.*) / **chalan** *t* (*Hur.*), *chalán* 1) výrostek, neotesanec, 2) lenoch, ťulpas (*t. mor.*) (*M.*) (*K.* VI.) / **omrknúť** *bt* 1) omrknouti; 2) zatmíti (*tam som omrkol*); sr. mrk (*t. mor.*) (*K.* VII., VIII.) / **píliť** *bt* 1) (*vsl. pilovac*) pilou řezati (*t. mor.*), 2) (*žena mi hlavu pili* vytýka, *Taj.*) / **vypchat** *bt* vycpati (*vypchatý*) (*t. mor.*). Netýka sa to len jednotlivých lexém, ale napr. aj spracovania slovotvorného formantu: **-astý** *bt* prípona prídavných jmen označující menší míru vlastnosti, na př. *sladkastý* (nasládlý), *bodkastý* (jen řídce potečkováný) (*t. mor.*); vidz *-istý* a *Mluv.*²²

V Poznámkach pre odborníkov M. Kálal sám zo svojho hľadiska hodnotí slovník ako „prácu kompromisnú a nedokonalú“, vychádzajúcu v danej podobe vzhľadom na „súrnu potrebu“ príručného slovníka. „Vedeckého pracovníka nemôže uspokojiť diferenciálny slovník, bez obširných dokladov a citátov; neoborný čitateľ neocení zas azda tisíce dialektic. slov a skratok prameňov“ (s. 1002). Popri koncepcii slovníka podrobne opisuje (a v heslách potom systematicky zachytáva) pôvod spracovaného, resp. dokladového materiálu. Pri koncipovaní slovníka, ktorého základom je slovník K. Kálala a K. Salvu, autor excerpoval a overoval slová z viacerých dvojjazyčných slovníkov (J. Loos, F. Š. Kott, A. Pechány, L. A. Mičátek), z česko-slovenských, slovensko-českých slovníkov uvádza slovníky F. Frýdeckého a P. Kompíša, J. Š. Kubína, P. Tvrdeho. Veľká časť lexiky z lexikografických zdrojov, až 15 000 hesiel, pochádza zo slovníka F. Š. Kotta (1878 – 1893) – cez Kottov slovník, ktorý Kálal považuje za „dosiaľ najbohatší slovenský slovník“, sa odkazuje napr. aj na slová zachytené u Bernoláka, Dobrovského, Palkoviča, Jungmanna, ale aj na mnohé excerpty zo slovenskej literatúry. Ďalej excerpoval diela slovenských klasikov (A. Sládkovič, J. Botto, J. Kalinčiak, J. Chalupka, P. O. Hviezdoslav, M. Kukučín, S. H. Vajanský a i.), lexikálne zbierky, odborné jazykovedné, národopisné a iné práce, periodiká (napr. A. P. Záturského, F. Pastrnka, S. Czambela, Sborník Matice slovenskej) a slovenské učebnice. Asi 4 000 slov nazbieral M. Kálal medzi

²² Slovotvorný formant *-astý* spolu s ďalšími slovotvornými prostriedkami uvádza Kálal v Praktickej srovnávacej mluvnici česko-slovenskej pripojenej k slovníku medzi slovensko-českými rozdielmi v kapitole O tvorení slov (s. XXXV).

ľuďmi v mestách a dedinách po celom Slovensku. Pri ozrejmovaní, spresňovaní aj korekcii spracovania slov pomáhali M. Káľalovi mnohí spolupracovníci, medzi ktorými osobitne ďakuje P. O. Hviezdoslavovi a T. Vansovej, ktorá doplnkami a opravami pri čítaní korektúry prispela k výslednej podobe slovníka (s. 1003).

Heslové state, ako vyplýva z už povedaného, sú bohaté na informácie rozličného typu. Heslové slová sú označené tučným typom písma, varianty sú oddelené čiarkou (niekedy sa tu uplatňuje skratka *v.* = *vedle*), za nimi sa uvádzajú skratky informujúce o územnom rozšírení, český ekvivalent, resp. ekvivalenty (významové členenie býva číselne označené), prípadné doklady a ich zdroje, odkazy na iné heslá: **kýčer** príkrý, pustý vrch (*Vaj.*) / **inorečný**, **inorečový** *t* cizojazyčný / **mrňať** *t*, **mrnčať** *bt*, **mrnkat'** (*mrnknúť*) fňukati, mrnėti (*M.*) / **podaromne** *t*, **podaromnici** *t* (*-bn-*) *b* zbytočne (*K. VIII*) / **laňajší** *v.* *vlaňajší* *v.* *lanský* loňský; **laňajšok** vidz *lani*. Ak je zachytený pôvod slova (*nem.*, *lat.*, *mad'*. a *i.*), nachádza sa obyčajne hneď za heslovým slovom: **hyntov** (*mad'*) *bt* kočár (na perech); *sr.* *hynta* / **inšancia** (*lat.*) *bt* 1) instance, 2) podání, žádost; / **juhas** (*mad'*, *vsl.*) pasák ovcí, valach (*t. mor.*) (*K. VI.*) / **rádáš** (*mad'*) *bt* prídavek, nádavek / **tinta** (*nem.*) *b* (*vsl.*) inkoust; *sr.* *atrament*, *černidlo*. Gramatické údaje, oporné tvary sa uvádzajú celkom sporadicky, napr. **Ipeľ** (*g. Ipla*) *b* řeka v již. Slovensku, častejšie sa uvádza väzba pri slovesách v zátvorke, napr. **odomr(i)eť** *b* (*koho*) odumřiti, umřiti (komu) (*mamka nás odumřela*) (*t. stč. a mor.*) (*sr. K. VII.*) / **vydrviť** (*koho*) vymořiti (o zimnici) (*K. X.*) / **zobrikovať** *sa m.* zobrykovať (*sa*) (*na koho*) silně okřikovati, osopiti se (*M., K.*). V slovníku sa využíva hniezdovanie, pri ktorom sú rozličné rovnakokoreňové (často aj sémanticky vzdialené) deriváty v heslovej stati radené podľa abecedy. Hniezdovanie tohto typu demonštruje napr. heslová stať, v ktorej je spracované sloveso *chodiť*. V heslách porovnávaných lexém vidíme aj ďalšie osobitosti porovnávacieho spracovania slovej zásoby v Káľalovom slovníku.

chodácky 1) obcházející (?), 2) žebrácký (*Bern.*); **chod'ačky** (*adv.*) chodě, -íc, -íce; **chodák** chodec (*Det.*); **chodánky** 1) *m.* *chodničky* 2) dět. vodítko (*Plk.*); **chodiť** *bt* 1) choditi (*ch. za čím* sbíratí, skupovati, hledati, *bt; ch. za živnostou* hledati si živobytí, *Det.*; *ch. do Říma, za plachtu* přijíti do kouta, *M.*; *chod'* (*chodz, choj*)! jdi, běž! *chod'* chytro běž rychle; *chodzic* (*vsl.*) *v.* *hodzic m. chodit'*, 2) (*na vlaku, na voze, na koni*) jezdití; **chodníček** *b* 1) chodníček, stezka, 2) *v. pútec* pěšinka ve vlasech; **chodník** *bt* (*chonník, nár.*) chodník, cestička, stezka (*na krivý ch. doviest'* oklamati; *starci vychádzajú na detské chodničky* dětinštějí (*t. mor.*)); **chodný** na chození (*chodné šaty* všední)

ist' *bt*, **íst'** *t* (**it'**, *Bern.*) 1) jíti, 2) jeti (*jet'* slovenčina nemá a užívá vedle *íst'* též zvrtných *niest'* *sa* (na koni), *viezt'* *sa*, *vozit'* *sa*; *idem* jdu, jedu; *ideš, ide, ideme, idete, idú, id'* (*idi*) jdi; *šiel v. išiel* šel; *sr. najst', odíst', prejšť, príst' (prijšť), síst'*

(sa), *vníšť v. vojšť, vyjšť (vynšť)*; 3) (označuje najbližší budúcnosť: *Idem sa najesť; to dieťa ide ochorieť, bt; oči ide na tebe nechať, Kuk.*), 4) *íšť za (koho) v. vydat'* sa vdáti se (*Kuk.*); 5) (*lahko ide prísť k novým hábom* snadno se přijde, *Kuk.*)

jachat' jechati, jeti (*K. I. VIII*)

kázeň (f.) *bt kázání (t. mor.) (držať, robiť komu kázeň čisti levity)*. 2) kázeň; vidz *cvik kázeň* (sr. *K. I. VI. IX.*)

SLOVENSKÝ SLOVNÍK Z LITERATÚRY AJ NÁREČÍ (SLOVENSKO-ČESKÝ DIFFERENCIÁLNY) K. Kálala a M. Kálala (ktorý sa však vzhľadom na dominantný a zásadný podiel M. Kálala na výslednej podobe bežne berie ako jeho autorský „Kálalov slovník“) bol – pri zohľadnení typu slovníka, ktorý predstavoval, a odborných aj spoločenských okolností, do ktorých vstupoval – v dobových reakciách pozitívne hodnotený. Nad rozličnými aspektmi Kálalovho slovníka sa v recenzii diela zamýšľal J. Zubatý, ktorý tematizoval okrem iného fakt, že ide o dielo českého autora, ktorý sa nemohol opierať o „živý slovník svojho jazyka“, no „svědomitě se snažil shledati, co slovního bohatství žije v duši slovenského lidu“. Hoci pripomína, že filológ, „který by nejraději v slovníku viděl jazyk v celé jeho bohatosti, o diferenciálním slovníku nerad slyší“, súčasne odkazuje na jeho praktickú funkciu a hodnotí slovník v porovnaní s tým, čo vyšlo dosiaľ, ako podstatný a vítaný pokrok (Zubatý, 1925, s. 15 – 16). V súvislosti s výrazným zastúpením nárečovej lexiky, ktoré mu pripadá miestami preexponované, súčasne konštatuje, že „nesmíme zapomínati, že na Slovensku na př. úředník má jistě příležitosti dost, aby se setkal s tvarem nespisovným“. Životnosť Kálalovho slovníka sa odráža napr. v odkaze na fakt, že hoci bol koncipovaný ako slovensko-český diferenčný slovník, dlhé roky splňal aj úlohu nárečového slovníka a „v jazykovednej literatúre sa ešte i v súčasnosti nezriedka cituje ako pramenné dielo“ (Ripka, 1994, s. 226).

S odstupom skoro pätnástich rokov od publikovania kálalovského slovníka (1923) vyšiel v edícii Čítanie študujúcej mládeže koncepčne osobitý PRÍRUČNÝ SLOVNÍK SYNONYMICKÝ A DIFERENCIÁLNY Jána K. Garaja (1937). Má 7 000 hesiel a pôvodne mal obsahovať len slová menej známe českému čitateľovi. Počas spracúvania slovníka autorovi, ako píše v úvode, lexikálny materiál narástol tak, že sa rozhodol pôvodnú koncepciu diferenčného slovníka pozmeniť a zostaviť synonymický slovník, „lebo takáto pomôcka jazyková nám doteraz chýbala“ – pritom (nie však pri všetkých heslách) zotrval aj pri uvádzaní českých ekvivalentov. Materiálové zdroje slovníka ani nadväznosť na iné lexikografického diela nie sú v úvode nijako špecifikované.²³ Spo-

²³ Kriticky odmietavo sa ku Garajovmu slovníku po jeho vyjdení postavil E. Novák: „Garaj se o svém poměru k dosavadním slovníkům ani slovem nezminil v stručném úvodu k své práci. V němž

jenie princípov diferenčného a synonymického slovníka sa premietlo do rozmanitosti typov hesiel. Na jednom póle stoja heslá zachytávajúce čisto slovenské synonymické rady (**bôľny** bolestný, ubolený, trpiaci / **brechat'** štekať, havkať, blavkať, d'avať, d'avkať), vo väčšine hesiel je za slovenským synonymickým radom pripojený český ekvivalent, resp. niekoľko ekvivalentov (**clivost'** tesknosť, smútok, žiaľ – tesklivosť / **farbistý** pestrý, rozmanitý, rozličný – barevný / **haluz** ratolesť konár – větev / **hajno** křdel – hejno / **horúčava**, horúchosť, horúčka, páľa, spara, veľké teplo – horko, vedro / **kálat'**, štiepať, sekať, rúbať – poltiti / **žart** fanta, šanta, figeľ, kujonstvo, vtíp – žert / **zrezka** rezko, čerstvo, obratne, šibko, hybko – čile, křepce). Ak možno (pri všetkých metodologických výhradách) niektoré takto spracované heslá hodnotiť ako vcelku vydarené (**baník** haviar – horník, havíř / **bozk** pyštek – polibek, hubička), pri iných (mnohých) viedlo rozvíjanie synonymických radov na slovenskej strane spolu so širokým chápaním synonymie k situáciám, keď český „ekvivalent“ zodpovedá len niektorému, resp. niektorým zo slovenských slov (**breh** kopec stráň svah – břeh / **čamrva** drobizg, biedni ľudia – drobotina). Nájdu sa aj heslá, kde možno o ekvivalentnosti českej lexémy vo vzťahu k niektorému zo slovenských slov uvažovať len hypoteticky v nejakom špecifickom kontexte alebo ani to nie (**bežkat'** utekať drobným krokom, drobčiť, cupkať – hopsati / **bezúhonný** úplný, dokonalý, mravný, nepoškvrnený – naprostý). Pri niektorých slovách nachádzame sprievodné informácie, poznámku o pôvode, napr. **apatieka** (z gr.) lekárň – lékárna / **bajonet** (z fr.) bodák / **čomov** (z maď.) viazanička, otiepka – otýpka, svazeček, alebo kvalifikátor nár., napr. **bl'achový** (nár.) plechový / **káčka** (nár.) kečka, štica, škuty, vlasy – kštice.

Pri spracovaní lexém *íst'* a *kázeň* možno podotknúť, že obe heslá patria k tej časti heslových statí v slovníku, ktoré si zachovali „nenabúraný“ prekladový charakter – na rozdiel od zreteľnej (jednoduchej) štruktúry hesla *kázeň* sú však informácie v hesle *íst'*, kde sa český ekvivalent *jet* neuvádza, spracované v dosť nepriezračnej podobe:

íst' — jíti; s přítomníkom opisuje bud. čas: **ide** — jde) **oči nechat'** – nechá; — **tvorit'** — utvoří, bude tvořiti
kázeň — kázání

Slovník J. Garaja síce obsahuje množstvo lexikálnych informácií a „z výskumného pohľadu“ (najmä pri porovnaní so súčasnými synonymickými slovníkmi) nie je nezaujímavý, z hľadiska slovensko-českej lexikálnej konfrontácie sa však javí ako veľmi nespoľahlivý a ťažko uplatniteľný pri napĺňaní cieľov, ktoré jeho autor deklaroval.

Na sklonku tridsiatych rokov vyšiel aj DIFERENCIÁLNY ČESKO-SLOVENSKÝ SLOVNÍK S KRÁTKOU KONVERZÁCIOU A PREHLADOM SLOVENSKEJ MLUVNICE (1937) Vladimíra Šedivého mimo jiné uvádí, že se pro část synonymickou rozhodl teprve tehdy, když se mu „rozsah látky slovníkovéj nad očekávání rozšířil.“ Autor nepostřehl vůbec, že princip diferenčialnosti je do značné míry protichůdný, ba přímo neslučitelný s požadavky slovníku synonymického“ (Novák, 1938, s. 61).

ho. Slovník, v ktorom sa neuvádza nič o okolnostiach vzniku alebo autorskej koncepcii, obsahuje približne 4 000 hesiel. Predpokladaná funkcia praktickej príručky sa odráža v začlenení stručného konfrontačného opisu slovenčiny, zahŕňajúceho poučenie o hláskosloví, pravopise a morfológii (v prehľadných tabuľkách) v závere slovníka, a osobitne v konverzačných dialógoch, zameraných na kontextové predstavenie diferenčnej lexiky. Slovník je koncipovaný jednoducho: vedľa heslového slova zvýrazneného tučným písmom stojí bez sprievodných gramatických či iných informácií slovenský ekvivalent, niekedy je ekvivalentov viac (**divoký** divý / **hoře** zármutok / **tříštití** trieštiť, mliaždiť). Osobitným spôsobom sa spracúvajú lexémy, pri ktorých sa počíta so súčasťou prítomnosťou v češtine aj v slovenčine, pričom sa pre slovenčinu zachytávajú aj ďalšie synonymné/variantné lexikálne prostriedky (uvádzané za spojkou *i*) – **býk** i bujak / **čadit'** i kadit' / **pravítko** i lineár / **vetchý** i chatrný, slabý / **výmluvný** i výreč-ný / **omluvenka** omluvenie i ospravedlnenie / **koktati** koktať i jaktať, zajakať sa / **ve-meno** i vemä. V spracovaní niektorých lexém tu možno vidieť absenciu delimitačného postoja spomínaného pri slovníku P. Tvrdeho. Číselné členenie prekladovej časti hes-lovej state sa neuplatňuje. Široko je zastúpené využitie sémantizácie v zátvorkách, napr. **parný** (deň) horúci, sparný / **uměti** vedieť (úlohu) / **zářez** páha (na šindli), ktorá sa využíva aj pri špecifikácii jednotlivých významov, napr. **jitro** ráno; (míra) jutro / **usedlost** usadlosť (povahy); majetok, gazdovstvo. V niektorých heslách sú spracované frazeologizované spojenia (**padrť: rozbítí na** – rozbiť na franforce / **úzký: dostal se do úzkých** dostal sa do klepca). Úspornosť v spracovaní sa vo viacerých heslách (nie však systematicky) dosahuje zápisom viacerých hniezdovaných slov pomocou lomky (**prehliv/ý, -ost** prekh/ý, -ost') alebo spojovníka (**mraven-ec** mravec, **-čí** mravčí). Fragmentácia lexém pomocou lomky sa využíva aj v tých prípadoch, keď základný tvar heslového slova slúži len ako vstupná informácia k spracovaniu frazém a kolokácií (**used/ati: až srdce usedá** až srdce puká / **dut/ý; -á vrba** dúpná, bútl'avá vrba).

Spracovanie lexém *jeti* (aj *jezdec, jízda, jítí, kázání, kázeň* v slovníku je jednoduché:

jeti íš', cestovať
jezd/ec -iti jazd/ec, -it'
jítí íš'
jízda jazda
kázání kázeň
kázeň i poriadok

Slovníkmi J. Garaja a V. Šedivého sa uzatvára medzivojnová etapa vydávania slovensko-českých a česko-slovenských dvojjazyčných slovníkov.

V pokračovaní príspevku sa budeme venovať dvojjazyčným slovensko-českým a česko-slovenským slovníkom od druhej polovice 20. storočia po súčasnosť.

Literatúra

- BALCOVÁ, Táňa – GREŇA, Štefan: Česko-slovenský, slovensko-český slovník. Bratislava: Kniha – spoločník 2004. 1031 s.
- Biblia sacra, To gest Biblj Swatá, aneb wssecka Swatá Pjsma, Starého y Nowého Zákona, opit přehlédnutá, a w nowi wydaná. Léta Páni MDCCCVIII.
- BLANÁR, Vincent: Problematika dvojazyčných slovníkov na Slovensku. (Lexikografia v dejinách slovenskej jazykovedy; dnešný stav; úlohy a nová organizácia.) In: Lexikografický zborník. Materiály z porady o prekladových slovníkoch, ktorá bola 13. – 16. októbra 1957 v Piešťanoch. Red. V. Blanár. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1961, s. 6 – 17.
- BRADÁČ, Josef: Malý slovensko-český slovníček. Praha: Tiskem „Unie“ 1919. 44 s.
- CZAMBEL, Samuel: Rukoväť spisovnej reči slovenskej. Turč. Sv. Martin 1892. 330 s.
- CZAMBEL, Samuel: Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov. V Turčianskom Sv. Martine: Nákladom vlastným 1906. 624 s.
- CZAMBEL, Samuel: Slovenský pravopis. Historicko-kritický náskres. Budapešť 1890.
- DOBROVSKÝ, Josef: Deutsch-Böhmisches Wörterbuch. Praha 1802, 1821.
- FEIFIČOVÁ, Magdaléna – NĚMEC, Vladimír: Slovensko-český a česko-slovenský slovník na cesty. Dobřichovice: Kava-Pech 2000. 192 s.
- FRÝDECKÝ, Fridrich – KOMPIŠ, Peter: Příručný slovník česko-slovenský a slovensko-český. Praha: Bursík & Kohout 1919. 355 s.
- FRÝDECKÝ, Fridrich: Slovníček slovensko-český a česko-slovenský. Praha: Bačkovský 1920. 158 s.
- GARAJ, Ján: Příručný slovník diferenciální a synonymický. Martin: Matica slovenská 1937. 251 s.
- GAŠPARÍKOVÁ, Želmíra – KAMIŠ, Adolf: Slovensko-český slovník. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1967. 812 s.
- Rec.
- SLIVKOVÁ, Viera: Gašpariková, Želmíra – Kamiš, Adolf: Slovensko-český slovník. In: Slovenská reč, 1969, roč. 34, č. 2, s. 108 – 112.
- SYROVÁTKOVÁ, Jarmila: Nový Slovensko-český slovník. In: Naše řeč, 1968, roč. 51, č. 2, s. 109 – 111.
- GREGOR, Alois: O diferenčním slovníku slovensko-českém. In: Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Ōada jazykovidná. 1958, s. 119 – 122.
- HAYEKOVÁ, Matilda: Dejiny slovenských slovníkov do roku 1945. Bratislava: Univerzita Komenského 1979. 256 s.
- HLADKÁ, Zdeňka – MARTINCOVÁ, Olga: Tradice a současnost české lexikografie. In: Теория и история славянской лексикографии. Ed. Маргарита Чернышева. Научные материалы к XIV съезду славистов. Москва 2008, c. 261 – 286.
- HLADKÁ, Zdeňka: České slovníkářství na cestě k jednojazyčnému výkladovému slovníku. In: Naše řeč, 2005, roč. 88, č. 3, s. 140 – 159.
- HORÁK, Gejza – BUZÁSSYOVÁ, Klára – KOČIŠ, František – MARSINOVÁ, Marta – MICHALUS, Štefan – PECIAR, Štefan – PISÁRČIKOVÁ, Mária – RÍSOVÁ, Eva – SLIVKOVÁ, Viera – ŠALINGOVÁ, Mária: Česko-slovenský slovník. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1979. 790 s.
- Rec.
- HORÁK, Gejza: Budeme mať česko-slovenský slovník. In: Kultúra slova, 1969a, roč. 3, č. 10, s. 321 – 324.
- HORÁK, Gejza a kol.: Koncepcia česko-slovenského slovníka. In: Slovenská reč, 1969, roč. 34, č. 6, s. 339 – 345.
- MICHALUS, Štefan: Poznámky k výberu slov v chystanom česko-slovenskom slovníku. In: Kultúra slova, 1970, roč. 34, č. 6, s. 105 – 107.
- ONDREJOVIČ, Slavomír: Významný príspevok. Vyšiel Česko-slovenský slovník. In: Práca, 9. 2. 1980, s. 5 (rozhovor S. Ondrejoviča s G. Horákom, hlavným redaktorom Česko-slovenského slovníka).

- PISARČIKOVÁ, Mária: Z osobitných problémov pripravovaného česko-slovenského slovníka. In: Kultúra slova, 1970, roč. 4, č. 8, s. 266 – 269.
- SLIVKOVÁ, Viera: Ekvivalent v chystanom česko-slovenskom slovníku. In: Kultúra slova, 1970, roč. 4, č. 1, s. 11 – 13.
- SMIEŠKOVÁ, Elena: Frazeológia v Česko-slovenskom slovníku. In: Kultúra slova, 1974, roč. 8, č. 4, s. 97 – 102.
- RIPKA, Ivor – SKLADANÁ, Jana: Česko-slovenský slovník. Veda, Vydavateľstvo SAV, Bratislava 1979, 792 s. In: Slovenská reč, 1980, roč. 45, č. 6, s. 364 – 372.
- JACKO, J.: Česko-slovenský slovník. In: Východoslovenské noviny, 28. 3. 1980, príl., s. 2.
- KAČALA, Ján: Vitame Česko-slovenský slovník. In: Kultúra slova, 1980, roč. 14, č. 5, s. 186 – 188.
- FILIPEC, Josef.: Česko-slovenský slovník. In: Jazykovedný časopis, 1981, roč. 32, č. 1, s. 85 – 90.
- POKORNÁ, Eva: Vlastní jména v Česko-slovenském slovníku. In: Naše řeč, 1981, roč. 64, č. 2, s. 101 – 104.
- HORECKÝ, Konštantín – HORECKÁ, Katarína – KORTMAN, Bohuslav: Slovensko-český, česko-slovenský slovník rozdielnych výrazov. Žilina: Knížné centrum 1997. 96 s.
- HUFELAND, D. Krištof Viliam: Kunšt prodloužení života. Prekl. J. Palkovič. 1800.
- JAROŠOVÁ, Alexandra: Poznámky k lexikografickej koncepcii Petra Tvrdeho. In: Peter Tvrďý. Zborník zo seminára k 150. výročiu narodenia. Bratislava: Univerzitná knižnica v Bratislave – Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2001, s. 27 – 34.
- JÓNA, Eugen: Prehľad slovenskej a českej lexikografie. In: Slovenská reč, 1950-51, roč. XVI, č. 9 – 10, s. 270 – 284.
- JÓNA, Eugen: Profesor Juraj Palkovič a jeho slovník. In: Slovenská reč, 1970, roč. 35, č. 6, s. 321 – 331.
- JUNGMANN, Josef: Slovník česko-německý. 1834 – 1839.
- KÁLAL, Karol – SALVA, Karel: Slovník slovenskočeský a československý. V Lipt. Ružomberku: Tiskem a nákladem Karla Salvy 1896. 290 s.
- KÁLAL, Karol – KÁLAL, Miroslav: Slovenský slovník z literatúry aj nárečí (slovensko-česky diferenciálny) V Banskej Bystrici: Tlačou Slovenskej grafie 1923. 1125 s.
- KOTT, František Štěpán: Česko-německý slovník zvláště grammaticko-fraseologický 1 – 5. Praha: J. Kolář 1878 – 1893.
- KUBÍN, Josef Štefan: Slovník slovenskočeský (diferenciální). Praha: Česká grafická unie 1920. 146 s.
- LAMBL, Dušan Wilém: Slovníček Slovenský. In: Časopis Českého musea, 22, 1848.
- Liptovský česko-slovenský slovníček. In: Belopotockého kalendár. 1839/1840.
- LOOS, József: A magyar, német és tót nyelv szótára. I. Magyar-német-tót rész. Pest: Werlag von Wilhelm Lauffer 1869. 790 s.
- LOOS, József: A német, magyar és tót nyelv szótára. II. Német-magyar-tót rész. Pest: Werlag von Wilhelm Lauffer 1870. 650 s.
- LOOS, József: A tót, magyar és német nyelv szótára. III. Tót-magyar-német rész. Pest: Werlag von Wilhelm Lauffer 1871. 652 s.
- MAJTÁNOVÁ, Marie: Slovo kázeň v slovnej zásobe staršej slovenčiny. In: Slovenská reč, 1973, roč. 38, č. 1, s. 28 – 31.
- MIČÁTEK, L. A.: Diferenciálny slovensko-ruský slovník. Turčiansky Sv. Martin: Knihtlačiarstvo-účasťinársky spolok 1900. 446 s.
- MIDRIAKOVÁ, Elena: Ľudovít Vladimír Rizner – František Augustín Urbánek. Riznerov zástoj na rozvoji československej vzájomnosti. In: Ľudovít Vladimír Rizner. 1849 – 1913. Jubilejný zborník zo seminára k 140. výročiu Riznerovho narodenia. Bošáca – Zemianske Podhradie, 16. – 17. 3. 1989. Zost. M. Kovačka. Martin: Matica slovenská v spolupráci s Obecným úradom v Zemianskom Podhradí 1993, s. 123 – 131.
- NEČAS, Jaroslav – KOPECKÝ, Miloslav: Slovensko-český, česko-slovenský slovník rozdílných výrazů. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1964. 512 s.

- NEČAS, Jaroslav: Slovenské knihy českým čtenářům (bibliografie + slovníček). 1961. 91 s.
- NEČAS, Jaroslav: Slovensko-český slovníček: Na pomoc čtenářům slovenských knih. Praha: KNIHA, N.P STŘEDOČESKÉHO KNV 1962?. 101 s.
Rec.
- MICHALUS, Štefan: Jaroslav Nečas – Miloslav Kopecký, Slovensko-český a česko-slovenský slovník rozdílných výrazů. In: Československá terminologie, 1964, č. 4, s. 248 – 250.
- RIPKA, Ivor: Jaroslav Nečas – Miloslav Kopecký, Slovensko-český a česko-slovenský slovník rozdílných výrazů. In: Slovenská reč, 1964, roč. 29, č. 4, s. 244 – 246.
- NEČAS, Jaroslav – KOPECKÝ, Miloslav: Slovensko-český, česko-slovenský slovník rozdílných výrazů. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1989. 336 s.
Rec.
- RIPKA, Ivor: Jaroslav Nečas – Miloslav Kopecký, Slovensko-český a česko-slovenský slovník rozdílných výrazů. 2. (prepracované) vydanie. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1989. 336 s. In: Slovenská reč, 1990, roč. 55, č. 6, s. 365 – 368.
- NĚMCOVÁ, Božena: Dílo Boženy Němcové. XIII. Putování po Slovensku. 2. Praha: Kvasnička a Hampl 1930. 375 s.
- NOVÁK, Ludovít: Omyl v československej lexikografii školské. In: Slovo a slovesnosť, 1938, roč. 4, č. 1, s. 61 – 63.
- PALKOVIČ, Juraj: Böhmisch-deutsch-lateinisches Wörterbuch: mit Beyfügung der den Slowaken und Mähren eigenen Ausdrücke und Redensarten. Praha: In der Fürsterzbischoflichen Buchdruckerey 1820 – 1821.
- PALKOVIČ, Konštantín: Česko-slovenský slovníček Branislava Zocha. In: Jazykovedné štúdie. 9. Dejiny a dialektológia. Red. E. Pauliny. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1966, s. 136 – 147.
- PALKOVIČ, Konštantín: Liptovský česko-slovenský slovníček z prvej polovice 19. storočia. In: Jazykovedný časopis, 1963, roč. 14, č. 2, s. 146 – 155.
- PALKOVIČ, Konštantín: Z predbernolákovských slovníkov. In: Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica. 14. Red. E. Pauliny. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1962, s. 103 – 120.
- PECHÁNY, Adolf: Slovník slovenský a maďarský. Budapešť: Révai 1907. 408 s.
- Peter Tvrdý. Zborník zo seminára k 150. výročiu narodenia. Ed. S. Ondrejovič – K. Fircáková – D. Lechner. Bratislava: Univerzitná knižnica 2001. 155 s.
- PITRÁK, F.: Nový rádce gramatický. Praha: Nový kalendář učitelů 1892. 120 s.
- RIPKA, Ivor: Vyjde I. zväzok Slovníka slovenských nářečí. In: Kultúra slova, 1994, roč. 28, č. 4, s. 221 – 226.
- SEKANINOVÁ, Ella: Šesťzväzkový veľký Slovensko-ruský slovník ako prototyp konfrontačného lexikografického diela. In: Jazykovedný časopis, 1996, roč. 47, č. 2, s. 118 – 124.
- Slovenská přísloví, pořekadla a úsloví. Sepsal Adolf Peter Zátarecký. V Praze: Tiskl Alois Wiesner 1896. 390 s.
- STRÝČKO SLAVOŠ (Ludovít Vladimír Rizner): Kytka z Tatier: československej mládeži z rôznych kvietkov uvil Slavoš Strýčko: so slovníčkem slovensko-českým. V Prahe: Fr. A. Urbánek 1885. 8 s.
- STRÝČKO SLAVOŠ (Ludovít Vladimír Rizner): Zo slovenskej chalúčky. Povesti, ktoré česko-slovenskej mládeži z rozličných kvietkov vybral a podáva Strýčko Slavoš. So slovníčkom slovensko-českým. V Prahe: Fr. A. Urbánek 1886.
- SUCHÝ, Kamil: Slovenská mluvnice. V Prahe: Bursík & Kohout 1919. 189 s.
- ŠAFÁRIK, Pavel Jozef a kol.: Juridisch-politische Terminologie für die slawischen Sprachen Österreichs. 1850.
- ŠEDIVÝ, Vladimír: Diferenciálny slovník česko-slovenský. Praha – Prešov: Československá grafická unie 1937. 75 s.
- TVRDOŇ, Emil: Prvý Palkovičov slovník z r. 1800. In: Slovenská reč, 1978, roč. 43, č. 2, s. 81 – 87.
- TVRDÝ, Peter: Česko-slovenský diferenciálny slovník. Trnava: Lev 1922. 160 s.

Rec.

ŠKULTÉTY, Jozef: Česko-slovenský diferenciálny slovník. In: Jazykoveda. Ed. J. Chovan. Martin: Matica Slovenská 1992, s. 189 – 191.

HORECKÝ, Ján: Výročie Petra Tvrdeho. In: Kultúra slova, 1970, roč. 3, č. 8, s. 257 – 258.

JÓNA, Eugen: Slovenský slovníkár Peter Tvrдый. In: Slovenská reč, 1961, roč. 26, č. 1, s. 18 – 31.

ŠKULTÉTY, Jozef: Česko-slovenský diferenciálny slovník. In: Slovenské pohľady, 1926, roč. 42, č. 3, s. 178 – 180.

TVRDÝ, Peter: Doplnok k Česko-slovenskému diferenciálnemu slovníku. Ružomberok: Lev 1923. 276 s.

TVRDÝ, Peter: Slovenský frazeologický slovník. Nákl. Československej grafickej unie 1933. 843 s.

TVRDÝ, Peter: Slovník inojazyčný. Bratislava: Comenius 1921. 126 s.

TVRDÝ, Peter: Slovník latinsko-slovenský. Lev 1923. 331 s.

WEINGART, Miloš: Príspevky k studiu slovenštiny. Sborník Filosofickej fakulty, roč. 1, č. 17. Bratislava: Filosofická fakulta University Komenského 1923. 138 s.

ZOCH, Ivan Branislav: Česko-slovenský slovníček. 1850. 32 s.

ZUBATÝ, Josef: Čítanie študujúcej mládeže slovenskej. In: Naše reč, 1922, roč. 6, č. 10, s. 314 – 317.

ZUBATÝ, Josef: Slovenský slovník z literatúry aj nářečí. In: Naše reč, 1925, roč. 9, č. 1, s. 15 – 20.

ADJEKTÍVA V NEINŠTITUCIONÁLNEJ DIALOGICKEJ KOMUNIKÁCII DOSPELÝCH NA VÝCHODNOM SLOVENSKU

Martina Bodnárová

Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, Inštitút slovakistických, mediálnych a knižničných štúdií, Ulica 17. novembra 1, 080 01 Prešov, e-mail: tina.bodnarova@gmail.com

M. BODNÁROVÁ: Adjectives in Non-institutional Dialogue Communication in Eastern Slovakia. Slovak Speech, 2014, vol. 79, no. 5 – 6, p. 304 – 319.

Abstract: The aim of this paper is a frequency, semantic and communicative-pragmatic analysis of the adjectives in spontaneous non-institutional dialogue communication of the adults in eastern Slovakia. We follow the research of Czech and Slovak linguists and we deal with the data of 80 dialogues from eastern Slovakia region. The analysis is conducted by the means of the adults' dialogue typology (Bodnárová, 2012). The results show that adjectival lexis is more frequently used in the dialogues with descriptive features. Then we address more subtle description and explication of the communicative use of some of the most frequent adjectives (*good, bad, full, big, small, nice, old*). The focus on some semantic groups showed that lot of adjectives is used in the predictable text field and there is a lower tendency to be original or creative. Our material also presents higher frequency and greater range of the adjectives denominating negative qualities and negative adjectival expressive words. The results of our research also propose that in the issue of intensifying – the participants of the communication use exclusively the means of expressing great and the greatest intensity and they use the means of minimalizing rarely. This indicates the dominance of the expressive categories such as notability, power and hyperbolization in the spontaneous dialogue communication of the adults.

Key words: adjectives, colloquial style, hyperbolization, intensifying, communicative use, non-institutional dialogue

1. ÚVOD

Pri uvažovaní o fungovaní adjektív v spontánnej neinštitucionálnej dialogickej komunikácii dospelých komunikantov v priestore východného Slovenska vychádzame z poznatkov a konštatovaní, ktoré priniesli doterajšie analogické výskumy v rámci slovenskej i českej lingvistiky (výskum dialógov a protodialógov orientovaných na dieťa, spontánnych dialógov detí mladšieho školského veku, hovoreného korpusu a frekvenčné výskumy). Ich spoločným menovateľom je fakt, že tento slovný druh má v hovorenej komunikácii značne nízke zastúpenie. Zmieňuje sa o tom už Ľ. Lipťáková, keď v súvislosti so skúmaním adjektívnych okazionalizmov v hovorených komunikátoch a na margo nízkeho počtu v nich zachytených adjektívnych okazionalných lexém konštatuje: „*Utváranie neuzuálnych pomenovaní statického príznaku substancie teda nie je v hovorenej komunikácii také časté ako okazionalne pomenovanie substančných či dejových denotátov (...) Túto skutočnosť možno vysvetliť napr. nízkou frekvenciou adjektív v hovorených komunikátoch.*“ (1998, s. 14). M. Šimková pri frekvenčnom porovnávaní rôznych korpusov zistila, že „*z adjektív sa vo všetkých*

uvedených korpusoch v prvej stovke nachádzajú adjektíva veľký a dobrý, okrem nich sú ešte časté prívlastky nový, ďalší a slovenský. Zastúpenie prídavných mien medzi prvými sto najfrekvencovanejšími slovami je oproti podstatným menám a slovesám nižšie, v hovorenom korpuse možno až prekvapujúco nízke, no zodpovedá v ňom celkovo nižšiemu umiestneniu prídavných mien medzi slovnými druhmi (7. miesto) v hovorenej komunikácii“ (2011, s. 329). Podobne aj A. Brestovičová (2012) uvádza, že „spontánny dialóg je na adjektíva oveľa chudobnejší ako iné typy textu“, a neskôr dodáva, že „protodialóg matky s dieťaťom v predverbálnom období reči je ešte markantnejšie ochudobnený o statické pomenovania príznakov substantív“. Prirodzene, situácia nie je výrazne odlišná ani v češtine; poukázala na to napr. J. Šonková v rámci frekvenčnej analýzy morfolologickej stránky hovorenej češtiny na materiáli Pražského mluveného korpusu: „Je možné si však všimnout určitých rozdílu v četnosti slovních druhů užívaných v různých typech rozhovoru. Ve spontánních rozhovorech je vyšší frekvence sloves, zájmen, příslovcí a částic a naopak se zde užívá méně podstatných jmen, přídavných jmen, spojek, idiomů a frazémů. (...) Jako celek se tím přídavná jména řadí mezi méně frekvencované druhy slov.“ (2008, s. 36, 81).

V intenciách uvedených zistení sa bude pohybovať naša sémantická a komunikačno-pragmatická analýza (predovšetkým prototypovej) adjektívnej lexiky vyabstrahovanej z 80 dialógov reprezentujúcich spontánnu komunikáciu dospelých na východnom Slovensku¹. Keďže takýto súbor je značne rozrôznený, ako jeho organizujúci činiteľ a súčasne prizma, cez ktorú pristupujeme k jeho jazykovej analýze, funguje typológia a typologizačný model.² Dospeli sme k nemu prepoje-

¹ Ide o magnetofónové nahrávky a prepisy alebo len prepisy autentických rozhovorov z bežného každodenného života. Nahrávky vznikali výlučne v geografickom priestore východného Slovenska, jeho jednotlivé oblasti však nie sú v našom materiáli zastúpené rovnomerne, a to predovšetkým kvôli náhodnosti výberu komunikantov. Najviac ich pochádzalo z okresov Prešov, Trebišov, Michalovce, Košice, ale objavili sa aj reprezentanti miest a okresov Vranov nad Topľou, Sečovce, Poprad, Levoča, Snina a Medzilaborce. Rozhovory sa odohrávali tak v súkromnom (počas cesty autom, na internáte, počas priateľského posedenia alebo rodinnej oslavy), ako aj vo verejnom prostredí (v MHD, v očnej optike, v obchode so suvenírmi, v reštaurácii); boli to prevažne rozhovory dvoch účastníkov, ale vyskytovali sa aj dialógy troch a skupinové. Účastníci rozhovorov patrili k rôznym vekovým kategóriám, pričom prevahu mala kategória od 16 do 30 rokov; kategórie 30 – 50 a 50 – 70 rokov boli takmer rovnako početné. Zo sociolingvistikého hľadiska je relevantným parametrom aj sociálny status a rola, resp. roly komunikantov, ktoré sú v našom prípade pomerne pestré, a ak k tomu pripojíme i parameter vzdelanie, tak aj relatívne vyvážené. Celkovo v zachytených dialógoch alternovalo zhruba 170 rôznych účastníkov. Z toho asi polovicu tvorili študenti vysokých, stredných, marginálne i základných škôl, čo ide ruka v ruku s dominanciou vekovej kategórie 16 – 30 rokov. Z ďalších profesií a sociálnych statusov, v pozadí ktorých stojí vysokoškolské vzdelanie, sa vyskytli tieto: kňaz, vysokoškolský a stredoškolský pedagóg, lekár, pracovník v mediálnej sfére, riaditeľ firmy. Ostatné sociálne statusy „tieňovalo“ stredoškolské vzdelanie s maturitou alebo bez nej: robotník, cestár, predavačka, osvetová pracovníčka, resp. organizátorka kultúrno-spoločenských podujatí, starosta, vodič autobusu, zdravotníčka, upratovačka, pracovník očnej optiky, barman a čašníčka. Za relevantné považujeme aj sociálne statusy/roly matka/otec a dôchodca/dôchodkyňa.

² O typológii dialógu a našom typologizačnom modeli bližšie pozri Bodnárová, 2012.

ním dvoch východísk – teoretického a praktického; opierali sme sa o už jestvujúce typológie a klasifikácie komunikačných situácií, dialógu ako takého, dialógu detí a hovorového štýlu v slovenskej, českej a okrajovo i nemeckej lingvistike a usúvzťažnili sme ich s analýzou vlastného dialogického korpusu. Na pozadí piatich klasifikačných úrovní³ a za pomoci piatich klasifikačných kritérií (vzťah tematickej zložky k inštitucionálnej činnosti komunikantov; vzťah tematickej zložky k aktuálnej komunikačnej situácii; spôsob expanzie témy; informačný spád a komunikačná vyváženosť; tonalita) sa nám podarilo vyčleniť pätnásť „čistých“ typov dialógu (inštitucionálny, neinštitucionálny, voľný pracovný; kosituačný, konsituačný, zmiešaný; naratívny, deskriptívny, argumentačný dialóg, rozhovor-rada; rozhovor-interview, individuálny monologizovaný dialóg, kolektívny monologizovaný dialóg, rozhovor-zábava, spoločenská konverzácia), ktoré sa v reálnej komunikácii môžu vzájomne krížiť, prekrývať či navrstvovať na seba, dôsledkom čoho je vznik tzv. hybridných typov (napr. pracovný rozhovor-rada, naratívny kolektívny monologizovaný dialóg a pod.).

Od stručnej frekvenčnej analýzy adjektív v opísanom dialogickom korpuse postupne prejdeme k rozboru vybraných najfrekventovanejších adjektív, potom sa budeme sústreďovať na jednotlivé adjektívne sémantické skupiny a napokon sa dotkneme aj problematiky intenzifikácie a intenzifikátorov, ktorá však už presahuje do roviny iných slovných druhov, hlavne adverbíí.

2. FREKVENČNÁ CHARAKTERISTIKA ADJEKTÍVNEJ LEXIKY

V skúmanom korpuse s rozsahom 55 560 slov sa nachádza 1957 adjektív, čo predstavuje 3,52 %. Tento slovný druh možno z hľadiska celkovej textovej frekvencie situovať až na ôsme miesto, hoci v slovníku mu patrí významnejšia tretia pozícia v poradí. V texte každého jednotlivého dialógu sa adjektíva umiestňovali spravidla vždy v druhej päťici slovných druhov, niekedy boli šiestym a iba veľmi ojedinele piatym či dokonca štvrtým najfrekventovanejším slovným druhom v rámci daného dialogického textu. V týchto prípadoch ich textová frekvencia stúpala na 6 – 14,6 %, pričom sme spozorovali, že išlo o dialógy deskriptívneho charakteru (čistý deskriptívny, naratívno-deskriptívny alebo konsituačný typ). Toto „upopredenie“ adjektív v slovnodruhovom profile daných typov dialógov korelovalo aj s ich zvýznamnením v rámci slovníka – dostali sa na piate až tretie miesto. Vidíme tu súvislosť s faktom, že adjektívum je primárnym morfológickým prostriedkom na vyjadrenie atribútu, najcharakteristickejšieho vetného člena opisného slohového postupu (porov. Mistrík, 1997, s. 379; Zvalená, 2007, s. 147).

³ Uvedomujeme si, že lexéma *úroveň* má v slovenskej lingvistike pomerne široký konotačný záber; používame ju skôr len pracovne, pretože zatiaľ nemáme k dispozícii vhodnejšiu terminologickú alternatívu.

Tieto naše zistenia sa výraznejšie neodkláňajú od frekvenčných výpočtov troch slovenských autoriek realizujúcich v minulosti podobne zameraný adjektívny výskum. Máme na mysli D. Slančovou (1999), ktorá v reči učiteliek materskej školy orientovanej na dieťa zaznamenala 2,49 – 3,45 % textových frekvenciu adjektív; J. Kesselovú (2003), ktorá v spontánných dialogických komunikátoch detí mladšieho školského veku zaevidovala 3,8 % podiel adjektív na dialogickom texte; a A. Brestovičovú (2012), ktorej výskum reči matiek orientovanej na dieťa preukázal 2,47 % rozsah využitia exponovaného slovného druhu. S týmito tromi autorkami a ich adjektívnymi výskumami sa budeme konfrontovať aj v ďalších častiach tejto štúdie, a to nielen z dôvodu príbuznosti výskumného objektu, ale i v intenciách tvrdenia S. Zajacovej, že „analýza vybraných detských komunikátov prináša informácie o bežnej spontánnej ústnej komunikácii vôbec“ (2012, s. 13). Na doplnenie ešte pripájame údaj z práce J. Mistríka FREKVENCIA SLOV V SLOVENČINE (1969), kde sa adjektíva ako textové slová nachádzajú na 4. mieste, a zistenia M. Šimkovej (2011), ktorá v rôznych korpusových verziách zachytila adjektíva na štvrtom, piatom a v hovorenom korpuse na siedmom mieste.

Z hľadiska frekvencie teda náš adjektívny výskum aplikovaný na špecifický materiál dialogických komunikátov dospelých východoslovenskej proveniencie neukázal nijaký podstatnejší rozdiel či posun oproti predošlým výskumom. Nóvum predstavuje zachytenie tendencie využívať adjektívnu lexiku viac v dialógu s deskriptívnymi prvkami.

3. KOMUNIKAČNO-PRAGMATICKÁ CHARAKTERISTIKA ADJEKTÍVNEJ LEXIKY

Prvých dvadsať najfrekventovanejších adjektív spontánného neinštitucionálneho dialógu dospelých predstavujú tieto lexémy: *dobrý* (139 výskytov v 51 dialógoch), *celý* (80/38), *zlý* (51/18), *starý* (47/15), *veľký* (42/21), *pekný* (40/21), *malý* (39/21), *ďalší* (28/15), *mladý* (24/8), *normálny* (21/11), *nový* (21/12), *červený* (21/12), *minulý* (18/9), *drahý* (17/8), *posledný* (16/14), *zaujímavý* (15/12), *strašný* (14/11), *ťažký* (14/13), *možný* (13/10), *čierny* (13/7). Ide napospol o akostné, resp. kvalifikačné adjektíva, kvalitatívne i kvalitatívno-hodnotiace, prevažne veľmi všeobecné, ktoré v komunikácii fungujú spravidla ako gnómické slová (porov. Mistrík, 1969, s. 49 – 50). Sedem z nich vstúpuje do vzťahu antonymie (*dobrý* – *zlý*, *veľký* – *malý*, *starý* – *nový*, *starý* – *mladý*).

3. 1. Adjektíva *dobrý* – *zlý*

Vedúce adjektívum *dobrý* je prítomné medzi dvadsiatimi najfrekventovanejšími adjektívnymi lexémami u všetkých troch vyššie spomínaných autoriek skúmajúcich detskú reč či reč orientovanú na dieťa, u dvoch z nich (Brestovičová, Slančová) sa nachádza takisto na prvom mieste. *Dobrý* je štvrtou najfrekventovanejšou adjektívnou lexémou aj v českom národnom korpuse (ďalej ČNK) podľa zistení M. Ko-

prívovej (2006) a prvou v Pražskom mluvenom korpuse podľa J. Šonkovej (2008). V našom materiáli sa toto adjektívum spája takmer výlučne s pomenovaniami osôb, resp. sa na ne v kontexte vzťahuje (*kamarát, priateľka, zubárka, dcéra, šikulka*), alebo sa ním hodnotia produkty osôb, a to skôr duchovné než materiálne (*kázne, knihy, otázky, poviedka, fotka, pesnička, pamäť, mäsko* – hodnotenie „dobrý“ sa vzťahuje na spôsoby jeho prípravy). S antonymickou dvojicou **dobrý** – **zlý** sa v komunikátoch dospelých často spájajú špecifické kolokácie. Ide o kolokácie, ktorých súčasťou sú superlatívny adjektív *dobrý* a *zlý*. Tieto kolokácie majú najčastejšie podobu:

- (a/ale) *najlepšie (na tom) bolo, že*
- (to) *najlepšie, keď*
- (to) *najlepšie bolo, ako/jak*
- (a/ale) *to je najhoršie (na tom), že*
- a *najhoršie, keď*
- *toto je najhoršie na tom.*

Obligatórnou súčasťou kolokácií je superlatív príslušného adjektíva takmer výlučne v strednom rode; fakultatívnymi komponentmi sú konjunkcie, resp. partikuly *a, ale*, deiktikum *to, toto* v pozícii naľavo od centrálného adjektíva; spona *byť* v präterite alebo prézente, ktorá môže stáť pred alebo za superlatívom; predložkové spojenie *na tom* a napokon rozmanité konjunkcie *že, keď, ako* uvádzajúce vedľajšiu vetu. Takéto kolokácie najčastejšie uvádzajú nejakú (mikro)naráciu, ktorá býva súčasťou argumentačného dialógu, rozhovoru-rada alebo rozhovoru-zábava. Používajú sa však aj na intenzifikáciu a akcentáciu pointy narácie alebo iba určitej, z hľadiska hovoriaceho kľúčovej výpovede, príp. na gradáciu rozprávania vôbec. Môžu teda stáť na začiatku spravidla rozsiahlejšej repliky, ale aj v jej vnútri (antepozícia vzhľadom na naráciu), prípadne môžu naráciu či onú kľúčovú výpoveď uzatvárať (postpozícia). Z hľadiska pozície i z hľadiska funkcie sa ukazuje, že analyzované kolokácie bývajú súčasťou tých konštantných fáz naratív, ktoré O. Müllerová (2007), ale aj ďalší zahraniční autori (napr. Labov) označujú pojmami *abstract*⁴ a *evaluation*⁵. Niekoľko príkladov⁶:

a) **MI**: *my sme mali taku scenku na: stužkovej že sme mali najprv take dvacaťročne sle' činky↑ a tak sme boli o štyriat' rokov nato už sme mali šes' desiat a sme začali rozpravať po ša' rišsky→ ale najlepšie bolo že ani jedna z nas po ša' rišsky rozpravať NEVIE↓*

b) **ST**: *(možno) som vam hutorel aľe najľepši bulo→*

DEK: *d'akujem něneňe↓*

⁴ *Abstract* je prvou časťou šesťčlennej štruktúry rozprávania, naratívu; ide o „uvedení, kde se oznamuje, že se něco (pěkného, nebo naopak strašného) přihodilo“ (Müllerová, 2007, s. 103).

⁵ *Evaluation* predstavuje poslednú a zásadne dôležitú až nevyhnutnú časť naratívu; obsahuje „hodnocení, které zdůrazňuje pointu příhody, vypravěč jím dává najevo svůj postoj, své pojetí, jak má být interpretováno to, co vyprávěl“ (Müllerová, 2007, s. 103).

⁶ V ukázkach sú použité buď skratky krstného mena či priezviska (napr. MI, TM), alebo sociálnej roly/statusu komunikantov (napr. DEK=kňaz – dekan, ST=starosta).

JK: *ňe na 'ozaj*↑

ST: *(pr)išol (pr)išol stary CIgan zos malym*→ *cigan'čecom (kolo) poli'ciji*↓ /.....

e) **TM:** *to NAJlepšie bolo ako: Michal pošol do: baru*.....

Adjektíva *dobrý* a *zlý* predstavujú axiologické lexémy s protikladným odtieňom. V rámci exponovaných kolokácií však niekedy dochádza k stieraniu či neutralizácii tejto protikladnosti:

d) *tak / a ale čo je NAJhoršie alebo NAJzaujímavejšie:*→ *on sa v momente VYstrelí*↓ v *ňe...* v *ňepredvidateľnej chvíli*→ v *ňepredvida.. vystrelí a a VYletí vonku*↓ /.....

e) *a/e Toto najhoršie že* ----- *jedl'i maka'rony* či *co s ke'čupom ta vony* *ňe..ňe..ňezadža'baľi lem my* -----

f) (...) *vieš*↓ *za'čala mazat'*↑ **najlepšie na tom bolo že** *truba vyma'zala in'ternet* ↓

g) *no a stalo sa nam NAJlepšie to že proste: s tym sa povymazovali kadejake pro'gramy*↓ *hej*↑ (...) **ale najlepšie na tom je že** *vymazala ZVUK*↓

Neutralizácia sa prejavuje jednak v tom, že význam daných lexém kontrastuje s významom celej výpovede (príklady f, g), a jednak v tom, že obe protikladné lexémy možno v daných kontextoch vzájomne zameniť bez zásadnej zmeny či posunu významu výpovedí. Táto zámena zároveň v niektorých kontextoch indikuje iróniu. V kontexte d) zasa paratakticky pripojený druhý superlatív *najzaujímavejšie* naznačuje to, čo možno vztiahnuť aj na ostatné kontexty – že analyzované kolokácie so superlatívami sa používajú aj na zvýšenie pútavosti či exkluzívnosti narácie. V prípade lexémy *dobrý*, presnejšie jej superlatívneho tvaru *najlepšie*, pri zachovaní jej pôvodného axiologického významu sa v určitom kontexte môže intenzifikovať humorný efekt narácie:

ST: *najlepši bolo pan dekan* ----- *a neznali kto jak še vola*↓↑ ----- *prišla od ži'liny*↓ *a*→ *na'proti su'seda va'jička*↓ *bo'syho*↓ ----- *tak išla va'jička kupic*↓ *dobry deň pani bosa*↓ *je pan bosy doma*↑ <PK: smiech> *lebo tam*→ *je*→ *do bo'syja furt voni* ----- *ale je (to) VEl*o↑ *tak jeden BOSy jeden T*Aky (*toto ny*)→↓ *JAK*↓ *JAK my še vo'lame*↓ / *bosa*→↑

PK: <smiech>

Nazdávame sa, že uvedené príklady aj samotná charakteristika exponovaných kolokácií adjektív *dobrý* – *zlý* ukazujú na ustálenosť daných spojení, prípadne až na ich frazeologizáciu.

3. 2. Adjektívum *celý*

Druhé najfrekvencovanejšie reštriktívne (porov. Šonková, 2008, s. 82) adjektívum *celý* má aj v dialógu dospelých, podobne ako v tom detskom (porov. Kesselová, 2003, s. 96), blízko k súhrnovým vymedzovacím pronominám; je tu možnosť substituovať ho nimi alebo sa tieto pronominá nachádzajú v kontexte syntagmy s adjektívom *celý*: *tam bolo všetko historicke cele mesto bolo historicke; a: bavili sme sa o tom že / že ako to budem stihat' celé* (všetko); (...) *čo cely svet* (všetci) *nam zavidel*. *Celý* sa často spája so substantívami s temporálnym významom, a to jednak s tými „abstraktnejšími“, kde badať tendenciu k zovšeobecňovaniu a hyperbolizácii (*celý*

čas, celý život); jednak s „konkrétnejšími“, ktoré vyjadrujú, vymedzujú presnejšie či reálnejšie časové relácie (*celý rok, ja som mala celý týždeň dovolenku, celý mesiac, celý pôst, celých 40 dní*). Časté je i spájanie s pomenovaniami priestoru (*celý východ, celá Európa, celé mesto*) a s konkrétami (*celý reliéf, celý kartón, celý komplik...*).

3. 3. Adjektíva *veľký* – *malý*

Obe rozmerové adjektíva *veľký* – *malý* patria u všetkých troch autoriek i v ČNK medzi prvých päť najfrekventovanejších prídavných mien. Pri lexéme *malý* sa ukazuje tendencia „zexplicitniť“ malý rozmer, príp. nízky vek v spojeniach alebo v kontexte so substantívom, ktoré už obsahuje sému malého rozmeru či nízkeho veku: *malé cigánce, malý tanierik, malé poháriky, malý synček, malá bylka, malá básnička, malé prasiatko, malé listočky*. Výsledkom je teda vyjadrenie s istou mierou redundancie.

Inak sú pri oboch adjektívach frekventované slovníkové významy: „značných/neveľkých rozmerov, rozsahu“ (*veľká torta, veľká izba, malý ťahač*), „početnosti/nepočetnosti“ (*veľká účasť, veľká vizita*), „vysokého/nízkeho veku“, resp. časový význam (*kapláni už veľkí na žeňeňe, jaky veľky už chlapec*↑), „významu, významnosti/nevýznamnosti“ (*ten najväčší bos*). Okrem toho sú dosť frekventované aj v ustálených spojeniach (*malá potreba, veľká vizita, Veľká noc, malý doktorát, veľká pražská šunka*).

3. 4. Adjektívum *pekný*

Prvú šesticu najfrekventovanejších adjektívnych lexém uzatvára adjektívum *pekný*, ktoré na podobnej pozícii nachádzame aj u D. Slančovej, J. Kesselovej a A. Brestovičovej. V našom dialogickom korpuse sa vyskytovalo vo frázach (*peknú noc ešte, pekný čas*=počasie), tu aj inde suplovalo adjektívum *dobrý* (*pekné výsledky, pekná lyžovačka, pekné mäsko*); alebo sa používalo vo všeobecnom význame pozitívnej kvality určitej nehmotnej substancie, resp. duchovného produktu človeka, podobne ako adjektívum *dobrý* (*pekná myšlienka*). V druhom rade sa toto adjektívum vzťahovalo na pozitívne subjektívne hodnotenie osoby alebo inej živej bytosti, hlavne jej fyziognómie: *tá pani bola veľmi pekná takú peknú tvár mala, to taky pekny bol jano ako decko, dneska si celkom pekná, pekné koníky*; v uvedených výpovediach je evidentné, že hovoriaci má na mysli hlavne tvár danej osoby, teda pozitívne estetické hodnotenie osoby sa uskutočňuje na báze synekdochy.

3. 5. Adjektívum *starý*

Adjektívum *starý* sa v prvej dvadsiatke najfrekventovanejších adjektív vyskytlo okrem nášho korpusu len u J. Kesselovej a v ČNK. Ako sme spozorovali, dospelí komunikanti často v kontexte explicitne exponujú protiklad *starý* – *nový* (pokiaľ ide

o veci) a starý – mladý či starší – mladší (pokial' ide o osoby): *novy či stary film*↑, *lebo mam iba stare l'adove ale chcem take nove*; *stari kukaju cez okno a mladi tam droguju*. Adjektívum *starý* sa bez svojho protikladu objavuje jednak v ustálených spojeniach, neraz s preneseným významom (*Starý zákon, staré dzifky, stari parobci*), jednak v syntagmách s expresívami (*staré bosorky, dajaký starý džad, starý cigán, staré baby*); takmer všetky uvedené syntagmy majú negatívny význam, resp. pejoratívny príznak.

Z porovnania našej dvadsiatky textovo najzaťaženejších adjektívnych lexém so zisteniami, ktoré prezentujú tri exponované bádateľky v oblasti detskej reči, vyplýva ešte i to, že:

- a) adjektíva *šikovný* a *biely*, výrazne zaťažené v reči detí i v reči matiek a učiteľiek orientovanej na dieťa, u nás absentujú;
- b) s dvadsiatkou adjektív najfrekvencovanejších v rámci reči matiek orientovanej na dieťa (Brestovičová) má naša dvadsiatka spoločne jedine adjektíva *ťažký* a *zaujímavý*; s dvadsiatkou najzaťaženejších adjektív reči učiteľiek materskej školy (Slančová) zasa jedine všeobecné adjektíva *d'alší* a *posledný*; v načrtnutom zmysle sa reč dospelých najviac zblízuje s rečou detí mladšieho školského veku – dospelí podobne ako deti výrazne komunikačne zaťažujú adjektíva *nový, čierny, zlý* a *starý*.
- c) Oproti ostatným dvadsiatkam prináša tá naša ďalšie veľmi preferované adjektíva *možný, normálny, strašný, mladý, minulý* a *drahý*.

4. SEMANTICKÁ CHARAKTERISTIKA ADJEKTÍVNEJ LEXIKY

Keď sa na súbor adjektív vyabstrahovaný zo spontánnej dialogickej komunikácie dospelých pozrieme z aspektu sémantiky, zistíme, že – v súlade s doteraz realizovanými výskumami adjektív na materiáli detskej reči a reči orientovanej na dieťa – najvyšší je v ňom počet akostných adjektív (približne 70 %), za ktorými výrazne zaostávajú vzťahové adjektíva (len asi 27 %); ešte menší podiel na tomto type komunikácie majú privlastňovacie adjektíva, a to výlučne individuálne (asi 1,2 %), druho- vé úplne absentujú. Napokon sme zaznamenali aj minimálny počet vzťahovo-akostných a akostno-vzťahových adjektív (zhŕňame ich do jednej skupiny, ktorá predstavuje 2,2 %).

4. 1. Semantická charakteristika akostných adjektív

V rámci akostných adjektív a tiež v rámci „prechodných“ skupín akostno-vzťahových a vzťahovo-akostných adjektív je najpočetnejšia podskupina pomenovaní fyzických a psychických vlastností živých bytostí, ktoré navzájom utvárajú synonymické (*hlúpy – sprostý – blbý; šalený – šíši – bláznivý – poplašený*, resp. len *bláznivý – poplašený; prevapený – šokovaný*) a antonymické rady (*starý – mladý; šikovný*

– *nešikovný; hlúpy – rozumný; štíhly – tučný*). Tiež si možno všimnúť, že viacej sú využívané pomenovania negatívnych než pomenovania pozitívnych charakteristík: *blbý, bláznivý, čudný, debilný, despotický, divný, dzivý, hlúpy, chorý, nervózny, sarkastický, sebecký, smutný, sprostý, šalený, vystresovaný...* oproti *inteligentný, komunikatívny, kreatívny, spokojný, spontánny, šikovný, uvoľnený, pohodový*). Pomerne bohato sú však zastúpené aj ostatné sémantické podskupiny, teda pomenovania fyzikálnych vlastností predmetov (*teplý, horúci – studený; malý, drobný – veľký, obrovský; krátky – dlhý; úzky, vysoký, čistý, priestranný...*), adjektíva senzitivného a estetického hodnotenia (*fajný / chutný/, pekný, zaujímavý, príjemný – nepríjemný, slaný, masťný, obľúbený, mäkký...*) či adjektíva racionálneho a normatívneho hodnotenia (*drahý – lacný, normálny, úspešný, jednoduchý – komplikovaný, prísny, seriózny, obyčajný...*). Mnohé akostné adjektíva sú, ako sa ukázalo už v predošlých enumeráciách, expresívne, pričom prevahu majú opäť negatívne expresívne adjektíva (*blbý, šiši, šalený, debilný, hnusný, utrhlý, sprostý, otravný, porazený svet, vyhecovaný, vynervovaný, také choré, hrozný...*) nad pozitívne expresívnymi (*maličký, rozkošňučký, čačatý, fajný, zlatý, krásny*).

Dosť preferované sú nesklonné adjektíva, prevažne cudzieho pôvodu (hlavne angličtina): *bol bizi, džender meračka, originál názvy, fruit pasta, pici káva, pí ár článok, kvín štýl, tesco plienky, joma nábytok, nefér hra, wifi zrkadlo, byť in/out*; prevažujú v prejavocho vekovo mladších komunikantov, niektoré možno označiť ako anglické slangizmy patriace do tínedžerskej lexiky (porov. Imrichová, 2007, s. 159). Už Morfológia slovenského jazyka (1966, s. 200) prisudzuje podobným neohybným adjektívam hovorový, expresívny i odborne slangový ráz.

4. 2. Semantická charakteristika vzťahových adjektív

Zo vzťahových adjektív sa v komunikácii dospelých vyskytujú hlavne desubstantívne adjektíva. Ak zostúpime na úroveň ich typových významových konkretizácií (porov. Nábělková, 1993), spozorujeme, že jednotlivé významy sa nezriedka na seba navrstvujú a že v mnohých prípadoch sú možné viaceré interpretácie daného adjektívno-substantívneho spojenia. I preto uvádzame niektoré najfrekventovanejšie významové konkretizácie spolu:

- význam zloženia a časti/súčasti (*piesočnaté/kamenisté pláže, olivový olej, marcipánové jahody, čokoládové mlieko, hlinikové rebriky, ovocné polievky, držkové polievky, kvasinkové pivo, železné obruče, plyšové nohavice, obchodné centrum, bedrový kĺb, minerálna voda, trošku korenisté (jedlo), výroby mliečne*);
- význam priestorového určenia (*náčelník čaňovskej polície, prešovskí/košickí gréckokatolíci, vnútroštátny let, celoslovenský grant, celosvetový zraz, africké žaby*);
- účelový význam (*kultúrny dom, tankovacia karta, futbalový štadión, požiarna ochrana, rozlúčková torta, overal zimný, športová hala, zábavný park, chlap-*

česká sprcha, opravný servis, ľadové korčule, strihacie programy, pleťová voda, zimné pneumatiky, výstavný priestor, mraziaci box);

- význam príslušnosti a pôvodu (*španielsky kráľ, španielska vlajka, československé aerolinie, nemecké lietadlá, švábske národné jedlo, české filmy, básničky ruské, Božie slovo, boží zákon, z môjho ženského pohľadu, popradská stanica, dobové kostýmy, švajčiarska čokoláda, kuracie prsia*);
- význam objektu (*pastierske obydlie, zubný kameň, filmové spracovanie, prírodovedné fakulty, detské prídavky, učiteľská robota*).

Uvedený prehľad naznačuje, že syntagmy s významom zloženia, časti/súčasti, objektu a účelu sú značne ustálené a prediktabilné; možnosť aktualizácie sa otvára skôr v rámci príbuzných významov – priestorového určenia a pôvodu aj príslušnosti.

V materiáli sa vyskytli aj adjektíva so širokým vzťahovým významom (*módna polícia, marcipánová dielňa, vázové kávy, brigádnicí monterkoví, päťdesiatková torta, jazykový vtíp, pečeňové výsledky, dajaké umelecké dni, hostovská mamka, alternatívna Amerika*), ktoré sú už dosť konsituácie viazané a sú aj prejavom jazykovej kreativity hovoriaceho i prejavom jeho úsilia zaujať poslucháčov takýmto nezvyčajným spojením.

Vzťahové adjektíva aj individuálne vzťahové adjektíva síce zriedkavo, ale predsa vystupujú aj v predikatívnej pozícii, čo je, ako uvádza M. Nábělková (1993, s. 67), signálom ich posunu ku kvalifikačnosti (*ty si Schumacherova, je to ekologické, a šak to je taký empetrojkový, euro papirovo su, to je také psychologické; ja som taký kávový zase, ona je lečová* – tieto dva príklady hodnotí Nábělková ako hovorovo zafarbené a modelové typy).

V dialogickej komunikácii dospelých sa vlastnostné adjektíva neraz objavujú v prenesenom význame (*srdcová záležitosť, ľahké slovo, tvrdá realita, pevná vôľa, ťažký umelec, širšia databáza, nečistá hra, ťažká hlava, chladné vzťahy, ťažké kroky, pekné mäsko, železná lejda, ľahké kovy, čerstvé noviny*) a so substantívami tvoria lexikalizované metafory (*červené/biele víno, vysoká škola, ľadový čaj, suchý zips, moravský vrabec, plávajúca podlaha*); mnohé adjektívno-substantívne spojenia fungujú ako ustálené, združené či nominačné spojenia: *sociálne dávky, pastoračné centrá, kultúrny dom, červený diplom, červený kríž, jedálny lístok, pracovná zmena, pracovná doba, futbalový štadión, ropná škrvna, tankovacia karta, základná/stredná/vysoká škola, záchranná služba, zábavný park, cestná doprava, tlačová konferencia, športová hala, obchodné centrum, dobrý/zlý skutok, farská rada, rizikový faktor, veľká vizita, mraziaci box, plastická operácia, punčový rez, obecný úrad, predvolebná kampaň, malý doktorát, televízne noviny, dopravná nehoda, opravný servis, rehoľná sestra, železničná stanica* – niektoré majú status publicizmov, príp. hovorových lexém (*veľká vizita*). Zaznamenali sme aj niekoľko predikatívnych syntagiem, kde vlastnostné adjektívum v predikatívnej pozícii je rozvité prirovnaním: *je to slabé jak čaj, je sprostá jak tágo*,

bude zarastený ako Matuzalem. Keďže celé takéto spojenie je uzualizované, má prenesenú povahu a nechýba v ňom ani obraznosť (hoci často minimálna), prisúdili by sme mu status frazeologizovaného spojenia. Iné predikatívne syntagmy zasa majú slangový charakter: *je to husté, som mŕtvy, to je choré*.

V spontánnom neinštitucionálnom dialógu dospelých sú veľmi frekventované spojenia terminologickej povahy, prostredníctvom ktorých v tomto dialógu zaznievajú echá rôznych komunikačných sfér: syntagmy *spontánna komunikácia, arabská ríša, križiacke výpravy, rečnícka otázka, exaktný rozbor (verša), voľný prejav, umelecký text, dialogická komunikácia* či *chemická väzba* indikujú sféru školskej komunikácie, no možno ich interpretovať i tak, že sú súčasťou odbornej (vedeckej) komunikačnej sféry, ktorá podlieha didaktickej transformácii; spojenia *umelecký objekt* a *výstavný priestor* možno pričleniť ku sfére umeleckej komunikácie, ale dá sa na ne opäť nazerať aj ako na súčasti odbornej komunikačnej sféry, v ktorej sa tematizuje umenie; spojenia ako *bedrový kĺb, magnetická rezonancia, rizikový faktor, neurologické oddelenie, krčná chrbtica, pokojová rovnováha, úľavová poloha, vestibulárny aparát, zubný kameň, vnútorný herpes, interné vyšetrenie* evokujú jednoznačne sféru medicínskej komunikácie; *pastoračné centrum, duchovné cvičenia, farská rada, chrámový zbor, prvé sväté prijímanie* sú spojenia, ktoré by mohli mať status termínov prislúchajúcich sfére náboženskej komunikácie, no niektoré z nich znovu nabádajú aj k interpretácii v zmysle príslušnosti k odbornej komunikačnej sfére, kde sa tematizuje náboženstvo, religiozita; syntagmy *zvuková karta, technická chyba* sa viažu so sférou počítačovej komunikácie, spojenie *výdajový doklad* zasa so sférou ekonomickej/administratívnej komunikácie. Dalo by sa povedať aj tak, že uvedené spojenia majú charakter registrovo motivovaných lexikálnych jednotiek (porov. Ološtiak, 2010) a sú aj výrazne tematicky viazané – zachytili sme ich prevažne v typoch voľný pracovný dialóg a deskriptívno-naratívny dialóg s explikatívnou tendenciou, resp. rozhovor-rada, kde sú častými témami práca, zdravie, choroby, problémy v škole alebo s počítačom. Nazdávame sa, že dané adjektívno-substantívne spojenia sú jednak ukážkou rozmanitosti a heterogénnosti hovorového štýlu, resp. súkromnej komunikačnej sféry, keďže táto sféra dokáže pojať také registrovo pestré lexémy; jednak vypovedajú o registrovej kompetencii komunikantov (porov. *ibid.*). Pre sféru (ústnej) medicínskej komunikácie – ale azda sa to dá vzťahovať aj na ostatné spomínané sféry – v súvislosti s používaním odbornej terminológie platí, že relevantný je tu status/charakter komunikantov – A. Rafayová poukázala na pomerne širokú škálu komunikantov – neoborníkov: sú takí, „ktorí dokážu pomerne jednoznačne a presne opísať svoj zdravotný stav či príznaky a priebeh zdravotných ťažkostí, vedia povedať presné názvy liekov, ktoré užívali (neraz i odbornými názvami) či pomenovať ochorenia prekonané v dávnej či nedávnej minulosti“; potom takí, „ktorí s tým majú väčšie či menšie problémy“; a napokon takí, „ktorí ‚komolia‘ názvy ochorení i lie-

kov“ (2002, s. 255). Túto diferenciáciu považujeme za užitočnú aj pre naznačený aspekt registrovej kompetencie – súdiac podľa vyššie uvedených adjektívno-substantívnych spojení, v dialógoch zachytení komunikanti spadajú prevažne do prvej skupiny, teda sú to – ak vyjmeme niekoľko jednotlivcov – odborníkov, ktorí sa tiež objavili v skúmanom materiáli – laici veľmi dobre sa orientujúci v medicínskej, ekonomickej, náboženskej či inej problematike, ktorá je témou daného dialógu, i v pojmovom aparáte, ktorý tejto problematike a širšie komunikačnej sfére prislúcha.

V kontexte kvalitatívnych adjektív sa špecificky vynímajú pomenovania farieb. Podľa J. Mistríka (1969) je najfrekventovanejším adjektívom pomenovania farebnej kvality u dospelých adjektívum *čierny*, čo náš materiál nepotvrdil. Ako sme uviedli už vyššie, v prvej dvadsiatke najfrekventovanejších adjektív figurovalo jediné pomenovanie farebnej kvality, a to adjektívum *červený*, ktoré je najpreferovanejším pomenovaním farby aj v korpuse D. Slančovej, J. Kesselovej a A. Brestovičovej, čím sa v podstate tiež potvrdzuje kognitívno-lingvistický postreh I. Vaňkovej (2005, s. 202), že červená je prototypom farebnosti, že je farbou farieb, farbou par excellence. Práve v súvislosti s ňou sa v našom materiáli objavil jeden prípad, keď namiesto priameho pomenovania farby bolo použité pomenovanie predmetu, ktorý je nositeľom danej farby, resp. duplicitne boli použité oba spôsoby farebného označenia:

M: prí'rodna če'rešňa↓ / (to je) PEKna farba↓ <D: no↓> /čer'vena↓

(...)

M: Alebo toto tu potom totu če'rešňu↓

S podobným synekdochickým použitím sme sa stretli ešte v prípade adjektíva *čierny*: *tá pani taká čierna; mám mám výborné ako ona je výborna speváčka→ / čierny hlas→*. Všeobecne dospelí komunikanti reflektujú hlavne základné farby s dominanciou červenej, čiernej a bielej; jedinou výnimku predstavovalo adjektívum *bledoružový* použité v rámci aktualizácie frazémy *nemať o niečom ani šajn* (*ja ani ja bledoružový šajn o tom že čo to je*).

Mistríkovo tvrdenie (1997, s. 51), že metaforicky sa spomedzi adjektív využívajú najmä názvy farieb, sa v našom materiáli potvrdilo predovšetkým na adjektíve *zlatý* používanom výlučne vo význame milý, dobrý človek: *to je naozaj taky zlaty taky požehnaný; veľmi zlatý primár; veľmi zlatí ľudia, deti malé zlaté*.⁷ Prenesenosť významu je však prítomná aj v prípade názvov iných farebných kvalít, hlavne čiernej a červenej: *čierny hlas, červený diplom, červené – biele víno*.

5. ADJEKTÍVA V KONTEXTE INTENZIFIKÁCIE

Poslednou oblasťou, ktorej by sme sa v súvislosti s analýzou fungovania adjektív v spontánnej dialogickej komunikácii dospelých chceli dotknúť, je problematika intenzifikácie a jej prostriedkov – intenzifikátorov. J. Hansmanová postulu-

⁷ Motiváciou takéhoto používania adjektíva *zlatý* by však pravdepodobne nebola zlatá farba, ale skôr zlato ako cenný kov; *zlatý* je potom taký, ktorý má vlastnosti zlata ako vzácného kovu.

je tézu, že „intenzifikácia sa vzťahuje na kvantitu príznaku (kvality)“ a „interpretuje sa ako silnejší vs. slabší prejav kvality“ (2010, s. 401). Za intenzifikátor považuje „výraz, ktorý má funkciu určiť a/alebo hodnotiť mieru príznaku“ a napokon intenzifikáciu chápe „ako akt vyjadrenia (a označenia) miery príznaku intenzifikátorom“ (tamže, s. 441). Ľ. Kralčák uvádza, že „z formálneho hľadiska sa miera intenzity vyjadruje trojakým spôsobom: lexikálne, afixálne a vlastným lexikálnym významom“ (1992, s. 20).

Sledovali sme všetky tri spôsoby intenzifikácie v našom materiáli. Pokiaľ ide o **afixáciu**, realizovala sa hlavne prostredníctvom kategórie stupňovania, ktorá je, ako tvrdí J. Hansmanová, „prototypovým jazykovým javom, ktorý korešponduje s intenzifikáciou v jej filozoficko-logickom vymedzení“ (2010, s. 408), a ktorá „funguje ako základný interpretačný konštrukt pri realizácii intenzifikácie“ (tamže, s. 446). V našom materiáli bol najhojnejší výskyt superlatívu (*najlepšia autoškola na svete, to je u mňa najhoršie, v najkrajšom meste Slovenska, najhorší chrobák, jedna z najdrsnejších vecí aké som kedy čítal, najlepší hokejista*), už menej sa uplatňoval komparatív (*take krajšie sa mi to videlo, taky vyšší schod, nejdeme k lepšiemu ale k horšiemu*). Pred tvarom superlatívu neraz stálo za účelom zdôraznenia a „posilnenia“ elatívu deiktikum *ten* (*ten najväčší bos*) alebo sa zaň pripájalo príslovkové určenie zreteľa vyjadrené predložkovým spojením, príp. vedľajšia veta so zveličujúcou tendenciou (*najlepšia autoškola na svete, no najlepší tam boli zo všetkých, imunita je najväčšie svinstvo ktoré na svete existuje, jedna z najdrsnejších vecí aké som kedy čítal*). Ku tvaru komparatívu sa zasa za účelom relativizácie pridávalo deiktikum *taký* (*také známejšie kluby, také krajšie sa mi to videlo*). Iba zriedkavo sa v rámci afixácie využívala prefixácia pomocou predpony *pre-* (*prenádherné stropy, prekrásne záhrady*), raritou bola reduplikácia prefixu, resp. prefixoidu (*a vy budete najvýznamnejší slovenský prozaik nejakej generácie post postmodernej*). Sufixácia sa uplatnila pri deminutivizácii (*taký maličký zámoček, balónik zlatučký, rozkošňučké*).

Vlastné lexikálne vyjadrovanie intenzity bolo v sledovanom materiáli zastúpené najviac. Komunikanti siahali po adjektívach so sémou veľkej miery vlastnosti, a to tak pozitívnej (*skvelý, obrovský, úžasný, výborný, geniálny, perfektný, krásny, nádherný, super, úchvatný*), ako aj negatívnej (*hrozny, príšerný, odporný, chorý, porazený, šialený, brutálny*). Lexémy *strašný, totálny, nenormálny* sa až v spojení s konkrétnym substantívom vyhranili ako pozitívne či negatívne (napr. *nenormálne svinstvo* /-/- *nenormálna odvaha* /+/, *strašné bolesti* /-/- *strašná chuť do jedla* /+/-). V skupine kvalifikačných adjektív, ako sme ukázali vyššie, sa vytvárajú synonymické rady, ktorých členy sa správajú aj ako intenzifikačné synonymá (porov. Hansmanová, 2010, s. 428 – 437, 444 – 445): *hlúpy* – *sprostý* – *blbý*; *šialený* – *šiši* – *bláznivý* – *poplašený, prekvapený* – *šokovaný*. Ako intenzifikačné frazeologické prirovnania

by sme označili vyššie uvedené predikatívne syntagmy *je to slabé jak čaj, je sprostá jak tágo, bude zarastený ako Matuzalem*, pretože zodpovedajú parametrom frazeologických intenzifikátorov (porov. tamže, s. 445).

Lexikálnemu spôsobu intenzifikácie sa Ľ. Kralčák (1992) venuje najpodrobnejšie a rozlišuje koroboráciu (zosilnenie príznaku) a atenuáciu (zoslabenie príznaku). V rámci koroborácie i atenuácie vyčleňuje tri skupiny intenzifikátorov, a to maximalizátory (vyjadrujú najväčšiu mieru), magnifikátory (veľkú mieru) a majorizátory (väčšiu mieru) na jednej strane a minimalizátory (najmenšia miera), parvifikátory (malá miera) a minorizátory (menšia miera) na strane druhej. V skúmaných spontánných neinštitucionálnych dialógoch sme našli najviac zastúpené maximalizátory a magnifikátory; minimalizátory sa vyskytovali veľmi málo; majorizátory, parvifikátory a minorizátory sme nezachytili prakticky vôbec. Najfrekventovanejšími **maximalizátormi** sú príslovky miery, resp. častice *úplne, totálne (úplne neskutocná záležitosť, také úplne strmé schody, totálne radikálny feminizmus, totálne boží náhľad)*, menej *čisto, dočista (čisto nová stena, obraceny švet dočista)*, ojedinele *kompletne* či v nesklonnej podobe *komplet (sú komplet komplet modre)*. Ako prostriedok na vyjadrenie najväčšej miery by sme hodnotili aj adjektívum *celý* v syntagmách ako *ona celá nešťastná, som celá mokrá, Deni celá červená*. Pestrý je i repertoár **magnifikátorov**: ide o príslovky miery a spôsobu *veľmi, strašne, riadne (strašne pomalý net, veľmi zlatý primár, boli riadne utrhlí)*, ale pridali by sme aj časticový výraz *fakt*, príslovky *dost', celkom/docela* a deiktický výraz *taký (s takou ťažkou cestovkou, fakt slušná pamäť, takú mladú stvoru, to je dost' drahé, celkom pekné výsledky, docela dobrá cena)*. Z **minimalizátorov** sme sa stretli len s deminutivizovanými podobami adverbia *trochu – trošku, trošičku (trošičku viac tých praktických vecí, tam mi to pripadalo trošku imidžové)*.

6. ZÁVER

Naša frekvenčná analýza korpusu 80 spontánných neinštitucionálnych dialógov dospelých z prostredia východného Slovenska potvrdila výrazne nízke zastúpenie statických príznakov substancii v hovorenej komunikácii. Miera ich využívania sa zvyšuje iba v dialógoch deskriptívneho typu. Veľa adjektív sa používa v prediktabilnom textovom okolí (ustálené, nominačné a lexikalizované spojenia, terminologické a frazeologizované i slangové spojenia), no popritom badať i tendenciu po originálnosti výrazu, po jazykovej kreativite a aktualizácii a ambíciu upozorniť percipienta na vlastné jazykové stváranie výpovede (napr. adjektíva širokého vzťahu, vzťahové adjektíva v predikatívnej pozícii, ojedinelé adjektívne okazionalizmy). Z hľadiska sémantiky sa ukazuje vyššia frekvencia aj väčšia pestrosť adjektív pomenúvajúcich negatívne charakteristiky a záporné kvality, rovnako výraznejšie sa profiluje a prejavuje skupina negatívnych adjektívnych expresív oproti pozitívnym. Na

tieto zistenia nadväzujú výsledky našej výskumnej sondy do sféry intenzifikácie a intenzifikátorov – komunikanti siahajú výlučne po prostriedkoch na vyjadrenie veľkej a najväčšej intenzity, minimalizátory prakticky nepoužívajú.

V porovnaní s rečou orientovanou na dieťa (Brestovičová, 2012, a i.), kde sa intenzifikuje hlavne afixálne, konkrétne sufixálne (deminutívne adjektíva, aj viacstupňové), a kde sa smeruje k zjemňovaniu, zoslabovaniu intenzity výrazu, sa v reči dospelých intenzifikuje viac „adherentne“, lexikálne a smeruje sa viac k zdršňovaniu výrazu, čo býva v službách výrazových kategórií markantnosť, figuratívnosť, sila výrazu (Miko, 1976) a tiež v službách hyperbolizácie. Túto tendenciu k hyperbolizácii výrazu badať podľa zistení J. Kesselovej (2003) už v reči detí mladšieho školského veku – v kapitole venovanej adverbiám autorka konštatuje: „Frekventovanejšie i diferencovanejšie sú príslovky veľkej miery. Podobne ako v adjektívnej lexike prídavné mená obrovský a veľký s expresívnym využitím kvantity prevládajú nad adjektívom malý. To ukazuje na hyperbolizáciu v reči detí.“ (s. 104). Na margo tejto hyperbolizácie prejavujúcej sa vyššou frekvenciou prostriedkov na vyjadrenie veľkej miery oproti prostriedkom vyjadrujúcim malú mieru chceme pripomenúť zistenie, ku ktorému sme sa dopracovali pri analýze verbálnej lexiky v totožnom dialogickom korpuse (porov. Bodnárová, 2013): zachytili sme vyššiu frekvenciu aj väčšiu pestrosť pohybových slovík vyjadrujúcich či opisujúcich rýchly a prudký pohyb než slovík opačných; v pestrej škále expresívnych verb dicendi mala väčšina slovík negatívne konotácie alebo implikovala sémantický príznak vysokej intenzity.

Výsledky sémantickej a komunikačno-pragmatickej analýzy adjektív na dialogickom materiáli východoslovenskej proveniencie nás privádzajú k podobnému konštatovaniu, aké sme kedysi uviedli na záver analýzy expresivity v tom istom dialogickom korpuse (porov. Bodnárová, 2010): Komunikácia v súkromnej komunikačnej sfére (neinštitucionálna dialogická komunikácia) sa nám na pozadí realizovaných výskumov pronominálnej, verbálnej (Bodnárová, 2013) a adjektívnej lexiky javí ako značne explicitná, ornamentálna, s nápadnými prvkami ikonickosti a s tendenciou k markantnosti, sile výrazu a k negatívnemu (irónia, dehonestácia, depreciačnosť) a hyperbolizujúcemu videniu reality.

Literatúra

- BODNÁROVÁ, Martina: Expresivita a modifikácia lexém ako priestor pre realizáciu ikonicko-symbolického princípu v neinštitucionálnom dialógu. In: *Jazyk a kultúra*, 2010, roč. 1, č. 4 (nepaginované).
- BODNÁROVÁ, Martina: K problematike typológie dialógu dospelých. In: *Zborník zo 7. študentskej vedeckej konferencie*. Ed. M. Chovanec. Prešov: Prešovská univerzita, 2012, s. 786 – 807.
- BODNÁROVÁ, Martina: *Neinštitucionálny dialóg dospelých v slovenčine (sociolingvistická a komunikačno-pragmatická analýza materiálu východoslovenskej proveniencie)*. Prešov: FF PU 2013. 215 s. [Dizertačná práca. Školiteľka: D. Slančová]

- BRESTOVIČOVÁ, Alexandra: Dobrý, malý, pekný, šikovný. (K adjektívnej lexike v reči matiek orientovanej na dieťa v raných štádiách vývinu). In: *Jazyk a kultúra*, 2012, roč. 3, č. 11 (nepaginované).
- HANSMANOVÁ, Júlia: Intenzifikácia. In: *Morfologické aspekty súčasnej slovenčiny*. Ed. J. Dolník. Bratislava: VEDA 2010, s. 401 – 448.
- IMRICHOVÁ, Mária: Osobitosti súčasnej tínedžerskej lexiky. In: *Slovo o slove*. Zborník Katedry komunikačnej a literárnej výchovy Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity. Eds. L. Sičáková – E. Liptáková – B. Hlebová. Prešov: Katedra komunikačnej a literárnej výchovy Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity 2007, s. 155 – 160.
- KESSELOVÁ, Jana: *Morfológia v komunikácii detí*. Prešov: Vydavateľstvo Anna Nagyová 2003.
- KOPŘIVOVÁ, Marie: *Valence českých adjektiv*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2006.
- KRALČÁK, Lubomír: Lexikálna intenzifikácia deja a vlastnosti. In: *Varia I*. Zost. M. Nábělková – M. Šimková. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť SAV 1992, s. 20 – 24.
- LIPTÁKOVÁ, Ludmila: Adjektívne okazionalizmy v hovorenej komunikácii. In: *Varia VII*. Zost. M. Nábělková. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV 1998, s. 13 – 18.
- MIKO, František: *Štylové konfrontácie. Kapitoly z porovnávacej štylistiky*. Bratislava: Slovenský spisovateľ 1976.
- MISTRÍK, Jozef: *Frekvencia slov v slovenčine*. Bratislava: SAV 1969.
- MISTRÍK, Jozef: *Štylistika. 3., upravené vyd.* Bratislava: SPN 1997.
- MÜLLEROVÁ, Olga: Příhody jako strukturální komponent narativních interview. In: *Čeština v dialogu generací*. Eds. J. Hoffmannová – O. Müllerová. Praha: Academia 2007, s. 97 – 126.
- NÁBĚLKOVÁ, Mira: *Vzťahové adjektíva v slovenčine. (Funkčno-sémantická analýza desubstantívnych derivátov)*. Bratislava: VEDA 1993.
- OLOŠTIK, Martin: Registrová motivácia lexikálnych jednotiek (o vzťahu medzi pojmami lexikálna zásoba, register, sociolekt). In: *Jazykovedný časopis*, 2010, roč. 61, č. 1, s. 31 – 42.
- RAFAYOVÁ, Andrea: Ústna komunikácia v medicínskom prostredí. In: *Varia IX*. Zost. M. Nábělková – M. Šimková. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV 2002, s. 251 – 257.
- RUŽIČKA, Jozef a kol.: *Morfológia slovenského jazyka*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1966.
- SLANČOVÁ, Daniela: *Reč autority a lásky. Reč učiteľky materskej školy orientovaná na dieťa – opis registra*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 1999.
- ŠIMKOVÁ, Mária: Frekvencia slov a tvarov v súčasnej slovenčine. In: *Slovenská reč*, 2011, roč. 76, č. 5 – 6, s. 322 – 333.
- ŠONKOVÁ, Jitka: *Morfologie mluvené češtiny: Frekvenční analýza*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2008.
- VAŇKOVÁ, Irena – NEBESKÁ, Iva – SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, Lucie – ŠLÉDROVÁ, Jasňa: *Co na srdci, to na jazyku. Kapitoly z kognitivní lingvistiky*. Praha: Karolinum 2005.
- ZAJACOVÁ, Stanislava: *Komunikačné registre v rolových hrách detí. Výsledky sociolingvistického experimentu*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2012.
- ZVALENÁ, Eleonóra: Štylistické dimenzie prívlastku v opisnom slohovom postupe biblického textu. In: *Slovo o slove*. Zborník Katedry komunikačnej a literárnej výchovy Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity. Eds. L. Sičáková – E. Liptáková – B. Hlebová. Prešov: Katedra komunikačnej a literárnej výchovy Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity 2007, s. 147 – 154.

SÚDNY OBVOD – DOMOVÁ SLOBODA.
POZNÁMKY K TERMÍNOM ŽILINSKÉHO PREKLADU
MAGDEBURSKÉHO PRÁVA

Rudolf Kuchar

Mlynarovičova 4, 851 04 Bratislava, e-mail: rudok@juls.savba.sk

KUCHAR, R.: Law Area – House Freedom. Remarks on the Law Therms from the Žilina’s Translation of the Magdeburg Law. Slovak Speech, 2014, vol. 79, no. 5 – 6, p. 320 – 384.

Abstract: The paper deals with the notion law area, which named hierarchically detached territorial space. By restriction of a certain territory (property, area), there is developing a need to take care of it. Since such an area was a property of someone, it was closely connected with the term violation of the house freedom. Quoted terms (notions) of law occur in Žilina’s translation of Magdeburg law, which was dated to the year 1473. Nevertheless, translation into the Old Slovak Language was often not quite adequate.

Key words: law area, house freedom, Magdeburg law, equivalent, exemplification, phraseological, lexical unit, Old Slovak Language, Žilina’s translation of Magdeburg law

Človek si od nepamäti vymedzoval svoj životný priestor. Samozrejme, že si ho aj chránil pred napadnutím iného človeka alebo zvierat’a. Vychádzalo to z jeho prirodzeného založenia. Vzor a oporu nachádzal aj v svete živočíšnej ríše. Odporozoval túto vlastnosť opatrnosti človeka od zvierat? Možno to pokladať za osobnú prirodzenú skúsenosť človeka? Riešiť túto dilemu a odpoveď na tieto otázky však prenecháme nateraz odborníkom z iných vedných disciplín a oblastí.

Témou nášho príspevku, ako to z názvu vyplýva, je jednak právny termín *súdny obvod*, no, samozrejme, aj s týmto termínom tesne súvisiaci iný pre človeka významný a dôležitý termín *domová sloboda*. Vymedzením istého územného celku, priestoru (konkrétne z právneho hľadiska – obvodu, okruhu) vzniká potreba jeho ochrany, samozrejme vrátane ochrany v ňom sa nachádzajúcich obyvateľ’ov. S uvedenými termínmi úzko súvisí vlastnícky vzťah náš (tu môj) – cudzí¹, ktorý sa začal utvárať dávnejšie z existenčných dôvodov.

Pozrime sa však, ako sa tento vzťah, najmä pri vstupe (často násilnom) do tohto vymedzeného niekomu patriaceho priestoru, a jeho problematika, rieši v stredo-

¹ Vzťah vlastníctva k niečomu alebo na niečo sa prejavuje oddávna v ľudskej spoločnosti i v živočíšnej ríši. Je jednoducho zakódovaný v živom organizme ako významný obranný prvok zachovania rodu. Vytýčiť hranice svojho vplyvu je prirodzený pud sebazáchovy živého organizmu. Pripomenúť tu môžeme azda aj všeobecne známu semiotickú opozíciu „náš – cudzí“ („vlastný – cudzí“), rus. *svoj – čužoj*, nem. *das Eigen – das Fremde* (porov. napr. práce Jurija Lotmana z oblasti semiotiky).

vekom nemeckom právnom kódexe, MAGDEBURSKOM PRÁVE.² V uvedenom kódexe sa konkretizuje pomerne často práve narušenie takto vymedzeného priestoru (označovaného termínmi *gericht*, *recht a wicbild*³), pričom vstupuje tu do hry hneď aj už spomenutý termín *domová sloboda* a s ním súvisiace terminologické slovné spojenie *porušenie domovej slobody*.⁴ Plnoprávnemu občanovi sa priznávalo oddávna právo spojené s termínom *domová sloboda*, ktorý s predchádzajúcim termínom (súdny obvod) úzko súvisí. Preniknutie do istého cudzieho priestoru s cieľom lúpenia, resp. robenia násilností, ktoré boli vzápätí oznámené súdnej inštancii, sa prísne posudzovalo a aj trestalo. Ochranu istého územného priestoru, ale aj osôb zdržujúcich sa v ňom a ich majetku zabezpečovalo právne ustanovenie.

Nebude azda na škodu veci, ak sa na jednotlivé termíny pozrieme jednotlivo z aspektu originálu a potom aj žilinského prekladu. Poďme však po poriadku. Súdny obvod⁵ bol, pokiaľ išlo o rozlohu, rozlične veľký. **Rozloha súdneho obvodu** mohla byť menšia, resp. väčšia, závisela viac-menej od hierarchického rozvrstvenia v ňom žijúceho spoločenstva.⁶

Pripomenúť sa však ešte žiada, že v preklade uvedeného kódexu do starej slovenčiny, ako sa už dávnejšie zistilo⁷, boli viaceré nemecké termíny nesprávne pochoopené a preložené. Týka sa to aj spomenutých analyzovaných termínov. Zameriame sa tu práve na ne, pretože v nich zisťujeme často zvlášť osobitný prístup k pochope-

---

² Ide o významný stredoveký právny dokument, ktorý našiel uplatnenie v Nemecku. Postupom času bol prijatý ako právna norma v uhorskom štátnom útvare po rozpade Veľkomoravskej ríše, no aj ostatných krajinách strednej a východnej Európy (Bily (2008), Keler (2005)).

³ Významové spracovanie uvedených synonymných výrazov v sthn. zisťujeme napr. v slove *gericht* a jeho synonymách *recht*, *wicbilde* (pozri heslo *gericht* 2. >Gerichtssprengel, Gerichtsbezirk, Gebiet<. – Bdv. *recht* II, 1. *wicbilde* – Papsonová, 2003, s. 318 – 319).

⁴ Pozri heslo *sloboda domová* Hausfrieden (r) Hausrecht (s), Recht auf den Hausfrieden – Krenčeyová, A. – Krenčey, I.: Nemecko-slovenský a Slovensko-nemecký prekladateľský slovník, s. 824.

⁵ Najnižším súdnym obvodom chráneným zákonom v chápaní žilinského práva bol pravdepodobne aj dom s istým pozemkom. Hovorí sa o tom v paragrafe č. 350/292, kde sa vyskytuje dotyčné obrazné spojenie naznačujúce podobnosť s istou samosprávnou jednotkou: *daz er chvmen ist innen vir meynen wenden*, ktorého časť *wenden* prekladateľ preložil ako *koly*. Chcel tým azda naznačiť takúto spojitosť, teda „čo je vytýčené, vymierané a chránené istou ohradou, predovšetkým čo sa nachádza „medzi štyrmi kolmi““.

⁶ Rozloha istého súdneho obvodu sa odvíjala od spoločenského i mocenského postavenia istých vrstiev spoločenstva krajiny: kráľ, zemepán (gróf), predstavený obce (richtár, starosta).

⁷ Hneď po vydaní publikácie V. Chaloupeckého (1934) viacerí bádatelia vo svojich príspevkoch upozornili na mnohé nevhodne preložené výrazy právneho i neutrálneho charakteru a časti žilinského prekladu Magdeburgského práva z roku 1473. Na niektoré chyby upozornil aj sám editor (porov. tamže, s. XXXIX). Viac pozornosti chýbám v preklade venoval Ryšánek (1954, s. 7 – 8 a 17 – 26). Pretože textu Magdeburgského práva preloženého v roku 1473 v Žiline do starej slovenčiny, ktorý je významnou stredovekou kultúrnou pamiatkou, sa venujeme už dlhší čas (od roku 2002) – pripravili sme ho na publikovanie v súčasnej spisovnej slovenčine. Ide o preklad v porovnaní s originálom (z roku 1378). V príspevku sme použili nateraz poradie kontextov: nemecký, žilinský a súčasný (spisovný) naznačené je oddeľujúcim znakom (zvislou lomkou: |).

niu, alebo lepšie povedané, vyjadreniu ich podstaty. Jedným z tak zvolených prístupov je preklad nemeckého kontextu *daz er chvmen ist innen vir meynen wenden* (Piirainen, § 350, s. 125) takmer obraznou formou: *ze on gest przyssel mezy me cztery koly*.⁸ Ako ďalší text tohto paragrafu naznačuje, „návštevník“ neprichádzal niekam vždy s čistým úmyslom, ale s úmyslom škodiť, kraďnúť. V texte paragrafu sa to potvrdzuje nasledovným kontextom: *vnd hot mir meyn gut ab gestolen, dez haben ich vil gúte gezeuß an meynem schrei mannen | a on gest me zbozy mnie vkradl a toho mam mnoho dobreho swiedomie na mych wolacych lidech ... | a môj majetok si prisvojil. Mám na to mnoho privolaných svedkov...* Dotyčný „návštevník“ vstúpil prakticky neohlásene, nebadane, nezákonne, ako zlodej na cudzí majetok. Z právnych prameňov vieme, že už samotný vstup na majetok iného sa pokladal za prečin, lebo tým bola súčasne porušená a ohrozená domová sloboda majiteľa vlastníctva.

Vyššie sme už spomenuli pojem domová sloboda v súvislosti s jej porušením. V nemeckom právnom systéme pojem porušenie domovej slobody sa vyjadroval viacerými variantnými výrazmi. Reprezentovali ho predovšetkým východiskové termíny *heimsuche*, *haussuchunge* a *suchunge*⁹, ktoré prekladateľom žilinského prekladu robili pomerne veľké starosti. Pokúšali sa nájsť preň vhodný ekvivalent, ako to napokon naznačujú viaceré ich pokusy. Dokladom toho je istý výskyt, popri už spomenutom prípade, viacerých iných jazykových konštrukcií – foriem. V žilinskom preklade MP sa tak na viacerých miestach stretne v prevažnej miere s dvojslovnými pomenovaniami nemeckého reprezentanta pojmu *porušenie domovej slobody*.

Pozrime sa však bližšie na jednotlivé inkriminované časti preloženia tohto termínu a porovnajme ich s nemeckým originálom z roku 1378 (podľa prístupnej edície Piirainena z roku 1972). V žilinskej verzii prekladu MP za nemecký názov paragrafu *Von hemsüchen* (§ 202/144 – Kuchar, 1993, s. 52) prekladatelia namiesto správneho názvu tohto paragrafu *O porušení domovej slobody* sa rozhodli pre neadekvátny názov *O kradmem hniewu*. Výsledkom je potom v tomto prípade nenáležité slovné spojenie *kradný hnev*. Aj v textovej časti tohto paragrafu je následne porušenie domovej slobody v žilinskom preklade vyjadrené verbálno-adverbiálnou konštrukciou, t. j. *tajne hl'adat'* koho v podstate neprimerané. Porovnanie pôvodného nemeckého

⁸ Autorov dôvtip, vynaliezavosť až pohotovosť sa prejavili, zdá sa, v celkom aktuálnom slovenskom riešení a „priblížení“ nemeckej frazeologickej jednotky *vir meinem wenden*, čo prakticky obrazne povedané zodpovedá slovenskému *štyry moje steny*, to znamená, obsahovo je blízke k pojmu „súdný obvod“. Napokon aj dom s dvorom, prípadne aj s ohradou, tvoril vymedzený priestor, do ktorého nikto nepovolany bez súhlasu majiteľa nemal prístup. Samozrejme to platí aj v dnešnom právnom poriadku a systéme organizácie štátu.

⁹ Ďalšie varianty nemeckého pomenovania pojmu domová sloboda v spojení *porušenie domovej slobody* sa uvádzajú s výkladom významu aj so synonymnými výrazmi napr. v hesle *heimsuche*, *die >Hausfriedensbruch<*. – Bdv. *haussuchunge*, *heimsuchen*, *heimsuchunge*, *suchunge* v práci M. Papsnovej (2003) na s. 392.

textu *Uecht ein man den andern mit heym schüchen nachtez odir tagez daz er bewey-sen mag odir notzücht eyn iunchfravwen odir frauwen wirt der man gevangen vnd mit gerüffte für gericht bracht vnd hot dy frauwe dez gezevg an irm schre mannen selb sibende vnd mak beweyesen alz recht ist ez get ym an den halz* so žilinským prekladom predstavuje a preferuje len čiastočne podstatu. Pozrime sa na žilinské znenie: Gestli postupi gedem czlowiek przed druhym, coz ho taynie hleda w noci nebo we dne, czoz by mohl swiedomiem prowesti a_ nebo nuzen by bil y s zenu a byl by on giat, a wedle wolani mohli by teho przed prawo przynesti, a zena by to swiedomi miela wedle sweho wolani sama_sedma a mohla by to oswiedssiti, yakz prawo gest, gde gemv o hrdlo. Text v spisovnom jazyku má však v skutočnosti nasledujúce znenie: Ak obžaluje niekto iného pre porušenie svojej domovej slobody v nočnom čase a nasledujúcom dni, čo môže svedectvom dokázať, alebo pohlavne zneužije /:dievča alebo:/ ženu a bude /:muž:/ zadržaný, a s obžalobným volaním o pomoc ho predvedú na miesto súdu, a žena má sama dôkaz o volaní o pomoc jej privolanými ľuďmi a ešte šiestimi svedkami, to môže dokázať, ako to právu zodpovedá, ide mu o hrdlo. Z porovnania uvedených kontextov vidíme, že prekladateľ dokonca ďalej transformoval uvedený nem. výraz *heym schüchen* ako príslovkovo-verbálnu zložku.

Aj v prípade nemeckého kontextu *Von haym suchen mit gewophenter hant* sa dokladá rovnako nepochopenie obsahu, keď zaň v preklade o názve paragrafu v starej slovenčine čítame *O doma hledani czlowieka s brannu ruku* (§ 327/269 – Kuchar, tamže, s. 90) – teda opäť ide o neprimeraný preklad nem. termínu *heimsuchen* nevhodným slovným spojením: *doma hľadanie*. Nachádzame v ňom aj takýto kontext: *Wer heym süchet eynen man mit gewophenter hant oder dez andern wartet ym czu schaden* | Ktoz doma hleda czlo[wie]ka (= prehľadáva niekoho dom) s brannu ruku a_ nebo by stal k geho sskodie | Kto ozbrojený porušuje niekoho domovú slobodu alebo sleduje ho s úmyslom mu škodiť...

V preklade paragrafu č. 351/293 (Kuchar, tamže, s. 96) za nemecký termín *haymsüche* sa však už stretáme so slovenským ekvivalentom *zlodej domáci*, resp. *domáci zlodej* v kontexte *dy selbe clage get auf dy haymsüche*¹⁰ | *Ta zaloba gde na zlodiege domaczy* | Tá istá žaloba sa vzťahuje [aj] na porušenie domovej slobody. Prekladateľ termín *porušenie domovej slobody*, ako vidíme, tu zamenil (zámerne/ nevedomky?!) terminologickým spojením *domáci zlodej*. Predstavuje sa ním ten, kto spôsobuje ako zlodej porušenie domovej slobody. Je to vlastne logické označenie človeka zločinca vnikajúceho do domu niekoho s cieľom vedome porušiť domovú slobodu niekoho, škodiť niekomu, kraďnúť. Môžeme ho vari hodnotiť ako opisný, prenesený, paralelný a plnohodnotný ekvivalent nemeckého termínu *heimsuche* a dnešného slovenského právneho termínu *porušenie domovej slobody*.

¹⁰ Môže tu ísť pri odpise z inej redakcie tohto diela o omyl (chýba koncové *-er?*). Paponová (tamže, s. 392) na túto možnosť (v slovníkovej časti) neupozorňuje.

Vonkoncom nevhodne sú opäť preložené v paragrafe č. 390/332 (Kuchar, tamže, s. 108) najmä nem. výrazy *heimsuche*, *not* a *la(n)ge*¹¹ s ekvivalentmi *úžera* alebo s týmto výrazom použitým s adjektívom *tajný* v slovných spojeniach *úžera domu*, *tajná úžera*, (*dlhé*) *tajné úžerstvo* v prípade nemeckých kontextov *Von heym suche*. *Not vnd lange (!) (vnd) heym suche müz man gezeügen selb sibende aller hande vngericht vnd not vnd lange (!) vnd heym süche* | Nuze a dluha tayna vzera ta gma byti przeswiedczena sam_sedm wssech ruku | Tieseň a úklady, porušovanie domovej slobody má človek osvedčiť sám a ešte šiesti [svedkovia].

V ďalšom paragrafe (č. 415/357 – Kuchar, tamže, s. 116) prekladatelia sa priblížili opäť k podstate sledovaného pojmu. Našli vcelku o niečo vhodnejšie vyjadrenie významu termínu *heimsuch*. Bolo ním slovenské ekvivalentné spojenie *tajné hľadanie domu* (= tajná, utajená návšteva so zlým úmyslom, prepád domu). Východiskom takéhoto pochopenia textu bol tento kontext: *Von heymsuch eynez mannez hauz odir seyn hauz gesint*. | O taynem hledani domu czlowieczyho. | O porušení domovej slobody.

V texte spomenutého paragrafu sa vyskytuje ešte aj iný preklad uvedených nemeckých variantných termínov *heimsuch* a *heimsuchunge*. Ide o slovné spojenia *tajné hľadanie domu*, *tajný lúpež*¹², resp. *hl'adač domu*.¹³ Tieto termíny ako sémanticky pomerne blízkoznačné ekvivalenty súvisia s dnešnými termínmi *porušenie domovej slobody* a *porušíteľ domovej slobody*, čo dokumentuje nasledujúci nemecký kontext a jeho preklad do jazyka predpisovného obdobia vývinu slovenčiny a súčasnej slovenčiny: *Ist daz eyn man wirt an gestriten in seynem hauz vnd heymsuchvngge geschicht von seynem veynde* | O taynem hledani domu czlowieczyho. <Znamena se;> gestli by czlowiek gedem nasylny w/swem domu taynie shledan byl skrze sweho neprzitele | O porušení domovej slobody. <Poznamenáva sa;> ak sa stane, že niekto bude prepadnutý v svojom dome a jeho nepriateľ porušil jeho domovú slobodu... V ďalšom texte tohto paragrafu sa vyskytuje ešte aj spomenuté slovné spojenie *tajný lúpež*. V uvedenom paragrafe v preklade nem. termínu možno vidieť azda, berúc do úvahy parafrázovanie ako prvok personifikácie, ktorú je možné chápať ako „tajné lúpežné prepádnutie domu porušíteľom domovej slobody“, úsilie naznačiť obsah niekým niečo *spôsobiť*, *urobiť*: ... *vnd dy heymsvchvngge mit gezeüg vor volgen wil* |

¹¹ S ďalším podobným nenáležitým preloženým pokusom preloženia sa môžeme stretnúť ešte aj v paragrafe č. 378/319 (*hauzgesucht* ako *úžera*, *úžera domu* – Kuchar, tamže, s. 104; tvar *hauzgesucht* ako heslo Papsonová (2003) neuvádza. Nachodí sa však ako exemplifikácia v hesle haus 2. v práci Papsonovej (2003, s. 387; porov. aj Piirainen, 1972, s. 132; paragraf 390 s. 134 a paragraf 415 s. 139; porov. aj Kuchar, 2009, s. 69 a 74). Ide tu o omyl pisára opisovača, zlý odpis pravdepodobne zo staršieho nem. originálu – pozri heslo lage, die >lauerndes Liegen, Hinterhalt, Nachstellung< Papsonová, tamže, s. 442.

¹² *HSSJ* v heslách lúpež a tajný spomenuté staršie terminologizované slovné spojenia neuvádza.

¹³ Heslo hl'adač v *HSSJ* 1, 1991, s. 404 si zaslúži po našom zistení úpravu: teda nie 2. kto niečo úradne zisťuje, vyšetruje, ale: porušíteľ domovej slobody (doložené aj v slovnom spojení *h. domu*).

a ten tajny lupez bude przeswedczon | a to porušenie domovej slobody chce so svedkami/svedectvom právne prenasledovať.

Analýza jazykových faktov nám ukázala, že prekladateľmi použité slovenské ekvivalentné lexikálne jednotky *kradný hnev*, *tajne hľadať niekoho*, *doma hľadanie*, *úžera domu*, *tajná úžera*, *tajné úžerstvo* v preklade MP z roku 1473 kritérium adekvátnosti nespĺňajú. Autori prekladu, ako sme naznačili, sa však pokúsili nájsť vhodný slovenský ekvivalent vyššie uvedenému nemeckému pojmu (termínu). Hádám najbližšie svojim obsahom nemeckému termínu *heimsuche*, z hľadiska historického ponímania lexikálneho štruktúrovania pojmu *porušenie domovej slobody*; porovnájuúc jeho sklad s termínom *porušiteľ domovej slobody* prekladaného popri slove *hľadať*¹⁴ aj slovným spojením *hľadať domu*, sú v žilinskom preklade MP pre termín *porušenie domovej slobody* pomenovania *doma hľadanie*, *tajné hľadanie domu* a *tajný lúpež* aspoň čiastočným priblížením sa a naplnením úsilia prekladateľov – no možno to konštatovať iba s istými výhradami.

Záverom nášho pohľadu do pomerne dosť vzdialenej právnej minulosti našich predkov, ktorí využívali právne normy stredovekého právneho systému zakladajúcim sa na Magdeburskom práve, sme zistili, že domová sloboda bola v rámci súdneho obvodu právne zaručená každému svojprávnemu občanovi. Termín *porušenie domovej slobody*, ktorý zisťujeme v texte nemeckého originálu, bol však pre prekladateľov pomerne veľkým problémom. Hoci v žilinskom preklade, ako sme mohli pozorovať, nebol vždy sledovaný pojem, reprezentovaný napr. výrazmi *heimsuche*, *haussuchunge*, *suchunge*, adekvátne preložený, pozornosť si zaslúži a prekvapuje najmä sústredenie a vytrvalosť prekladateľov tohto náročného textu pri hľadaní vhodného právneho slovenského ekvivalentu.

LITERATÚRA

BILY, Inge: Die Rezeption des sächsisch-magdeburgischen Rechts auf dem Territorium der heutigen Slowakei – Ein Beitrag zur Zusammenfassung von Forschungsergebnissen. In: Z histórie slovensko-nemeckých vzťahov. Ed. J. Doruľa. Bratislava: Slavistický ústav Jána Stanislava SAV 2008, s. 96 – 151.

Historický slovník slovenského jazyka. I–VII (A–Ž). Red. M. Majtán. Bratislava: Veda 1991–2009.

CHALOUPECKÝ, Václav: Kniha žilinská. Bratislava: Nákladem Učené společnosti Šafaříkovy 1934. 239 s.

KELER, V. Borisovna: Saksonska je Lustra: pomnik pravavoj dumki Hermaniii XIII st. / per. sa staražyt. ňam. i lacin. mov, pradn. i kament. V. B. Keler.– Mn.: Medysont 2005. – 174 s., [24] ark. il.

KRENČEYOVÁ, Anna – KRENČEY, Ivan: Nemecko-slovenský a Slovensko-nemecký prekladateľský slovník. Právo – Ekonomika. Neografia Martin: Vydavateľstvo Krenčey, CCJ-Fremdsprachenzentrum. (rok vydania neuvedený; 2002 – Zdroj: internet)

¹⁴ Pozri heslo *heimsucher*, *der* >Hausfriedensbrecher<. – Bdv. *anstreiter*, *feind* 1., *fridebrecher*, *widersache* – Páponová, tamže, s. 393. Upozorňujeme čitateľa kvôli spresneniu významu tohto slova na poznámku č. 13.

- KUCHAR, Rudolf: Žilinská právna kniha (magdeburské právo). Bratislava: Veda 1993. 133 s. + 10 strán obrazová príloha. / pre jej neprístupnosť uvádzame prepracované a rozšírené vydanie: Žilinská právna kniha. Preklad Magdeburského práva – Zápisy právnych úkonov žilinských mešťanov. Bratislava: Veda 2009. 208 s.
- KUCHAR, Rudolf: Preklad Magdeburského práva ako prameň Historického slovníka slovenského jazyka. In: Slovenská reč, 2010, roč. 75, č. 4 – 5, s. 225 – 232.
- LOTMAN, Jurij: Semiotika filmu a problémy filmovej estetiky. Bratislava: Slovenský filmový ústav 2008.
- PAPSONOVÁ, Mária: Das Magdeburger Recht und das Silleiner Rechtsbuch. Wörterbuch zur deutschensprachigen Vorlage des Landrechts (1378) und zu ihrer Übersetzung (1473). Regensburger Beiträge zur deutschen Sprach- und Literaturwissenschaft. Reihe B/Untersuchungen, Band 84. Herausgegeben von Bernhard Gajek. Frankfurt am Main – Berlin – Bruxelles – New York – Oxford – Wien, Peter Lang. Europäischer Verlag der Wissenschaften. Frankfurt am Main 2003. 767 s.
- PIIRAINEN, Ilpo Tapani: Das Stadtrechtsbuch von Sillein. Einleitung, Edition und Glossar von Ilpo Tapani Piirainen. Berlin – New York: Walter de Gruyter 1972. 226 s. + Die Blätter 16b und 72a aus der Originalhandschrift des Stadtrechtsbuch von Sillein aus dem Jahre 1378.
- RYŠÁNEK, František: Slovník k Žilinské knize. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1954. 799 s.

SYMPÓZIUM DOKTORANDOV JUBILUJÚCEHO ŠKOLITEĽA JÁNA SABOLA

Iveta Bónová

Filozofická fakulta Univerzity P. J. Šafárika, Katedra slovakistiky, slovanských filológií a komunikácie, Moyzesova 9, 040 01 Košice, e-mail: iveta.bonova@upjs.sk

27. marca 2014, v roku 75. narodenín Dr. h. c. prof. PhDr. Jána Sabola, DrSc., sa pod záštitou Katedry slovakistiky, slovanských filológií a komunikácie Filozofickej fakulty Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach konalo vedecko-priateľské sympóziu jeho bývalých a terajších doktorandov. V komornej – ľudskosťou, empatiou a úprimnou vďakou presiaknutej – atmosfére hotela Dália sa stretli so svojím jubilujúcim učiteľom, školiteľom (a kolegom) všetci tí, ktorí mu osobne chceli a mohli, lebo im to pracovné povinnosti umožňovali, vyjadriť úctu a vďaku. V každom z desiatich esejisticky ladených príspevkov, ktoré boli prednesené v rámci ústrednej témy sympózia *Jazyk v čase a čas v jazyku*, s leitmotívom stopy školiteľa v nás a v našom lingvistickom (či mediologickom) uvažovaní, opakovane rezonovali poďakovania a osobné spomienky na učiteľa s obdivuhodným odborným a ľudským rozmerom, ktorý, ako s nadhľadom uviedla jedna z bývalých doktorandiek Anna Džambová, aj pri odhaľovaní vedeckého poznania vždy „osobitným úsmevom dodával tomu glanc – pedagóg a vedec par excellence“.

Profesor Ján Sabol v priebehu svojho akademického pôsobenia vychoval desiatky doktorandov, ktorí v súčasnosti pracujú vo vedeckých inštitúciách nielen na Slovensku, ale aj v zahraničí. S ohľadom na pracovnú zaneprázdnenosť niektorých z nich je len prirodzené, že na stretnutí boli prítomní najmä doktorandi z univerzít jubilantovho pôsobenia: Univerzity P. J. Šafárika a Prešovskej univerzity. V úvode sympózia Iveta Bónová ako profesorova diplomantka, doktorandka a dnes (v jednej kancelárii spolusediaca) kolegyňa privítala jubilanta i jeho gratulantov. Naznačila, že organizáciou tohto podujatia sa napĺňa oslávencovo želanie (vyslovené v príjemnej, administratívou nezaťaženej, ešte letom voňajúcej chvíli) – stretnúť sa so svojimi doktorandmi. Nápad nás realizátorov natoľko oslovil, až sme ho rozvinuli a podujatie nadobudlo reálnu podobu. Chceli sme si nášho školiteľa plnými dúškami „užiť“. „Ukradnúť“ z každodenného kolotoča vtedy blížiacej sa akreditácie.

Ako prvý na sympóziu vystúpil najstarší doktorand jubilanta, Juraj Rusnák. V nadväznosti na osobnú reminiscenciu z roku 1984, keď profesor Sabol v neformálnom rozhovore vyslovil tézu „o kvalite, ktorá sa v histórii vždy nakoniec presadí“, uvažoval o kvalite ako filozofickej kategórii, o jej podstate a jej ne/prítomnosti

v prostredí mediálnej produkcie. Okrem neho v Prešove pôsobiaci bývalých Sabolových „odchovancov“ zastupovala aj Martina Kášová, ktorá aktualizovane analyzovala blahoželanie ako výpovedný akt. Anna Džambová vo svojom slávnostne ladenom prihovore z pozície človeka odborne vychovaného pod taktovkou Jána Sabola – profesora par excellence, ktorému bolo dopriate dostať sa pod jeho krídla, vzdala hold majstrovi svojho odboru, neustále vzbudzujúcemu úctu, rešpekt a obdiv. V rovnakom duchu, vychádzajúc z vlastnej skúsenosti, hovoril vo svojej „spovedi“ reprezentant banskobystrickej skupiny doktorandov Ivan Očenáš. Podelil sa o zážitky zo štúdia na univerzite vedy a ľudskosti profesora Sabola, „človeka: vedecky fundovaného a pokorného, ľudsky múdreho a empatickeho, úmorne pracovitého a senzitivneho, pedagogicky náročného a dobrosrdečného, dominantne vecného a nielen periférne esejistického, permanentne pedantného a tolerantného, vášnivo zanieteneho a zábavného, nezištne ústretového a žičlivého“. Skupinu bývalých, služobne najstarších doktorandov uzatvárala Iveta Bónová príspevkom Syntetická fonologická teória – Mount Everest vedeckého bádania Jána Sabola. Sila profesorovej osobnosti, ako aj jeho vedecká dráha jej dovolili využiť túto paralelu, pretože nielen za skialpinistickými, ale aj za vedeckovýskumnými úspechmi sa skrýva kusisko úsilia. V prípade nášho jubilanta korunované pevne teoreticko-metodologicky ukotvenou, konzistentnou, originálnou a vo svojom odbore dobre aplikovateľnou fonologickou koncepciou. Absolventov doktorandského štúdia v priebehu posledných piatich rokov reprezentovali Marián Gladiš a Jozef Puchala. Prvý z menovaných vyzdvihol iniciatívy Jána Sabola pri konštituovaní dvoch akademických masmediálnych pracovísk na východe Slovenska – v Prešove (Katedra komunikačných a mediálnych štúdií Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity) a v Košiciach (oddelenie masmediálnych štúdií na Katedre slovakistiky, slovanských filológií a komunikácie Filozofickej fakulty Univerzity P. J. Šafárika), ako aj jeho prínos pre slovenskú mediológiu a masmediálne štúdiá. Marián Gladiš oprávnene navrhuje jeho vedeckobádateľskú charakteristiku rozšíriť. Jubilant nepracuje len „v oblasti výskumu fonetiky, fonológie, morfonológie a morfológie spisovnej slovenčiny, štylistiky, verzológie, všeobecnej jazykovedy, matematickej jazykovedy a bibliografie slovenskej jazykovedy“ (Behýlová – Smetanová, 2009, s. 377), ale je vedeckovýskumne činorodý aj v oblastiach semiotiky, literárnej vedy, umenovedy, bibliistiky a mediológie. Dnes aj pedagogicky pôsobiaci skúsený novinár Jozef Puchala investigatívnym spôsobom pátral po zrode a literárno-estetickej hodnote básnickej zbierky Jána Sabola LÁSKA NA MODRO (2005). Predstavil nášho jubilujúceho školiteľa ako človeka, ktorý sa popri vedeckom výskume a vzdelávaní venuje aj písaniu poézie, tvorbe hádaniek a krížoviek, spevu, hre na harmonike a rekreačnému behu.

Svoje zastúpenie na podujatí mala aj generácia terajších, služobne najmladších doktorandov. Lucia Jasinská si vo svojom výrazne esejistickom príspevku zaspomí-

nala na študentské časy, na prednášky a semináre s profesorom Sabolom. Spomienky vkomponovala do hry s pojmom derivácia a jeho výkladmi. Na otázku „a čo sa deje, ak sa ‚derivuje‘ študent od svojho profesora?“ odpovedala: „profesor v úlohe motivačnej motivuje osobnostnú štruktúru svojho študenta, čím determinuje aj jeho miesto v systéme...“ Na inom mieste uviedla, že „my sabolovskou školou vychovaní a zo sabolovského hniezda derivovaní máme spoločný, invariantný kód, ktorý nás spája, no zároveň diferencuje... Pretože kto sa bol raz vede oddal, toho Sabol do nej dostal.“

Mozaiku tematicky rôznorodých príspevkov dotvoril semioticky a všeobecno-lingvisticky zameraný vstup Leny Ivančovej o paralelách medzi formou a obsahom v jazyku. Autorka ilustratívne na veršoch Sabolovej básne Trio z básnickej zbierky Láska na modro skúmala symetriu/asymetriu medzi porovnateľnými jednotkami (slabikou a morférou, taktom/stopou a slovom, veršom a vetou). Analogicky, v prenesenom význame sa dotkla aj iných paralel týkajúcich sa nášho vzácneho jubilanta, ktorý „sa vždy snažil spájať (i zdanlivo nezlučiteľné), nachádzať paralely k vedeckému dialógu a k spolupráci v odvážnom interdisciplinárnom priestore“. Záujem jubilanta o literatúru a verzológiu sprostredkovane „ožil“ v poslednom príspevku Lucie Lendelovej o účelovom rozširovaní textu v procese adaptácie krátkej Hviezdoslavovej epickej skladby Zuzanka Hraškovic.

Príjemný priebeh sympózia bol umocnený otvorenou a bezprostrednou diskusiou. Najmä vzácnymi a erudovanými komentármi nášho školiteľa. Keby sa na Slovensku za vedenie doktorandov a „sabolovskú“ vedeckú školu udeľovali ceny, tak ako v Čechách za úspechy a zásluhy v kinematografii, profesor Sabol by určite dostal slovenského leva. V žiadnom prípade nie českého *lva*, lebo *zoskupenie konsonantov v striktúre slabiky uvedeného slova by predikovalo pre slovenčinu atypický slabičný model rybka...*

Pán profesor, ste v nás a ostanete v nás. Právom Vám patrí naša vďaka a náš úprimný obdiv.

TÝŽDEŇ VEDY A TECHNIKY V SLOVENSKOM NÁRODNOM KORPUSE

Katarína Gajdošová

*Slovenský národný korpus Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV, Panská 26
811 11 Bratislava, e-mail: katarinag11@gmail.com*

Týždeň vedy a techniky na Slovensku je už niekoľko rokov známy ako týždeň, v ktorom sa slovenské vedecké pracoviská viac otvárajú verejnosti, aby popularizovali výsledky svojej práce. Počas tohto týždňa môže široká verejnosť vstúpiť na miesta, kam zvyčajne nechodí a dokonca aj tam, kam sa inokedy počas roka nedá dostať vôbec. Aj Slovenská akadémia vied SAV otvára brány svojich pracovísk v tomto týždni už niekoľko rokov, predovšetkým počas Dní otvorených dverí na jednotlivých akademických pracoviskách.

Do tohtoročného Týždňa vedy a techniky na Slovensku sa oddelenie Slovenského národného korpusu Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV v Bratislave (ďalej SNK) zapojilo zorganizovaním série prednášok, prezentácií a praktických seminárov pre odbornú, ale aj širšiu verejnosť, ktoré prebiehali v dňoch 10. – 13. novembra 2014. Podujatie bolo inšpirované podnetmi zo strany viacerých záujemcov dozvedieť sa viac informácií o jednotlivých novších aj starších projektoch SNK. Cieľom podujatia bolo nielen informovať, ale aj podnietiť diskusiu o zaujímavých témach a nadviazať spoluprácu.

V pondelok 10. 11. 2014 predniesla M. Šimková prednášku *AUTORI, TEXTY A JAZYKY V SLOVENSKOM NÁRODNOM KORPUSE*, ktorá bola v poradí už druhou informačnou prednáškou určenou pre poskytovateľov textov do celku SNK. Po prednáške nasledovala diskusia s prítomnými poskytovateľmi, z ktorých viacerí zmluvne obnovili spoluprácu so SNK a priniesli svoje nové diela v elektronickej podobe na zaradenie do korpusu.

Utorok 11. 11. 2014 sa začal všeobecnou prednáškou M. Šimkovej *SLOVENSKÝ NÁRODNÝ KORPUS A JEHO DATABÁZY*, v ktorej stručne predstavila jednotlivé korpusy celku SNK, ale aj špecifické databázy ako napríklad paradigmy podstatných mien, ktoré sú používateľom dostupné na stránke SNK aj prostredníctvom webovej stránky s lingvistickými zdrojmi.

Predpoludnie druhého dňa podujatí patrilo prezentácii J. Levickej *SLOVENSKÁ TERMINOLOGICKÁ DATABÁZA*, v ktorej informovala o tejto špecifickej databáze sústreďujúcej na jednom mieste termíny z rôznych vedných oblastí. Tie tvoria konkrétni odborníci v spolupráci s jazykovedcami. J. Levická hovorila nielen o štruktúre terminologického záznamu a technických možnostiach databázy, ale aj o problémoch, na ktoré databázové spracovanie terminológie jednotlivých vedných odborov môže poukázať a ktoré je možné v databáze tohto typu riešiť.

Popoludní bol pre vopred prihlásených siedmich záujemcov pripravený ďalší zo série praktických seminárov pre záujemcov, ktorí sa chceli naučiť pracovať s písanými korpusmi SNK, tento raz určený pre začiatočníkov.

V stredu 12. 11. 2014 dopoludnia pripravilo oddelenie SNK pre širšiu verejnosť 2 prezentácie: K. Gajdošová o projekte KORPUS NÁREČÍ – o zhromažďovaní textového nárečového materiálu, jeho spracovaní korpusovým spôsobom, a R. Garabík o projekte SLOVNÍK SÉMANTICKÝCH VZŤAHOV TYPU WORDNET, na ktorej sa mohli záujemcovia dozvedieť okrem iného napríklad to, že v slovníku sú spracované sémantické vzťahy najfrekvencovanejších slovenských podstatných a prídavných mien, sloviac a prísloviac, že každý slovenský synset je prepojený s anglickým ekvivalentom z anglického WordNetu, (Princetone), ale aj to, že tento slovenský sémantický slovník je prepojený s litovským WordNetom, ktorý vznikol v rámci projektu Slovak Online.

V popoludňajšom bloku predstavil R. Garabík v prezentácii PARALELNÉ SLOVENSKO-CUDZOJAZYČNÉ KORPUSY koncepciu tvorby paralelných korpusov v SNK, textovú náplň jednotlivých korpusov, možnosti vyhľadávania a špecifiká konkrétnych jazykových párov textov. Na prednášku nadväzoval praktický seminár VYHĽADÁVANIE V PARALELNÝCH KORPUSOCH pre vopred prihlásených siedmich záujemcov. K. Gajdošová pripravila pre účastníkov zaujímavé úlohy zamerané aj na vyhľadávanie pomocou regulárnych výrazov, prostredníctvom ktorých sa účastníci seminára zoznámili s osobitosťami vyhľadávania v paralelných korpusoch vo vyhľadávacom nástroji NoSketch Engine.

Štvrtok 13. 11. 2014 bol v rámci tradície Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV nazvaný Dňom otvorených dverí, počas ktorého pripravilo oddelenie SNK pre návštevníkov viacero zaujímavých prezentácií. Prvú prednášku s názvom VIETE, ČO JE KOLOKÁCIA? (O KONCIPOVANÍ SLOVNÍKA SLOVNÝCH SPOJENÍ SLOVENČINY) predniesli kolektívne D. Majchráková, K. Chlpíková a K. Bobeková, ktoré sa venujú príprave SLOVNÍKA SLOVNÝCH SPOJENÍ SLOVENČINY. V prezentácii zazneli informácie o východiskách a koncepcii tvorby tohto slovníka, pôvodne vypracovanej P. Ďurčom, ale aj problémoch, ktoré v minulosti vznikali či ktoré sa priebežne objavujú ako nové. Široká diskusia priniesla viaceré zaujímavé otázky, ale aj hodnotenia dôležitosti práce na takomto type slovníka a očakávania tlačenej aj elektronickej podoby slovníka pre verejnosť.

V prezentácii HISTORICKÝ KORPUS SLOVENČINY hovoril R. Garabík o spôsobe tvorby a náplni tohto diachrónneho korpusu slovenčiny a stručne previedol prítomných aj rôznymi obdobiami predpisovného a spisovného obdobia slovenčiny. Následne zdôraznil, že Historický korpus slovenčiny bol v októbri 2014 rozšírený okrem iného aj o diela H. Gavloviča VALASKÁ ŠKOLA MRAVÚV STODOLA a J. I. Bajzu WESELÉ UČINKI A REČEŇ, KTERÉ K STRÁWENŮ TRŮCHLIVÍCH HODIN ZEBRAL A VIDAL J. I. BAJZA.

Prezentácia ZVUKOVÝ ARCHÍV SLOVENSKÝCH NÁREČÍ, ktorú predniesla A. Karčová, vyvolala medzi prítomnými návštevníkmi širokú diskusiu. Hoci je projekt tvorby tohto archívu jedným zo začínajúcich sa projektov oddelenia a archív sa tvorí len krátky čas, obsahuje už dnes niekoľko desiatok zvukových nárečových záznamov z rôznych lokalít Slovenska. Archivácia takéhoto materiálu si vyžaduje osobitnú koncepciu, navrhnutie metainformácií o zvukových záznamoch a systematickú prácu pri ich zhromažďovaní, digitalizovaní, triedení, anotácii, archivácii a prístupňovaní na vedeckovýskumné ciele v oddelení SNK. Diskusia podnietila niektorých z prítomných záujemcov, aby do Zvukového archívu slovenských nárečí SNK odporučili viaceré hodnotné nárečové zvukové záznamy.

Podvečerná PREZENTÁCIA PRODUKCIE ODDELENIA SNK sa niesla v príjemnej atmosfére. Okrem knižných starších titulov zborníkov z konferencie SLOVKO a ďalších podujatí a projektov mohli účastníci vidieť a niektorí si aj odniesť len nedávno vydané tituly JAZYKOVÉDNÉ ŠTÚDIE XXXI. ROZVOJ JAZYKOVÝCH TECHNOLOGIÍ A ZDROJOV NA SLOVENSKU A VO SVETE (10 ROKOV SLOVENSKÉHO NÁRODNÉHO KORPUSU) a zborník AKTUÁLNE OTÁZKY TERMINOLÓGIE MARKETINGU z rovnomených vedeckých konferencií. Okrem knižnej produkcie predstavili pracovníci SNK aj nástroje, ktoré boli vyvinuté v oddelení SNK. Najviac zaujal najnovší nástroj na vizualizáciu kolokácií KOLOKAT, ale záujem bol aj o ďalšie nástroje: nástroj na automatické dopĺňanie diakritiky do textu DIAKRITIK, prekladač do štúrovskej slovenčiny LUDEVÍT či nástroje na tvorbu a rekonštrukciu morfológických značiek používaných v SNK.

Počas Týždňa vedy a techniky v Slovenskom národnom korpuse pripravilo oddelenie SNK pre verejnosť dohromady 12 podujatí. Spolu sme na našom pracovisku privítali 117 hostí z viacerých bratislavských aj mimobratavských pracovísk (Banská Bystrica, Žilina, Varšava, Nitra, Srbsko). Rozsah poskytnutých informácií, podnetov v diskusiách, rozvinutých spoluprác a poďakovaní za prácu pri tvorbe korpusov a databáz sa nedá vyjadriť v číslach. Teší nás, že podporovatelia, poskytovatelia textov, používatelia a všetci priaznivci SNK vedia, že dvere do Slovenského národného korpusu nebývajú otvorené len raz v roku, ale sú otvorené každý deň pre tých, ktorí sa chcú o korpuse niečo dozvedieť, pomôcť mu rozširovať sa a vylepšovať sa. Zároveň sme radi, že počas tohto osobitného týždňa sme mohli byť koncentrovane k dispozícii počas prezentácií a diskusií všetkým, ktorí sa s nami chceli stretnúť práve v týždni, v ktorom sa intenzívnejšie predstavuje slovenská veda.

ESEJE O ZABÚDANÍ JAZYKA

Daniel Heller-Roazen: *Echolalie. O zapominaniu jazyka*. Wydawnictwo słowo / obraz terytoria, Gdańsk 2012, 274 s., ISBN: 978-83-7453-107-8, preložila Barbara Brzezicka. Originál: Daniel Heller-Roazen: *Echolalias. On the Forgetting of Languages*, 2005.

Adam Bžoch

Ústav svetovej literatúry SAV, Konventná 13, 811 03 Bratislava, e-mail: usvlbzo@savba.sk

„Zabúdanie jazyka“ predstavuje rozsiahly výskumný problém, ktorý nepatrí do kompetencie jednej vedeckej disciplíny. Dokonca by sme mohli povedať, že pokiaľ pod „zabúdaním“ rozumieme rovnako rozličné druhy a aspekty individuálnej straty schopnosti hovoriť, resp. produkovať reč alebo jej niektoré zložky, ako aj historické vytrácanie sa jazykov ako dorozumievacích znakových systémov celých etník (medzi jedným a druhým pólom môžu jestvovať prieniky), potom tento problém radikálne prelmuje hranice etablovaných vedných odborov a otvára priestor pre široké interdisciplinárne uvažovanie. Na základe spôsobu, ako ho v knihe krátkych esejí s názvom *Echolalie. O zabúdaní jazyka* osvetlil kanadský lingvista a literárny komparatista Daniel Heller-Roazen (roč. 1974), pôsobiaci v súčasnosti na Princetonskej univerzite v USA, presahuje tento problém najmä do viacerých, ďalej sa rozvetvujúcich subdisciplín jazykovedy (sociolingvistiky, diachrónnej jazykovedy, kognitívnej lingvistiky), ale takisto do literárnej vedy, kognitívnej psychológie, všeobecnej histórie i sociálnej antropológie, aby ho napokon zastrelila predstava akýchsi mnohoaspektuálnych kultúrnych dejín jazyka.

Mnohoaspektuálnych preto, lebo zjednotenie takých rozličných javov, ako sú na jednej strane afázie a iné rečové poruchy (napr. u psychotikov), ďalej strata niektorých foném, prípadne grafém vo vývine jednotlivých jazykov, ale aj zavrnutie rodného alebo iného jazyka niektorými používateľmi a napokon tzv. vymieranie jazykov etník, ťažko previesť na jedného spoločného teoretického menovateľa. Namiesto mnohoaspektuálnosti by sme však mohli hovoriť aj o pluralite. – Dejín preto, lebo okrem toho, že napriek svojim rôznym aspektom obsahuje „zabúdanie“ v každej podobe rozhodujúci temporálny, resp. procesuálny prvok, ktorý nabáda na opis a vysvetlenie zmeny stavu, sa jednotlivé homogénnejšie skupiny javov (napr. „vymieranie jazykov“) začleňujú do všeobecnejších predstáv o vývine jazykov. – Kultúrnych dejín však preto, lebo svorníkom spájajúcim Heller-Roazenom načrtnuté rôznorodé podoby zabúdania jazyka môže byť v časoch kultúrnych obrátov v huma-

nitných vedách azda len špongiový pojem „kultúra“. Otázka kultúrnych dejín je pritom v súčasnosti reálnou otázkou spojenia rôznych humanitných disciplín, pri ktorých vedie k poznaniu skúmaného javu sklbenie kontextuality a historicity, pričom kategóriu kontextu určuje sociálne a kultúrne prostredie používateľov jazykov.

Heller-Roazenov projekt je jedinečný okrem iného v tom, že sa autor pokúsil formulovať všeobecnejšiu vedeckú tézu, ktorá by reálne prepojila skúmaný problém na jeho rozličných úrovniach a vytvorila by poznávaciu perspektívu, z ktorej sa je možné pozrieť na všetky ním opisované procesy zabúdania jazyka na abstraktnejšej, pre ne všetky spoločnej úrovni. Touto tézou je, že tzv. zabúdanie jazyka nikdy neznamená jeho úplnú stratu, a v skutočnosti je vždy len jeho transformáciou či metamorfózou. Zjednodušene povedané, nijaký jazyk nikdy úplne nemizne, a to ani v individuálnom používateľovi, ani v ľudských spoločenských. Argumentom je zložitost' a nekonečná premenlivosť jazyka ako organického ľudského výtvoru a tým aj procesov, v ktorých je vždy zapletený, multilaterálnosť interakcií tak na neuronálnej či psychologickú úrovni (pokiaľ ide o individuálneho používateľa), ako aj na kultúrnej úrovni (ak hovoríme o jazykových, resp. etnických spoločenských). Dôkazom tohto uchovávaného prostredníctvom metamorfóz sú podľa autora rôzne druhy „echolálií“ – tak Heller-Roazen nazýva pluralitu jazykových ozvien, ktorými sa rozličné jazykové stopy po údajných stratách jazyka (reči) nejakým – zväčša nepredvídaným a prekvapujúcim – spôsobom nanovo ohlasujú. Dôkazy týchto jazykových ozvien sa autorovi darí v jednotlivých kapitolách prinášať s väčším či menším úspechom. Pri čítaní knihy si čitateľ uvedomí, že niekedy nemusí byť ani také dôležité, nakoľko autor dokáže o svojej téze „návratu zabudnutého“ vedecky presvedčiť, ako skôr nakoľko dokáže otriasť azda trochu meravými a zjednodušenými, no napriek tomu vžitými predstavami o jazyku, jeho bytí a vývine. Práca sa vyznačuje na jednej strane hlbokou erudovanosťou, pokiaľ ide o odborné poznanie jazyka a jeho výskumných tradícií, a na druhej strane kritickou inteligenciou, umožňujúcou vytvoriť od týchto jazykovedných tradícií patričný odstup.

Už dve vstupné úvahy nazvané „Rozkvet laloty“ a „Vykríknutia“ rozkrývajú problematiku straty a metamorfózy jazyka spektakulárnym spôsobom – autor píše, ako na jednej strane dieťa v dôsledku procesu osvojovania materinského jazyka stráca pôvodnú schopnosť produkovať rozličné zvuky, na druhej strane ako sa tieto „prazvuky“ transformujúco uchovávajú vo „vykríknutiach“, ktoré presahujú rámce jazykovedou opisne zaznamenaných citoslovieč. Takisto strata niektorých foném (napr. vo francúzštine, taliančine i niektorých iných jazykoch „h“, vo francúzštine „nemé e“, ale aj určité fonémy v arabčine – a my by sme pokojne mohli dodať, že sem patria aj redukčné tendencie nemeckej fonémy „r“ v niektorých slovných pozíciách), a takisto grafém (napr. v dôsledku pravopisných reforiem v Rusku a v Bulharsku), predstavuje premenu, ktorá neznamená ujmu, pokiaľ ide o informačné, komunikačné i kultúrne funkcie

jazyka; ako autor presvedčivo ukázal, niektoré prípady takéhoto uchovávaní („echo“) strateného jazykového materiálu sú na fonematickej úrovni relatívne spoľahlivo vystopovateľné v poézii (pokial' ide o francúzštinu, uvádza S. Mallarmého).

Ďalšou skupinou príkladov zabúdania a ozvien tvoria v Heller-Roazenovej knihe jazyky, ktoré ako kolektívne kultúrne výtvory zanikli v priebehu dejín. Okrem toho, že autor uvádza ozveny keltského jazyka v súčasnej francúzštine (prejavujú sa nielen v etymológii niektorých súčasných francúzskych slov, ale podľa všetkého aj v bežnej výslovnosti), zásadne spochybňuje tézu o „smrti“ či „vymieraní“ jazykov a dokazuje, že takáto kvalifikácia premien jazyka je dôsledkom biologickej metafory a zúženého naturalistického (pozitivisticko-prírodovedného) pohľadu na jazyk, ktorému celkom unikajú podmienky tak uchovávať kontextu jazykovej reality, ako aj kultúrnych kontextov, umožňujúce v niektorých prípadoch nielen osmózu alebo návrat jednotlivých jazykových prvkov, ale takisto celkové oživenie, zmŕtvychvstanie jazyka. Príkladom takéhoto oživenia, ktorý detailne rozvádza, je preňho vznik modernej hebrejčiny, no my by sme na tomto mieste mohli pokojne uviesť aj iné príklady – povedzme obnovenie írskoho, ale napokon aj v istom zmysle slovenského jazyka v devätnástom storočí. Heller-Roazenov príklad oživenia hebrejčiny však zároveň varuje pred zjednodušujúcim chápaním jazykovej obnovy, pretože, ako autor ukazuje na pozadí konkrétnych jazykovedných debát v Izraeli, oživovaný jazyk v sebe vždy zároveň obsahuje ozveny ďalších jazykov – či už na lexikálnej, fonetickej, alebo aj syntaktickej úrovni (zo širokého názorového spektra cituje azda radikálny, avšak v mnohom podložený názor, že moderný ivrit má tak z fonologického hľadiska, ako aj z hľadiska lexiky a syntaxe relatívne málo spoločné s biblickou hebrejčinou, ale je skôr akýmsi kalkom stredoeurópskych jazykov). Z tohto dôvodu je aj úplný nezmysel chcieť pestovať „čistotu“ jazyka, pretože v konečnom dôsledku sa jazyky práve vďaka rozličným ozvenám zjemňujú, nadobúdajú vnútornú štylistickú diferencovanosť i jemné sémantické odtenky, teda vďaka nim ďalej vzrastá ich bohatstvo a ďalej sa vyvíjajú.

Na individuálnej úrovni je zvláštnym prípadom zabúdania jazyka „zabúdanie“ materčiny. Na impozantnom prípade nositeľa Nobelovej ceny za literatúru Eliasa Canettiho, ktorý vyrastal v sefardskom prostredí východnej Európy, kde sa hovorilo v jidiš, v mladosti si však zamiloval nemčinu i francúzštinu (v nemčine napokon písal), no neunikol úplne ani vplyvom rumunčiny (hoci ju aktívne neovládal), a pritom prežil väčšiu časť svojho života v Anglicku, Heller-Roazen demonštroval vrstvenie jazykov ako tvorivý proces utvárania kultúrnej osobnosti, umožňujúci jej plynulý prechod medzi etnikami a sociálnu prispôsobivosť, no zároveň senzibilizujúci ju voči svetu. Práve príklady takých autorov ako Elias Canetti, Josif Brodskij či Vladimír Nabokov názorne odhaľujú obrovské potencie zabúdania, spočívajúce v schopnosti mobilizovať pozorovacie, tvorivé a napokon aj alternatívne jazykovo artikulačné energie.

Azda najproblematickejšou oblasťou „zabúdania jazyka“, ktorej venuje Heller-Roazen pozornosť, je oblasť psychických porúch, demencií a afázií. Hoci jednotlivé prípady opísal podrobne z hľadiska zabúdania na základe jestvujúcich kauzistik a zachytil neraz aj „ozveny“, ktoré sa zachovávajú zo strateného jazyka vo zvyškoch reči, menej sa mu darí zachytiť metamorfózy rečových znakov do iných systémov, teda samotnú transformáciu ako plnohodnotnú premenu. (Na tomto mieste mi nedá nespomenúť jeden príklad, ktorý Heller-Roazen neuvádza, no ktorý má v intenciách jeho knihy veľkú výpovednú hodnotu – ide o román súčasného holandského spisovateľa J. Bernlefa Chiméry, kde sa autor pokúsil na základe vlastných amatérskych klinických pozorovaní rekonštruovať vnútorné jazykové vedomie pacienta trpiaceho na Alzheimerovu chorobu; hoci tento román patrí do oblasti literárnej fikcie, používa sa v Holandsku ako opora pri školeniach zdravotných sestier a opatrovateliek, pretože umožňuje vcítiť sa do porozumenia dementným pacientom.) Oblasť individuálneho zabúdania jazyka v dôsledku vážnych porúch kognície u jednotlivcov môže azda poukázať na limity Heller-Roazenej teórie premien jazyka, resp. ukázať, že v skutočnosti tu nejde o teóriu, ale skôr o humanistickú víziu, v ktorej pozadí je silná viera v zachovanie jazyka za akýchkoľvek okolností. Avšak niektoré ďalšie príklady, na základe ktorých autor odhaľuje samotný „jazyk“ ako metaforu (pochádzajú zo 17. a 18. storočia a dokladajú prípady, keď ľudia s odrezaným jazykom alebo narodení bez jazyka boli schopní artikulovane rozprávať – mimochodom, svojho času o tieto prípady prejavil záujem Roman Jakobson), svedčia o potrebe prehodnotiť niektoré predstavy o fyziologických predpokladoch reči, prípadne ich zrelativizovať prostredníctvom otvorenejšieho prístupu k fyzicko-antropologickým dispozíciám reči.

Esejistický štýl je popri autorovej sčítanosti, erudícii a dôvtipe, ktoré mu umožňujú nachádzať alebo vytvárať súvislosti medzi faktami či skupinami faktov a formulovať zásadné otázky zaujímajúce nielen lingvistu, ale každého, kto má záujem o jazyk a kultúru, takpovediac bonusom Heller-Roazenej knihy. Niekedy, a to najmä v posledných esejach, však autor akoby vystavoval svoju vzdelanosť na obdiv, čo síce nejde priamo na úkor poznávacieho charakteru celej knihy, narušuje však jej vnútornú proporčnosť a pôvodný vedecký duktus. Najmä pomocou množstva literárnych príkladov (okrem iného z arabskej literatúry, na Západe z pochopiteľných dôvodov menej známej), ktorými čitateľa zavaluje, praktizuje autor kultúrny exhibicionizmus, ktorý sa dá znieť vo voľnejšom žánri borgesovskej eseje, menej však na ploche koncentrovanej vedeckej práce; napriek tejto výhrade, ktorú si voči dnes už klasickej knihe Heller-Roazena (súdiac aspoň podľa množstva jej prekladov) neodpustím, je možné, že akademické písanie o jazyku prechádza v súčasnosti taktiež metamorfózami od striktno scientistického písania k inšpirovanej literatúre, a pokiaľ ide o myslenie o jazyku, vôbec to nemusí znamenať úbytok kvality.

NOVÉ VÝCHODISKO SKÚMANIA KONŠTANTÍNOVHO KÓDU

(KRALČÁK, Ľubomír: Pôvod hlaholiky a Konštantínov kód.
Martin: Matica slovenská 2014. 207 s. ISBN 978-80-8128-099-3)

Patrik Petráš

*Katedra slovenského jazyka Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre,
Štefanikova 67, 949 74 Nitra, e-mail: patrik.petras@ukf.sk*

Jednou z oblastí vedeckej angažovanosti Ľubomíra Kralčáka je výskum jazyka a písma veľkomoravského obdobia, čoho dôkazom sú aj dve publikácie: STAROSLOVENSKÝ JAZYK NA VEĽKEJ MORAVE (2009) a PÔVOD HLAHOLIKY A KONŠTANTÍNŮV KÓD (2014). Druhá menovaná monografia je prvou odbornou publikáciou slovenskej paleoslavistiky, ktorá sa zameriava špecificky na problematiku hlaholského písma (KRALČÁK, 2014, s. 9). Význam publikácie podčiarkuje aj fakt, ako to autor v úvode knihy konštatuje, že aj po vyše stopäťdesiatich rokoch sústredeného bádania nie je táto otázka stále uspokojivo doriešená. Ľ. Kralčák v monografii ponúka nové, doteraz opomínané východisko riešenia pôvodu viacerých grafém, ktorých genéza buď nebola doteraz vyjasnená, alebo navrhnuté riešenia neboli uspokojujúce. Týmto východiskom je podľa autora Euklidova geometria z diela ZÁKLADY. Zároveň je však nutné podotknúť, že riešenie navrhované Ľ. Kralčákom neznamena úplné odmietnutie doterajších výsledkov skúmania, ale autor ponúka reálne spojenie všeobecne prijímaných poznatkov o pôvode niektorých hlaholských grafém s poznatkami získanými na základe uplatnenia uvedených nových postupov a východísk (s. 8 – 9).

Publikácia je štruktúrovaná na štyri kapitoly. V prvej kapitole sa autor venuje pôvodu slovanského písma. Za relevantný historický doklad o existencii či neexistencii určitej formy písma ešte pred príchodom Konštantína a Metoda na Veľkú Moravu pokladá Ľ. Kralčák, celkom prirodzene, apológiu mnícha Chrabra O PÍSMENÁCH, pričom za vysoko pravdepodobnú pokladá existenciu slovanských „čft a zárezov“ v pohanskom období (s. 12 – 13). V rámci tejto kapitoly sa autor zaoberá aj otázkou tzv. protohlaholiky, resp. protocyriliky, teda určitej prvotnej formy prirodzene sa formujúcej hlaholiky či cyriliky. Podľa Ľ. Kralčáka však obe teórie trpia „dôkazovou núdzou“ (s. 20 – 21). Autor tu ďalej konfrontuje hlaholiku a cyriliku z hľadiska ich historickej pôvodnosti. Reflektuje názory autorov zaoberajúcich sa touto problematikou (J. Dobrovský, G. Dobner, J. Kopitar, J. Grimm, P. J. Šafárik a i.). Z teórií prezentovaných uvedenými autormi považuje Ľ. Kralčák za fundamentálnu koncepciu P. J. Šafárika, ktorý hovorí o historickej prvotnosti hlaholiky (s. 38).

Teórie a hypotézy o pôvode hlaholiky v historickom priereze predstavuje autor v druhej kapitole. L. Kralčák tieto teórie klasifikuje podľa toho, či boli pre Konštantína východiskom pri zostavovaní hlaholiky abecedy iných jazykov alebo sústavy symbolov (s. 41).

Veľkú pozornosť venuje autor skupine predstaviteľov, ktorí za základný prameň hlaholiky považujú grécku kurzívu, resp. minuskulu. Spomedzi predstaviteľov tejto teórie za najvýznamnejšieho azda možno považovať I. Taylora (s. 46). L. Kralčák sa tu venuje aj modifikáciám tejto teórie V. Jagičom či inými autormi (s. 47).

Za početnejšie a kontinuálne sa rozvíjajúce možno označiť teórie, ktoré počítajú s grécko-orientálnym konceptom pôvodu hlaholských litier (V. Vondrák, N. K. Grunskij, F. F. Fortunatov, R. Nahtigal). Autor analyzuje aj zovšeobecňujúce tvrdenie J. Vajsa, podľa ktorého by hlaholika mala byť štylizovaná grécka minuskula, z ktorej sa odvodzujú ak nie všetky, aspoň väčšina hlaholských litier (s. 55). Za veľmi podstatné pre „misiu“ tejto monografie považujeme Kralčákovu konštatovanie, že sa táto teória o pôvode hlaholiky z gréckej minuskuly i pod bezprostredným vplyvom Vajsových zovšeobecnení udomácnila v česko-slovenskom paleoslavistickom prostredí aj u ďalších autorov (napr. J. Stanislav, J. Kurz, M. Weingart), že „dnes toto poučenie u nás predstavuje pevný encyklopedický poznatok, ktorý je súčasťou štandardného vzdelania“ (s. 56). S takýmto zovšeobením však podľa L. Kralčáka nemožno súhlasiť, pretože takto formulovaný encyklopedický štandard, ako uvádza, nie je historicky presný.

Autor sa nevyhýba ani hypotézam, ktoré sa snažili opustiť klasické alfabetické sústavy a genézu hlaholských grafém vysvetľovali na inom znakovom základe, resp. na sústave symbolov (Je. E. Granstremová, G. Tschernochvostoff, V. Jončev a ďalší). Zásadný význam tu má najmä teória G. Tschernochvostoffa, podľa ktorého Konštantín osnoval svoju abecedu na troch kľúčových symboloch kresťanstva: na Kristovom kríži, na kruhu ako symbole Božej všemohúcnosti, nekonečnosti a samojednosti a na trojuholníku, symbole Svätej Trojice. L. Kralčák však podotýka, že uvedená hypotéza zostáva iba vo všeobecnej polohe, kde sa trojuholník, kruh a kríž používajú ako vyabstrahované kresťanské symboly, a hoci sa táto metóda interpretácie podľa neho stala populárnym spôsobom vysvetľovania základnej motivácie vzniku hlaholských litier majúcich vo svojom grafickom stvárnení tieto kresťanské symboly, pri detailnejšej explikácii (pričom sa navyše používajú, ako uvádza autor, nepôvodné tvary litier), takýto výklad sa významne oslabuje. Podľa L. Kralčáka je tiež významná skutočnosť, že kríž, kruh a trojuholník sú zároveň grafickými prvkami, v širšej stredomorskej geografickej či kultúrnej oblasti spoločnými pre viaceré abecedy (s. 68 – 69).

Charakteristikou hlaholskej abecedy ako sústavy grafém a hlások a jej rekonštrukciou sa zaoberá autor monografie v tretej kapitole. Ako uvádza, novšie názory

sa zväčša zhodujú v určení hlaholiky z funkčného hľadiska ako sakrálneho knižného písma, ktoré sa formálnotypologicky javí skôr ako unciálne, no podľa autora je ťažké ho presne určiť, pretože hlaholika nemá jasne prevládajúce ani unciálne, ani minuskulné znaky (s. 79).

Pre správnu interpretáciu pôvodu znakov hlaholiky je dôležité, z akých paleografických pamiatok sa vychádza. Pochopiteľne, táto problematika má dôležité miesto aj v publikácii Ľ. Kralčáka. Podľa autora sa tradične za primárny zdroj rekonštrukcie pôvodnej hlaholskej abecedy pokladajú najmä historické abecedáre (abecedáriá) – najmä MNÍCHOVSKÝ ABECEDÁR (2. pol. 11. stor.) a PARÍŽSKY ABECEDÁR, resp. BULHARSKÝ (12. stor.), traktát mnícha Chrabra O PÍSMENÁCH, akrostichy (abecedné básne, resp. abecedné modlitby) – ABECEDNÁ MODLITBA KONŠTANTÍNA PRESLAVSKÉHO (12. – 13. stor.), JAROSLAVSKÁ ABECEDNÁ MODLITBA (13. stor.), BERLÍNSKA ABECEDNÁ BÁSEŇ (13. – 14. stor.) a texty najstarších hlaholských rukopisov (s. 82). Ľ. Kralčák tu podáva prehľad výskytu jednotlivých hlaholských grafém a ich podôb v uvedených historických pamiatkach, pričom ich navzájom komparuje. V tejto súvislosti analyzuje tiež rekonštrukcie inventára hlaholskej abecedy podané autormi, ktorí primárne vychádzali z uvedených pamiatok (N. S. Trubetzkoy, V. Tkadlčík, V. F. Mareš, V. Mošin, M. Wójtowicz a i.). Sám k týmto východiskám pridáva riešenie otázky tých staroslovienských hlások a ich grafických korelátov, ktorých prítomnosť v pôvodnej Konštantínovej abecede sa považuje za problematickú. Z tohto aspektu sú zaujímavé najmä grafémy „pě“ a tzv. „pavúkovité ch“ (s. 103). Na tomto širokom základe potom podáva vlastnú rekonštrukciu pôvodnej hlaholskej alfabetického sústavy.

Posledná, štvrtá kapitola tvorí jadro publikácie, kde autor prezentuje novú teóriu o pôvode niektorých hlaholských grafém a zároveň komplexnú teoretickú predstavu o pôvode všetkých hlaholských grafém. V úvode tejto kapitoly Ľ. Kralčák analyzuje problémy doterajších riešení otázky pôvodu hlaholského písma, pričom identifikuje najmä tieto príčiny: ako prvý hodnotí problém, že sa za východisko výkladu nebrali podoby grafém pochádzajúce z najstaršieho hlaholského textu, teda z KYJEVSKÝCH LISTOV (9., resp. 10. stor.; *KL*), ale sa často vychádzalo z podôb buď vyabstrahovaných z mladších písomností, alebo išlo o tradičné, ako uvádza autor, „šafárikovské“ typograficky štylizované formy (s. 117). Za druhý problém považuje, že ak sa aj brali za východisko tvary grafém z *KL*, nevyhodnocovali sa vždy dôsledne ich tvarové osobitosti. Ako tretí dôvod autor uvádza, že tu dominovala snaha objasniť pôvod hlaholského písma iba na základe jedného, príp. dvoch Konštantínových princípov konštruovania grafém, čím sa podľa Ľ. Kralčáka v plnej šírke nedocenil výnimočný vzdelanostný rozmer osobnosti jej tvorcu (s. 118).

Pred samotnou paleografickou analýzou grafém podľa autora majúci svoj pôvod v Euklidových ZÁKLADOCH autor sumarizuje zdroje hlaholiky, ktoré považuje

za reálne. Z abecedných sústav sú to grécka, hebrejská a samaritánska abeceda, zo symbolických sústav ako zdroja hlaholských písmen majú podľa autora k všeobecnejšej akceptácii bližšie tie teórie, ktoré vychádzajú z kresťanskej symboliky (napr. G. Tschernochvostoff) (s. 125). Za nový možný inšpiračný zdroj hlaholiky sa tu pokladá Euklidova geometria, ktorá predstavuje veľmi starobyľý súbor technických poznatkov, prirodzene sa núkajúci na využitie pri geometrickom konštruovaní písma. Tento zdroj považuje Ľ. Kralčák za reálne možný aj z historického hľadiska, pretože, ako uvádza ďalej, je potvrdené, že Konštantín vynikajúco zvládol a poznal Euklidovo učenie o geometrii. Tieto tri inšpiračné zdroje (alfabetické sústavy, symbolika, Euklidova geometria) sú doplnené aj vlastnou hlaholskou grafikou, ktorej novoutvorené prvky v procese konštituovania hlaholskej sústavy mohli podľa Ľ. Kralčáka poslúžiť aj ako zdroj konštruovania ďalších hlaholských písmen, predovšetkým digrafém (s. 125 – 126).

Keďže autor, ako sme to už uviedli, nesúhlasí s tvrdením, že by primárnym zdrojom hlaholiky mala byť grécka minuskula, pokúša sa v tomto duchu vysvetliť tvrdenie mnícha Chrabra, podľa ktorého by z tridsiatich ôsmich písmen zostavených Konštantínom malo byť 24 písmen podobných gréckym grafémam a zvyšných 14 slovanskej reči. Podľa autora v období vzniku hlaholiky a rovnako v časoch mnícha Chrabra sa nerozlišovalo medzi grafémou a hláskou, čo by mohlo znamenať, že v súvislosti s podobnosťou by tu mohlo ísť skôr o podobnosť zvukovú ako tvarovú, resp. grafickú. Ľ. Kralčák teda tvrdí, že zostavenie písmen podľa slovanskej reči znamená definovanie zvukovej hodnoty špecifických slovanských hlások a ich pozíčné zaradenie do hlaholskej grafemickej sústavy. To však, ako autor dodáva, nemusí odporovať skutočnosti, že pri niektorých znakoch je badateľná určitá miera grafickej príbuznosti.

Autor za tvarovo príbuzné s gréckymi minuskulnými grafémami s vysokou mierou pravdepodobnosti pokladá litery $\mathfrak{V}$, $\mathfrak{Z}$, $\mathfrak{D}$ (v , g , d) a stále relevantnú mieru príbuznosti vykazujú podľa neho aj $\mathfrak{P}$, $\mathfrak{P}$ a $\mathfrak{B}$ (n , p , r) (s. 136). Pôvod v abecedách „tretích“ jazykov vidí Ľ. Kralčák pri grafémach $\mathfrak{B}$, $\mathfrak{J}$, $\mathfrak{I}$, $\mathfrak{M}$, $\mathfrak{V}$, $\mathfrak{Y}$ (b , e , k , $\dot{s}$, c , i), resp. aj pri $\mathfrak{A}$ a $\mathfrak{B}$ (τ a υ), a to najmä v samaritánskej, resp. v prípade grafémy $\mathfrak{I}$ hebrejskej abecede (s. 140 – 143). Pri inšpirácii v symbolike autor za najzreteľnejší príklad (podľa neho vlastne jediný preukazný) považuje tvar písmena a , teda $\mathfrak{T}$, ktorý hodnotí ako nespochybniteľný (s. 144).

Na začiatku výkladu o pôvode určitých hlaholských grafém v Euklidovej geometrii stojí Kralčákov konštatovanie, že nie je správne pri vysvetľovaní pôvodu hlaholiky vychádzať iba z predpokladu, že Konštantín ako skvelý filológ a znalec viacerých jazykov dokázal zužitkovať poznatky o ich abecedách a že by iba na tomto základe zostavil slovanskú abecedu. Podľa autora maximálny počet grafém, ktorých formy by mohli byť inšpirované grafémami z gréčtiny a iných jazykov, je 18

(teda necelá polovica z celkového počtu 38 hlaholských písmen). Ľ. Kralčák teda vyvodzuje, že väčšia časť litier musela vzniknúť nejakými inými postupmi, a práve tu sa mu ponúka vziať do úvahy možnosti vyplývajúce z výnimočnej učenosti tvorca hlaholiky, ktoré navyše počítajú aj s jeho originálnou invenciou (s. 145).

Pokiaľ ide o vzťah hlaholiky a Euklidovho učenia, autor tu poukazuje na bezprostredný vplyv Euklidovho učenia o geometrii na vznik viacerých hlaholských písmen. Podľa neho niektoré z grafém zreteľne prezrádzajú, že majú niečo spoločné s geometrickým konštruovaním, pričom takto hodnotí najmä grafémy $\mathfrak{S}$, $\mathfrak{R}$, $\mathfrak{A}$, $\mathfrak{V}$, $\mathfrak{X}$, $\mathfrak{Z}$, $\mathfrak{B}$, $\mathfrak{P}$, $\mathfrak{D}$ (*i, s, ě, dz, ž, m, l, ju, z*), ale aj $\mathfrak{F}$, $\mathfrak{O}$, $\mathfrak{T}$ a grafemický prvok $\mathfrak{J}$ (*jo*). Podobne ako autor, pokladáme za pozoruhodné, že si vzhľadom na evidentnú prítomnosť základných geometrických tvarov v mnohých hlaholských písmenách doteraz nikto nepoložil otázku, či podoby jednotlivých hlaholských grafém nemajú niečo spoločné s konkrétnymi Euklidovými geometrickými úlohami a ich riešeniami. Ľ. Kralčák si túto otázku nekladie len pre existenciu čistých geometrických tvarov či teoretických konštrukcií v grafike jednotlivých litier, ale aj preto, lebo v Konštantínovom životopise existuje priama zmienka o jeho štúdiu geometrie, pričom sa tu podľa autora monografie myslí práve Euklidova geometria (s. 147).

V podkapitole AKO ČITAŤ KONŠTANTÍN OV KÓD SI v súvislosti so zistením, že Konštantín Filozof hľadal pre viac ako desiatku hlaholských litier konštrukčnú osnovu v geometrii Euklidových ZÁKLADOV, kladie Ľ. Kralčák otázku, či pri výbere geometrických konštrukcií neuplatnil tvorca hlaholiky opakujúci sa, systémový postup. Autor tu dokonca identifikuje tri varianty takéhoto postupu. Predpokladá, že prvým postupom vznikli grafémy $\mathfrak{S}$ a $\mathfrak{R}$ (*i a s*). Zjavná genetická príbuznosť týchto grafém podľa Ľ. Kralčáka nie je náhodná. Vychádza tu z prvej preloženej vety evanjelia *Na počiatku bolo Slovo a Slovo bolo u Boha a Boh bol Slovo* (starosloviensky: *iskoni bě slovo...*). Historický doklad, že prvým slovom, ktoré napísal Konštantín hlaholikou, bolo slovo $\mathfrak{S}\mathfrak{R}\mathfrak{H}\mathfrak{P}\mathfrak{X}$ (*iskoni*), považuje autor za významný údaj, pretože prvými dvoma písmenami tohto slova sú práve obe v geometrickom zmysle totožné grafémy *i* a *s*. (s. 148 – 149). V súvislosti s genézou oboch grafém Ľ. Kralčák predpokladá ich pôvod v 17. vete 3. knihy Euklidových ZÁKLADOV (s. 150). Z danej konštrukcie je potom podľa autora možné vyabstrahovať „očistený“ geometrický útvar, ktorý po správnom natočení má potenciál nadobudnúť status týchto grafemických znakov ($\mathfrak{S}$ a $\mathfrak{R}$) (s. 150 – 151). Túto teóriu, ako predpokladá Ľ. Kralčák, podporuje aj usúvzťažnenie Euklidovej geometrickej konštrukcie so staroslovienskými hláskami prostredníctvom číselnej hodnoty gréckych písmen (s. 151).

Druhý Konštantínov postup podľa autora monografie spočíval v usúvzťažnení číselnej hodnoty alebo abecednej pozície hlaholskej litery s číselnou hodnotou či abecednou pozíciou gréckej litery. Autor takto vysvetľuje genézu hlaholských grafém $\mathfrak{D}$ [*z*] a $\mathfrak{V}$ [*dz*]. Predpokladá, že na základe číselnej platnosti grafém potom

Konštantín vyberal konkrétnu vetu v Euklidových ZÁKLADOCH, ktorú použil pri konštruovaní danej grafémy (s. 152).

L. Kralčák však upozorňuje, že niektoré grafémy nebolo možné usúvzťažniť s gréckymi literami prostredníctvom prostého numerického kódu, pretože buď vyjadrovali vysoké číselné hodnoty, alebo zastupovali hlásky v gréčtine neznáme. Črtá sa tu preto tretí Konštantínov postup, ktorý sa zakladá na predpoklade, že Konštantín musel najprv hlásky identifikovať v reálnom jazyku, čo si vyžadovalo vytypovanie slov, ktoré jednotlivé hlásky obsahovali, pričom podľa L. Kralčáka platí, že najtypickejšími reprezentantmi hlások sú slová, ktoré sa takýmito hláskami začínajú. Autor predpokladá, že takéto slovanské slová Konštantín pravdepodobne ustanovil aj ako názov grafémy, následne dal do vzťahu tento názov s možným gréckym lexikálnym ekvivalentom, ktorého začiatkové písmeno potom poňal ako číslo. Ďalší postup autor teórie predpokladá už rovnaký ako pri grafémach P° a Q . Podľa L. Kralčáka Konštantín Filozof tento postup uplatnil pri grafémach A , X , P° , Z a L (*ě, ž, ju, m* a *l*).

Napriek vyššie uvedenému však autor identifikuje aj také grafémy, pri ktorých ešte nie je možné opísať celý Konštantínov postup, no napriek ich zjavným geometrickým konštrukciám je, ako to L. Kralčák predpokladá, možné aj pri nich identifikovať tvarové východisko v Euklidových ZÁKLADOCH. Ide o grafémy J , O , X a B (*o, t, f a jo*) (s. 169).

Niektoré postupy zostavovania hlaholských grafém v danom kontexte hodnotí autor ako špecifické. Išlo o spôsoby postavené na báze práve ustanovených hlaholských grafemických foriem, ako aj o kombinácie grafemických prvkov z rozličných zdrojov. Sem zaraďuje L. Kralčák hlaholské litery zostavené ako ligatúry (Q , P° , V , H – *ó, g', c, ě*). Za dôležité však považujeme upozornenie autora, že tu nešlo o ligatúry v tradičnom zmysle slova, pretože tieto umelo zostavené ligatúrové konštrukcie vznikli ako samostatné grafemické znaky a takto boli aj od začiatku chápané (s. 172). Za grafémy, ktoré vznikli z hlaholských predlôh, považuje autor L (*ch*), majúce svoj pôvod v hlah. Z (*g*), a X (*i*), pochádzajúce z hlah. P (*i*) (s. 176).

Za azda najtransparentnejší spôsob vzniku hlaholských grafém považuje L. Kralčák princíp zostavovania digrafém, najmä skupinku tzv. jusov (B° , Z° , H°), slúžiacich na označovanie nosových vokálov. Podľa autora analýza potvrdzuje, že tieto grafemické útvary zostavil pôvodne Konštantín ako digrafémy, z čoho vyplýva, že aspoň jedna z dvoch častí takejto zloženej litery bola grafickým prvkom, ktorý neoznačoval samostatnú hlásku, preto sa samostatne ako graféma v pôvodnej hlaholike ani nevyskytoval (s. 177).

Zaujímavý je výklad pôvodu hlaholských grafém P° (*děrvь*) a V (*c*). Na základe doterajších riešení genézy grafémy P° považuje autor pôvod tohto písmena za nejasný. Z detailnejšej paleografickej analýzy autorovi vychodí, že ide o jednu z litier

zostrojenú Konštantínom už na slovanskom grafemickom základe, čo však, ako konštatuje, nevyklučuje istú inšpiráciu gréckym vzorom, aj keď podľa neho iba nepriamo. Takýmto nepriamym východiskom mohla byť podľa Ľ. Kralčáka grécka kurzívna ligatúra, ktorá sa formovala ako kombinácia zdvojeného písmena „gama“. Autor vidí túto inšpiráciu práve v tom, že graféma Ψ vznikla analogickým spôsobom: ligatúrou hlaholských grafém $\mathfrak{Z}\mathfrak{Z}$, pričom prvú literu Konštantín maximálne zjednodušil, následne vzpriamil druhý prvok a superponoval jeho krúžok nad vrchnú linku. Veľmi zaujímavý je autorov postreh týkajúci sa konštrukčnej osobitosti tejto grafémy – podľa neho ide totiž o jedinú literu hlaholiky, ktorá pri textovej aplikácii vyčnieva nad ostatné hlaholské písmená (s. 174 – 175). V prípade grafémy Ψ (c) Ľ. Kralčák dokonca mení svoj pohľad na pôvod tejto litery: kým pôvodne pokladal za jej východisko hebrejské „tsade“, na základe nových poznatkov autor preferuje ako zdroj grafémy Ψ presvedčivejšiu samaritánsko-grécku ligatúru (s. 174 – 175).

V závere tejto kľúčovej kapitoly nájdeme prehľad súboru hlaholských grafém aj s ich inšpiračnými zdrojmi, pričom až pri trinástich grafémach počíta autor s Euklidovými ZÁKLADMI ako tvarovým vzorom pre jednotlivé písmená. Ľ. Kralčákovi tu nezostáva žiadny znak bez neobjasneného pôvodu.

Pre charakter tejto publikácie veľmi dôležitú úlohu zohráva aj jej grafické spracovanie. Autor načrtnuté postupy genézy hlaholských litier (najmä majúcich svoj pôvod v Euklidových ZÁKLADOCH) naznačuje aj graficky, vďaka čomu môže čitateľ ľahko nadobudnúť vizuálnu predstavu o predpokladanom Konštantínovom tvorení postupe. Dôležité je, že autor uvádza aj presné grafické podoby jednotlivých litier, spolu s identifikáciou ich výskytu v konkrétnej písomnej pamiatke.

Nazdávame sa, že nová koncepcia výkladu genézy hlaholských grafém, resp. hlaholiky, ktorú Ľ. Kralčák predstavuje v monografii PÔVOD HLAHOLIKY A KONŠTANTÍN NOV KÓD a ktorá rešpektuje relevantné historické zistenia, pritom však dopĺňa viaceré „biele miesta“ doterajšieho výkladu genézy hlaholiky, príp. opravuje doterajšie nepresnosti či chyby, má ambície získať pevné miesto v slavistickej paleografii, zároveň môže prispieť k zamedzeniu šírenia mýtu o gréckominuskulnom pôvode hlaholiky, zakotvenom najmä v školskej praxi.

TVRDÉ VS. MÄKKÉ ZAKONČENIE MASKULÍN A NEUTIER V ČESKOM JAZYKU

(Šimandl, Josef: Dnešní skloňování substantiv typů kámen, břímě.

Praha: NLN/ÚČNK 2010. 260 + 114 s. ISBN 978-80-7422-008-1)

Katarína Chlpíková

*Slovenský národný korpus Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, Panská 26, 811 11 Bratislava
e-mail: katarinach@korpus.juls.savba.sk*

Josef Šimandl obhájil dizertačnú prácu DNEŠNÍ SKLOŇOVÁNÍ SUBSTANTIV TAKZVANÝCH TYPŮ KÁMEN A BŘÍMĚ na Filozofickej fakulte UK v Prahe v roku 2008 a o dva roky neskôr vydal na jej podklade monografiu s takmer identickým názvom. Autor v nej ponúka zaujímavý pohľad na vývoj a súčasný stav tzv. tvrdého a mäkkého skloňovania v češtine a na kolísanie medzi týmito typmi deklinácie. Hoci sa tento jav objavuje vo všetkých rodoch, autor sa zameriava na maskulína a neutrá, ktoré pracovne označuje ako *en-kmene*. Zároveň chce poukázať na to, že nejde o striktnú spätosť týchto substantív so starými českými *n-kmeňmi*¹. „En-kmene“ tvoria dve skupiny substantív – tzv. typy *kámen* a *břímě*. K maskulínam typu *kámen* patria: *hřeben, ječmen, kámen, kmen, kořen, křemen, plamen, pramen, řemen, třmen* a k neutráam typu *břemeno* (*břímě*) sa zaraďujú substantíva *břemeno, písmeno, plemeno, rameno, semeno, temeno, vemen, vřeteno*. Prostredníctvom analýzy týchto skupín substantív autor poukazuje, veľmi zjednodušene povedané, na rozpor medzi kodifikovanými tvarmi genitívu, datívu a lokálu singuláru v jazykových príručkách a súčasným jazykovým úzom, ktorý dokumentujú texty v korpusoch a na internete.

J. Šimandl rozdelil monografiu do siedmich častí. V prvých štyroch kapitolách ponúka teoretický prehľad, vymedzenie otázok a cieľov a vlastné analýzy, úvahy a zhodnotenia; ďalšie tri časti tvorí bibliografia, zhrnutie v anglickom a nemeckom jazyku a prílohy.

Vo *Vstupnej časti* autor veľmi podrobne oboznamuje čitateľa s problematikou vývoja a súčasného stavu skúmaných substantív a vysvetľuje pojem deklinačné kolísanie. Dáva si za cieľ dokázať, že pri skloňovaní týchto typov substantív nejde o akési uzavreté skupiny navždy „pripútané“ k starým *n-kmeňom*, ale že naozaj dochádza ku kolísaniu, ktoré je v jazyku pravdepodobne trvalým javom. Prejavuje sa to v rôznom používaní, resp. zaužívaní koncoviek (podľa J. Šimandla stále prevažne mäkkých) v skúmaných pádoch, ktoré nezávisí natoľko od skloňovacieho vzoru daného substantíva ako od individuálneho vývoja každého slova tohto typu. Preferovanie nových tvarov – tvrdých zakončení – v jazykových príručkách J. Šimandl spo-

¹ Aj v tejto recenzii bude použité označenie *n-* aj *en-* kmene tak, ako to rozlišuje autor vo svojej monografii, čiže podľa toho, či ide o staré české *n-kmene* alebo ním skúmanú skupinu substantív.

chybňuje vzhľadom na stále vysoko frekventovaný výskyt mäkkých koncoviek. Odvoláva sa pritom najmä na súčasné (okrajovo aj staršie) texty v korpusoch a na internete. Autor aj týmto výskumom poukazuje na to, že jazyk je dynamický systém, resp. polysystém, ktorý má svoje pravidlá, pričom nový tvar nemusí úplne nahradiť pôvodný vo všetkých komunikačných sférach jazyka. Tieto tvary môžu paralelne popri sebe koexistovať a časom bude dochádzať k preferovaniu jedného z nich.

J. Šimandl vo svojej analýze vychádza z dvoch základných typov zdrojov, a to z *českých jazykových príručiek* (najmä slovníky a gramatiky) a z *korpusov*, najmä SYN2000 a SYNod2000 – podkorpus v rámci SYN2005. Okrajovo využíva i voľné internetové zdroje mimo korpusov – napr. citácie starých kroník, legislatívne a spravodajské texty, odborné a literárne texty či neredigované, nekorigované texty ako chaty a fóra. Svoj postup odôvodňuje tým, že príručky ponúkajú síce kvalitný materiál, ale často už zastaralý, naproti tomu korpusy a internet zahŕňajú texty od starších po najnovšie, nie výlučne odborné, čomu autor prikladá veľký význam. Vychádza z toho záver, že hoci tieto texty vo veľkej miere nevykukujú kvalitou a na prvý pohľad možno nie sú vhodným podkladom pre skúmanie jazykových javov, predsaden môžu viesť iný pohľad na dynamiku, používanie, vývoj jazyka. Tým, že materiál na internete zväčša neprešiel jazykovou korektúrou, odzrkadľuje takmer presný obraz *jazykového úzu*, ktorý chce autor priblížiť vo všetkých možných podobách. Kládne si otázku, do akej miery môže *úzus* ovplyvniť vývoj a kodifikovanie jazykových javov. Čo ak tvar daného slova, ktorý napr. v slovníku nie je spomenutý (alebo len ako variant iného tvaru), ponúka korpus/internet s vyššou frekvenciou ako tvar v príručke kodifikovaný či preferovaný atď. Zároveň skúma, nakoľko môže byť počítačová technológia prospešná pri analýze jazyka, v jeho prípade najmä súčasného úzu. Prácu s korpusmi, korpusovými nástrojmi a s internetom vníma aj ako test na riešenie ďalších jazykových úloh. Otvorene poukazuje na riziká a nedokonalosti týchto technológií: preklepy, chyby, osobitne v korpusoch skreslené štatistiky, chyby po skenovaní a pod. (klady a zápory korpusových a internetových zdrojov veľmi podrobne analyzuje najmä v kapitole *Súhrny a závery*).

V úvodnej časti autor podáva aj podrobný prehľad jednotlivých českých jazykových príručiek. Zo slovníkov porovnáva *Slovník spisovného jazyka českého*, *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*, *Pravidla českého pravopisu – školní vydání*, *Retrográdní morfemický slovník češtiny* a *Jungmannův Slovník česko-německý*. Z gramatik sú to *Stručná mluvnice česká*, *Česká mluvnice*, *Nauka o českém jazyku*, *Mluvnice češtiny 2*, *Příruční mluvnice češtiny*, *Čeština – řeč a jazyk*, *Čeština pro učitele* a *Základní mluvnice českého jazyka*. Z iných príručiek používa *Český jazykový atlas*, sv. 4. Táto prehľadná sumarizácia slúži na priblíženie preferovaných tvarov v genitíve, datíve a lokáli singuláru, pričom pri každej príručke autor poukazuje na konkrétne nejasnosti a ponúka svoj pohľad doložený výskumom súčasného

jazyka v korpusových a internetových textoch. Zakaždým vyhodnocuje výskyt jednotlivých zakončení v oboch typoch zdrojov – v dátových i príručkových.

Zo zdrojov dát si autor ako základný zdroj skúmania vybral *korpus SYN2000*, pretože je podľa jeho slov omnoho reprezentatívnejší ako novší *SYN2005*, ktorý vykazuje určité nedostatky (opakujú sa texty z predchádzajúceho korpusu alebo sa v ňom nachádza veľké množstvo textov vydaných pred rokom 2000). Vytvoril si preto subkorpus *SYNod2000*, ktorý aspoň sčasti obsahuje texty vydané v roku 2000 a neskôr. V niektorých prípadoch využil veľký korpus SYN (obsahuje korpusy SYN2000, SYN2005 a SYN2006pub). Pracuje aj so staršou češtinou, a to s dátami prístupnými v diachrónnom korpuse DIAKORP, a materiálmi, ktoré už boli pre tento korpus zhromaždené, no v tom čase neboli spracované ani verejne dostupné. Upozorňuje však, že táto zložka materiálu nie je reprezentatívna. Slúži len ako podpora jeho úvah, resp. náčrt jazyka v jednotlivých obdobiach, čo môže pomôcť pri porovnaní so súčasným stavom. Pracuje aj s tzv. „historickým materiálom“, čo je spojenie dát z DIAKORP a Biblie kralickej. Hovorené korpusy pre svoj výskum nevyužíva. Úvodnú časť autor zakončuje vysvetlením pojmového aparátu, stručným náčrtom usporiadania práce a krátkym znázornením možností, ako zapisovať variantné tvary v príručkách.

Z hľadiska výskumu je najzaujímavejšou a najpodrobnejšou časťou monografie druhá kapitola – *Dokumentácia a rozbor tvarov*, v ktorej sa autor veľmi podrobne venuje analýze jednotlivých maskulín a neutier. Výrazy sú usporiadané abecedne, pričom takmer každý z nich sprevádzajú prehľadné tabuľky (okrem *člen* a *hlen* – tie podľa korpusov nekoľíšu, preto im autor nevenuje veľkú pozornosť; ani nepatria do základnej „*en-kmeňovej*“ skupiny). J. Šimandl ich rozoberá z hľadiska frekvencie, výskytu v korpusových a internetových textoch a zároveň porovnáva s výskytom v jazykových príručkách. Každému skúmanému pádu – genitívu, datívu a lokálu singuláru sa venuje osobitne. Z rozboru jednotlivých maskulín vyplýva, že najproblematickejšie je substantívum *ječmen*, keďže sa na ňom v najväčšej miere ukazuje rozpor medzi kodifikačnými príručkami a úzom v zdrojoch dát a najväčší priestor venuje pochopiteľne substantívu *kámen*, keďže je z „*en-kmeňov*“ maskulín najrozšírenejšie. Pri neutrách je zase zaujímavé sledovať analýzu fungovania skrátených starých tvarov ako *břemeno* – *břímě*, *jméno* – *příjmě*, *plemeno* – *plemě* atď. Pozoruhodnou súčasťou jednotlivých analyzovaných substantív sú tzv. *špecifické javy lexémy*, ktoré by podľa autora mali zohrávať dôležitú úlohu pri koncipovaní slovníkov a gramatík. Na jednej strane veľmi dôveryhodne dokazuje výskyt frekventovaných – mäkkých prípon v korpuse oproti príručkám, no zároveň si po celý čas kladie množstvo otázok typu *prečo? v akom prípade? za akých okolností?* Prízvukuje dôležitosť *špecifických javov*, čiže lexikálnych významov, výskytov vo frazémach či propriálnych funkcií a zdôrazňuje ich vplyv na používateľnosť jednotlivých prípon

v určitom páde. Zaoberá sa aj kompozitami a derivátmi, v niektorých prípadoch i vplyvom tvorenia kolokácií s inými slovami.

Súčasťou tejto kapitoly je časť *Tri súborné otázky*, kde autor najskôr venuje pozornosť vokatívu (či sa okrem mäkkej prípony *-i* vyskytuje v „*en-kmeňoch*“ aj prípona *-e*), lokálu plurálu, keďže je ako jediný pád množného čísla „*en-kmeňov*“ variantný (aký je výskyt prípon *-ích/-ách* oproti majoritnej príponě *-ech*) a napokon *tautolexémickým obratom*, ktorým venuje najväčšiu pozornosť. Vychádza z Čermákovkej definície binomiálov, ktoré podľa F. Čermáka zahŕňajú aj tautolexémické obraty a J. Šimandl ju dopĺňa vlastným chápaním týchto obratov, ktoré dokumentuje na jednotlivých skúmaných maskulínach a neutrách: *kmen od kmene, kmen vedle kmene, ...; z hřebene na hřeben, od hřebene k hřebeni, ...; rameno vedle ramene; rameno u ramene* a pod. Využíva tento jav na to, aby opäť potvrdil prevládanie mäkkého tvaru skúmaných substantív, a to aj na základe ustálených spojení.

V tretej kapitole – *Čítanke dokladov* autor prehľadne zhromaždil heslá a podľa rôznych kľúčov zosumarizoval príklady na daný jav z korpusov, internetu a Biblie kralickej. Môžeme tak sledovať výskyt či absenciu konkrétnych tvarov v jednotlivých zdrojoch.

Poslednú kapitolu týkajúcu sa samotného výskumu tvoria *Súhrny a závery*. Je obsahovo rozdelená akoby na dva väčšie celky – mohli by sme ich nazvať *jazykový* a *úvahovo-technický* celok. V prvom sa autor venuje výsledkom jazykového skúmania, jazykovým príručkami a vývoju českého jazyka od staroslovienčiny až po súčasnosť. V druhom – oveľa obsiahlejšom, a asi aj náročnejšom celku autor ešte podrobnejšie uvažuje o otázke jazykového úzu a jeho spracovania korpusmi a predkladá svoje skúsenosti i rôzne teórie o kladoch a záporoch korpusových nástrojov, internetu, spôsobe práce s týmito nástrojmi a pod.

V sumarizácii výsledkov jazykového skúmania v prvej časti hodnotí o. i. percentuálne a škálové pomery mäkkých a tvrdých tvarov „*en-kmeňových*“ maskulín a neutier. Údaje sú prehľadne uvedené v tabuľkách a na porovnanie výsledkov autor odkazuje na grafy v prílohe. J. Šimandl dokazuje, že vo všeobecnosti prevláda *mäkké zakončenie*, a to v oboch rodoch skúmaných substantív: v Gsg *-e* oproti *-u* a Lsg *-i* oproti *-ě* v maskulínach a *-u* v neutrách. Ťažšie skúmateľný bol Dsg, keďže je to z hľadiska používania slabší pád, a tak aj dáta boli menšie. Používanie mäkkých a tvrdých zakončení v tomto páde však vykazuje rovnováhu, dokonca, najmä pri neutrách, v mnohých prípadoch prevažuje tvrdý tvar.

Svoje výsledky autor odôvodňuje aj poukázaním na to, že „*en-kmene*“ maskulín a neutier nie sú skloňovací typ, čiže sa nedajú zaradiť k jednému vzoru pre celú skupinu (a to pre vzory: *hrad* a *stroj* – maskulína a *město* a *moře* – neutrá), lebo ich tvrdé či mäkké zakončenie často závisí od čísla, pádu, niekedy aj od významu. Jadro skupiny skúmaných substantív tvoria slová, ktoré navzájom spája príslušnosť k sta-

rým českým *n*-kmeňom a počas vývoja sa priklonili k vzoru *hrad* alebo *město*, no tento stav je, a pravdepodobne aj vždy bude, premenlivý. Autor znova prízvukuje, že pri koncipovaní jazykových príručiek treba brať do úvahy aj *špecifické javy lexémy*, negeneralizovať zhody a rozdiely pri lexikálnych významoch a nezabúdať na mäkké zakončenie v ustálených obratoch. Tieto javy by mali byť v slovníkoch a gramatikách zachytené jednotlivo pre každé substantívum. Pri ich hodnotení upozorňuje na fakt, že vplyv významu môže byť do značnej miery skreslený (v korpuse napr. prevláda publicistický štýl, a tak často dochádza k prekrytiu pôvodného významu tým „populárnejším“, a z odborných textov buď prevláda jeden alebo absentujú odborné texty, keďže ich v češtine vychádza menej). Takéto frekvenčné disproporcie badať aj v účasti skúmaných „*en*-kmeňov“ v derivátoch, kompozitách a propriách, preto na ne treba zvlášť upozorniť. J. Šimandl ponúka aj konkrétne návrhy, ako tieto odlišnosti v príručkách zapisovať.

Z hodnotenia samotného jazykového výskumu prechádza autor plynule do druhej časti svojich *súhrnov a záverov*, ktoré tvoria „tri záverečné úvahové oddiely“: *Gramatický popis ako modelovanie jazyka, Relevancia dát o jazykovom úze a Filológia v ére korpusovej lingvistiky*. Táto časť má slúžiť ako ohliadnutie sa za pracovnými skúsenosťami a ako inšpirácia pre ďalšiu prácu v oblasti korpusovej lingvistiky. Pre čitateľa je to z celej štúdie asi najnáročnejšie čítanie. Autorove úvahy o možnostiach korpusov, práci s dátami, o úlohe jazykového úzu a pod. sú podložené rôznymi teóriami, z ktorých sa vyníma najmä TDA – tzv. *teória dobrého autora* Václava Ertla z 1. polovice 20. storočia. Najmä vďaka nej sa aj čitateľ môže lepšie zorientovať v Šimandlovom ponímaní práce s korpusmi a lepšie pochopiť, prečo tak radikálne obhajuje zachytenie mäkkých zakončení v skúmaných pádoch v jazykových príručkách. V. Ertl tvrdil, že nemožno hľadať jazykové vzory len v práci jedného autora, ale ako parafrázuje J. Šimandl: „výslednou predstavou vzorového uzuz vytvorí všetni dohromady a žiadny zvlášť“ (s. 228). Túto teóriu porovnáva so súčasnou prácou s korpusmi a pozoruje, že sa zrejme z pôvodného TDA vytratilo písmeno D (teda „dobrý“). Zamýšľa sa aj nad tým, čo presne znamená reprezentatívnosť či nereprezentatívnosť napr. korpusu SYN 2000, aká je dôveryhodnosť korpusových dát pre výskum a či vôbec sú tieto dáta dôveryhodné, a tiež, čo by v budúcnosti pomohlo na zlepšenie/spresnenie výsledkov (napr. delenie korpusov podľa určitých kritérií) atď. Sumarizuje nedostatky a chyby internetu, no vyslovuje vďaka, že mu aspoň v určitej miere nahradil, čo korpusy neponúkajú. V neposlednom rade hodnotí aj nedostatky vyhľadávača Morfeo, ktorý bol v tom čase funkčným nástrojom na vyhľadávanie. Nezabúda ani na vysvetlenie svojej vlastnej pozície v procese tohto výskumu: nerealizoval ho ako *korpusový lingvista*, ale ako *filológ*, ktorý okrem iného pracuje aj s korpusmi a dané jazykové javy nielen skúma, ale ich aj zvažuje a interpretuje. Ako sám tvrdí: „korpusové data jsou spíš soubory odhadů než souhrné

hodnoty“ (s. 242). Tým odôvodňuje aj väčší objem tejto práce, keďže mnoho poznatkov/zistení musel nanovo naformulovať. Zároveň vysvetľuje pojem filológia v korpusovej lingvistike.

Obsiahlu časť monografie tvoria prílohy. Vzhľadom na povahu výskumu obsahujú veľké množstvo ukážok z „korpusového“ bádania, príklady vyhľadávania a skúmania niektorých slov v korpuse, ukážky, ktoré vyhodnotil pomocou korpusu SYN2000, príklad značkovania skúmaných slov, grafy atď. Pre milovníka jazyka môže byť práve táto časť práce veľmi zaujímavá a prínosná.

J. Šimandl vo svojej monografii DNEŠNÍ SKLOŇOVÁNÍ SUBSTANTIV TYPŮ KÁMEN A BŘÍMĚ pomerne triezvo podáva a spracúva jazykový problém deklinačného kolísania v českom jazyku. Vďaka tomu, že autor občas diskutuje sám so sebou, ako aj s „prívržencami“ pretláčania nových tvarov na úkor starých, a že hoci „svoj“ pohľad podáva často radikálne, no vzápätí ho veľmi podrobne a trpezlivo vysvetľuje a kladie množstvo otázok, vyhýba sa tak strnulosti a jednotvárnosti. Nebojí sa pomenovať problém otvorene, ale ani sa nestavia do pozície jediného nositeľa pravdy. Čitateľovi poskytuje priestor na vlastný postoj k danej téme, je si vedomý mnohých nedostatkov, či už kvality, rozloženia alebo vyhľadávania zdrojových dát. Ponúka niekoľko odporúčaní na zlepšenie a zvýšenie kvality práce s korpusmi a zanecháva kvalitný materiál pre ďalšie spracovanie pádových zakončení jazykovými príručkami.

**PO DVADSIATICH ROKOCH VYŠIEL NOVÝ
SLANGOVÝ SLOVNÍK**
(ORAVEC, PETER: SLOVNÍK SLANGU A HOVOROVEJ
SLOVENČINY. PRAHA: MAXDORF 2014. 328 s.
ISBN 978-80-7345-326-8)

Lenka Palková

Inštitút slovakistických, mediálnych a knižničných štúdií, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, Ul. 17. novembra 1, 080 78 Prešov, e-mail: lenkasimi@gmail.com

Začiatkom tohto roka sa na pulloch kníhkupectiev objavil nový autorský slovník, zachytávajúci súčasnú hovorovú a slangovú slovnú zásobu. Autor Peter Oravec, laický jazykovedec a lexikografický nadšenec, sa podujal na neľahkú úlohu zachytiť „veľmi nepresne vymedzenú kategóriu slov zo širokej oblasti medzi hovorovými slovami, mimoriadne expresívnymi (vulgárnymi) slovami a nespisovnými slovami (slang a subštandard).“ (s. 6). Zhromažďovanie lexiky živého, majoritne hovoreného jazyka je náročnou úlohou, vyžadujúcou si od autora – editora nielen potrebu „byť v obraze“, žiť v societách, ktoré sú nositeľmi najrozličnejších intralingválnych subsystémov, ale aj vycibrené pozorovateľské a analytické schopnosti (azda aj to je príčinou pretrvávajúceho nezájmu, neschopnosti alebo neochoty podujat' sa na zostavenie takéhoto typu slovníka v akademických kruhoch). Obmedzenia vyplývajúce z „autorskosti“ (každý autorský slovník je do istej miery subjektívny, čo však v prípade slangu nie je úplne na škodu) a lingvistickej neodbornosti si autor sám uvedomuje, ale, parafrázujúc jeho slová, keďže už aj v slovenčine dozrel čas na predloženie zbierky hovorových a nespisovných slov, niet inej cesty, ako s vedomím možných a skutočných chýb takýto slovník vydať, hoci len ako „alternatívu alebo návrh riešenia“ (s. 6), ako príspevok do diskusie o možnostiach lexikografického zachytenia hovorovej a nespisovnej podoby slovenčiny.

Ako príspevok do spomínanej diskusie ponúkame aj tento text, ktorého cieľom je zamyslieť sa nad spôsobom spracovania predkladaného slovníka a nad možnosťami lexikografického zachytenia slangovej, resp. všeobecnejšie nespisovnej vrstvy slovenského jazyka na báze teórie lexikálnej motivácie (porov. Furdík, 2008; Ološtiak, 2011). Nasledujúce poznámky netreba chápať ako kritiku nedostatkov SLOVNÍKA SLANGU A HOVOROVEJ SLOVENČINY, ale ako pohľad na spracovanie takéhoto typu slovníka z hľadiska jednej z koncepcií v lexikológii, pričom si, rovnako ako autor, uvedomujeme, že ide len o ďalšiu z možností riešenia tejto zložitej problematiky.

Z hľadiska teórie lexikálnej motivácie patrí medzi najdôležitejšie úlohy pri vytváraní koncepcie slovníka stanovenie motivačného typu, ktorým sa majú vyznačo-

vat' lexémy ašpirujúce na zaradenie do tohto slovníka. Slang a hovorová slovenčina predstavujú najrukopľapnejšie príklady jazykovej kreativity a dynamickosti (porov. Taranenková, 2014), sú to nekodifikovateľné a nenormované jazykové podsystémy, ktoré odrážajú spontánny jazyk vo všetkých farbách a odtienkoch. Názov SLOVNÍK SLANGU A HOVOROVEJ SLOVENČINY (ďalej len SSHS) naznačuje, že bude obsahovať časť sociolekticky (slangizmy) a časť registrovo (kolokvializmy) motivovaných lexikálnych jednotiek. O časti hovoríme preto, lebo medzi sociolekticky motivované lexémy patria aj iné ako slangizmy (argotizmy a profesionalizmy). Nerešpektovanie „novej stratifikácie“, podľa ktorej sa profesionalizmy vyčleňujú zo slangu, autor vysvetľuje v kapitole o stavbe hesla) a medzi registrovo motivované patria aj iné ako hovorové lexémy. Kombinácia sociolektizmov (v slovníku sú spracované slangizmy, profesionalizmy aj argotizmy) a hovorových slov tak prináša miešanie nespisovných (slangizmy, argotizmy a časť kolokvializmov) a spisovných lexém (väčšina profesionalizmov, časť kolokvializmov), čo nie je na škodu. V SSHS sú však spracované aj jednotky príznakové aj z iných hľadísk, napr. zastarané slová (temporálne motivované, napr. *zelený anton*, *Francia*), rôzne expresívne slová (expresívne motivované, napr. pejor. *banánová republika*, hrub. *sračka*, vulg. *lesknúť sa/ligotať sa ako/jak psie gule*), slová z hľadiska variet národného jazyka (napr. subšt. *blondák*), skôr nárečové slová (teritoriálne motivované, napr. *budilár*), vlastné mená (onymicky motivované, napr. *Trogárovce*, *Alžbetka*). Zaujímavú skupinu tvoria lexémy označené ako nesprávne slová, pričom takýmto kvalifikátorom autor označuje najmä bohemizmy (napr. *autolakýrnik*, *dopis*), do istej miery lexikalizované preklepy, resp. chyby spôsobené neutralizáciou fonologických protikladov (napr. *antidatovať*, *hamba*, *egzém*), zjednodušené slová (napr. *inekcia*, *prímačky*), ale aj kontaminované väzby (napr. *chápať niečomu*). Čiastkové porovnanie KSSJ a SSHS však ukazuje, že autor viac-menej preberá informáciu o nespisovnosti, resp. nesprávnosti výrazu z KSSJ, inovatívne pracuje s kvalifikátormi len v ojedinelých prípadoch (napr. v KSSJ je pri lexémach *čumieť* a *hmoždinka* informácia o vhodnejšom, resp. správnom výraze pre daný význam; v SSHS je pri slove *čumieť* kvalifikátor *subšt.*, pri slove *hmoždinka* kvalifikátor *hovor.*). Ak je nespisovná lexéma, ktorá je komponentom frazémy, celá frazéma dostáva kvalifikátor *nespr.* Inventár lexikálnych jednotiek, ktoré sú zachytené v SSHS, vytvára teda skôr súbor niečím zaujímavých, príznakových lexém z najrozličnejších hľadísk. Veľká časť lexém je označená dvojitým (napr. *hovor. expr.*) alebo variantným kvalifikátorom (napr. *hovor. al. vulg.*), čo zodpovedá procesom motivačnej kooperácie. Táto skutočnosť potvrdzuje fakt, že kontinuita jazykového materiálu často znemožňuje zachovať stanovenú lexikografickú koncepciu, pretože reálny jazykový materiál sa len ťažko vtisnáva do jednoznačných škatuliek – jazyk sa nám, slovami autora, „pri pokusoch o jeho zachytenie smeje rovno do tváre“. A tak hoci SSHS zachytáva diferencovane príznakové lexikálne jednotky, nie je to

dôsledkom (či chybou) chýbajúcej lingvistickej erudície autora, ale reálnym obrazom živého jazyka, v ktorom nie je nič čierne-biele.

Diapazón lexém v SSHS je bohatý a pestrý: spracúva cca 12 000 heslových slov, pričom zachytáva nielen jednoslovné pomenovania a rôzne druhy príznakových skratiek, ale aj viacslovné pomenovania a v ich rámci bohatú skupinu (väčšinou) slangových a hovorových frazém, ktoré sa uvádzajú v rámci všetkých hesiel komponentov. Ak by sme k heslovým slovám prirátali frazémy uvádzané v rámci jednoslovných pomenovaní, stúpa počet spracovaných lexém na vyše 13 500. Ak pripočítame aj prihniedzované lexémy, počet stúpa na vyše 20 000 lexém. Takýto solídny materiál, hoci nikdy nemôže byť úplný, je podľa nášho názoru reprezentatívny.

Stavba hesla v SSHS je podobná ako v ostatných typoch slovníka: heslové slovo je napísané tučným písmom, prípadné varianty sú oddelené plným krúžkom. Variantne je v SSHS zachytená viac ako štvrtina hesiel. Za varianty sa v tomto slovníku pokladajú spôsoby písania slov osobitne alebo dovedna (napr. *after party/afterparty*), rovnakokoreňové lexémy s rozličným formantom (napr. *zlumpáčiť/zlumpovať*), rôznokoreňové lexémy s rovnakým formantom (napr. *zmagorený/zmítorený*), pri interlingválne motivovaných slovách rôzne adaptačné varianty (napr. *googler/gúgler*), varianty súvisiace s neutralizáciou fonologických protikladov (napr. *fiting/fitink*), varianty súvisiace so zanedbávaním mäkkosti konsonantov (napr. *guláš/guláš*) alebo kvantity vokálov (napr. *drístať/dristat*). Variantne sú označené aj mnohé z frazém uvedených v rámci heslového komponentu (napr. *systém/zákon padajúceho hovna*). Označovanie variantov pri jednoslovných a viacslovných lexémach by sme považovali za vhodné zjednotiť a používať lomku (ktorá sa používa na označovanie variantných komponentov vo frazémach) namiesto plného krúžku, ktorým sa okrem jednoslovných variantov v rámci hesla oddeľujú aj viaceré frazémy. Uvádzanie variantov by sa žiadalo ešte zosystematizovať, v heslári SSHS ostali ako samostatné lexémy označené prípady, ktoré by sa mali hodnotiť ako varianty (napr. *dieselmotor* a *dizelmotor*, *hádzať/zadierať hlody* a *hodit/zadrieť hlod*). Rovnako aj vidové dvojice (napr. *zasunúť/zasúvať*) sa ako varianty označujú nesystematicky (napr. dvojica *zašit' sa* a *zašívat' sa* je uvedená osobitne).

Pri niektorých interlingválne motivovaných lexémach je v lomkách uvedená aj výslovnosť, a to buď celého slova (napr. *keylogger /kilodžer/*) alebo len časti slova (napr. *abandonware /-vér/*). Interlingválne motivované skratky sú doplnené aj informáciou o východiskovom viacslovnom pomenovaní, resp. fráze, z ktorej boli utvorené, a tiež o zdrojovom jazyku (napr. *bfu – z angl. bloody fucking user*). Podľa našej mienky by bolo prospešné uvádzať zdrojový jazyk pri všetkých prevzatých slovách, bolo by tak možné presnejšie určiť, akú časť slangizmov tvoria anglicizmy (ktoré podľa všetkého tvoria jadro interlingválnych slangizmov), ale aj zastúpenie bohe-

mizmov (napr. *kudla, pech*), germanizmov (napr. *hexenšus, nímand*) či hungarizmov (napr. *nemlehet, világoš*) v hovorovej slovenčine, ale aj slangizmov a kolokvializmov pochádzajúcich z rómčiny (napr. *mište*), taliančiny (napr. *arivederci*), francúzštiny (napr. *separé*) či iných jazykov. Zároveň však uznávame, že zachytávanie takýchto informácií nie je v silách jednotlivca a napokon to ani nebolo cieľom autora.

Podľa autora sa v slovníku zásadne neuvádza slovnodruhová ani gramatická charakteristika slov, pretože najmä v sledovanej mimospisovnej sfére jazyka je variantnosť gramatických javov pomerne vysoká. Ak sa však uvedená lexéma vyskytuje prevažne v pluráli, je to pri heslovom slove zaznamenané (napr. *agresorka* najmä v pl. *agresorky*). Práve absenciu gramatickej charakteristiky považujeme za nedostatok slovníka – tá je totiž dôležitou súčasťou heslovej state. Spracovaním gramatických informácií by sa tiež podarilo zachytiť rôznorodú variantnosť či gramatické správanie sa slangizmov a iných tu zachytených príznakových slov a výrazov, čo by mohlo prispieť k presnejšej charakteristike špecifik týchto typov lexikálnych jednotiek aj na gramatickej (resp. morfolologickej) úrovni.

Každá heslová lexéma má priradený funkčný kvalifikátor (je však pár lexém, ktorým akýkoľvek kvalifikátor chýba, napr. *gejmiť, došabliť sa* – predpokladáme, že k vynechaniu kvalifikátora došlo nedopatrením). Práve na základe kvalifikátora možno pozorovať rôznorodosť zhromaždených lexém vzhľadom na príznak, ktorý nesú. Sám autor opisuje, že do slovníka zaradil aj lexémy, pri ktorých pociťoval, „že tieto slová do zbierky patria, napriek tomu, že nie sú ani hovorové, ani nespisovné“ (s. 9). Najväčšiu časť SSHS tvoria hovorové slová (okolo 43 %), pričom najčastejšie sa príznak hovorovosti kombinuje s príznakmi expresívnosti (*hovor. expr.*, *hovor. pejor.*, *hovor. hrub.*) alebo temporálnosti (*hovor. zastar.*). Slangové slová tvoria približne tretinu slovníka, pričom sa okrem univerzálnych slangových slov vymedzujú aj lexémy patriace do rôznych druhov slangu, napr. informatické (napr. *krekovat'*), vojenské (napr. *mazáreň*), športové (napr. *štulpňa*), internetové (napr. *F2f*), lekárske (napr. *flečer*), technické (napr. *nautilus*), študentské (napr. *doučko*), ale označujú sa aj lexémy patriace do zriedkavejších slangových typov, napr. do divadelného (napr. *revuálka*), hudobníckeho (napr. *dusítka*), politického (napr. *beráter*), potravinárskeho (napr. *blanšírovačka*), banického (napr. *fárung*), lodiarskeho (napr. *foršpán*), stavebnického (napr. *karbovačka*), výtvarníckeho (napr. *šatírovať*), lesníckeho (napr. *štopp*), filmárskeho (napr. *švenkovať*) či motoristického (napr. *osemliter/osemlitrák*). Lexémam, ktoré sa uvádzajú aj v existujúcich slovníkoch (SSSJ, KSSJ, SSS), sú priradené rovnaké kvalifikátory ako v týchto slovníkoch (ak je disproporcía medzi kvalifikátormi v starších a novších slovníkoch, uprednostňuje autor prehodnotený novší kvalifikátor). Lexémam, ktoré v týchto slovníkoch nefigurujú, autor sám priraduje kvalifikátor podľa koncepcie spomínaných slovníkov. Uvedomuje si pritom, že v mnohých prípadoch kvalifikátory nie sú spracované dokonale (napr. slovesá *zbú-*

chat' a *zbuchnúť* sa uvádzajú ako *hrubé*, adjektívum *zbuchnutý*, ktoré sa utvorilo slovnodruhovým prechodom zo slovesného prídavia, sa v SSHS hodnotí ako *slan-gové*). Nazdávame sa, že lexémy s rovnakým koreňom, ktorých príznakovosť pramení práve z tohto koreňa, by mali byť spracované jednotne.

Za kvalifikátorom nasleduje výklad významu lexémy a exemplifikácia v kurzíve. Najčastejšie sa používa výklad pomocou bezpríznačového synonyma alebo opisu. Polysémia sa označuje ako v KSSJ – arabskými číslicami, pričom sa uvádzajú iba príznakové lexie. Polysémické lexémy tvoria asi pätinu slovníka. Pre ďalší možný výskum je veľmi významné uvádzanie tzv. sociosémantizmov – sociolektických lexíí známych bezpríznačových slov (napr. *chrasta* – heroín, *zob* – tabletky, najmä užívané narkomanmi). Uvádzanie exemplifikácie za výkladom významu nie je systémové, pri niektorých heslách exemplifikácia je, inde chýba. Pri polysémickom hesle sa exemplifikácia uvádza až na konci, takže nie je vždy jasné, ku ktorej lexíi príklad prislúcha. Zdrojom exemplifikačných viet sú rôzne blogy a diskusie na internete, pretože okrem bežného hovoreného jazyka na ulici považuje autor tieto zdroje za „jediný živý prameň tej slovenčiny, o ktorú nám išlo“ (s. 10). Beletria bola zdrojom exemplifikačných viet len zriedka, ak aj autor uvádza exemplifikáciu z beletrie, neuvádza zdroj prameňa (porov. Hevier, 2014).

V rámci viacerých heslových lexém sú uvádzané aj viacslovné pomenovania, najmä frazeologizmy, ktorých komponentom je heslové slovo, pričom veľká časť týchto frazém je variantná. Ak má táto frazéma iný kvalifikátor ako heslový komponent, uvádza sa kvalifikátor pre túto frazému, za ním sémantizácia významu a pri niektorých frazémach aj exemplifikácia. Frazémy sa uvádzajú v SSHS opakovane v heslách všetkých plnovýznamových komponentov, pričom sa nie vždy uvádzajú rovnako variantne (napr. pri hesle *rit'* – *akoby/ako keby mu z riti vypadol*; pri hesle *vypadnúť* – *akoby/ako keby mu z prdele/riti/zadku vypadol*). V SSHS je v rámci hesiel komponentov uvedených okolo 3 000 frazém, nájdu sa však aj spojenia, ktoré nemožno považovať za frazeologizované (napr. *zdieľať prípojku*, *zdieľať cieľ*, *zdieľať informácie*). V zriedkavých prípadoch je frazéma priradená k nesprávnemu heslu (napr. frazéma *čo týždeň dal by mala byť* zaradená do hesla *dať*, nie *dať si*, ako je to uvedené v SSHS).

Niektoré heslá majú prihniezdované ďalšie slová podobne ako napr. v KSSJ: k substantívnym výrazom sa hniezdujú vzťahové adjektíva, v niektorých prípadoch aj od týchto adjektív utvorené substantíva patriace do kategórie spredmetnenia vlastnosti (napr. *autičkár* – *autičkársky* – *autičkárstvo*), k životným maskulínam sa hniezdujú feminatíva (napr. *teploš* – *teploška*), k niektorým substantívam aj deminutíva, príp. augmentatíva (napr. *barák* – *baráčik*, *baráčisko*). K adjektívnym heslám sa hniezdujú vlastnostné adverbíá (napr. *čiperný* – *čiperne*) a spredmetnenia vlastnosti so sufixom *-stvo/-tvo* (napr. *kšeftársky* – *kšeftárstvo*, *šupácky* – *šupáctvo*) a *-osť*

(napr. *šibnutý* – *šibnutosť*). Slovesné heslá majú prihniezdované slovesné podstatné meno (napr. *spatlať* – *spatlanie*) a -n/-t-ové prídavné (napr. *krepirovať* – *krepirovaný*, *scucnúť* – *scucnutý*). Niektoré slovesné heslá obsahujú aj prihniezdované deminutívne substantívum (napr. *zdrbať* – *zdrbkať*). Viaceré prihniezdované slová sú tiež variantné (napr. *brbloš* – *brbloška/brblaňa*). Nájdu sa aj prípady, keď monosémické vzťahové adjektívum nie je uvedené ako prihniezdované slovo, ale v samostatnom hesle (napr. *romácky*). Hniezdovanie slov v SSHS nie je úplne systémové, čo však možno vysvetliť reálnym stavom a (ne)fungovaním istých slov v živom jazyku (ak sa napr. autor pri excerpcii ani raz nestretol so slovom **frajerskosť*, bolo by neadekvátne, hoci systémové, aby toto slovo hniezdoval k adjektívu *frajerský*).

Homonymné výrazy (či už ide o lexikálnu, gramatickú alebo slovnodruhovú homonymiu) sú označované rímskymi číslicami, medzysystémová homonymia na úrovni apelatívum – proprium sa však v niektorých prípadoch neberie do úvahy (napr. *zvarák* – *varené víno* a *Zvarák* – *Výskumný ústav zvaračský* sú uvedené v rámci jedného hesla).

Zozbieraný materiál je veľmi cenný nielen rozsahom, ale vo väčšine prípadov aj kvalitne spracovaným obsahom. Hoci sa na viacerých detailoch ukazuje, že nadšenecká práca má aj svoje limity, dôležité je, že takýto slovník vôbec vyšiel (porov. aj Hevier, 2014), a môže sa stať cennou pomôckou nielen pre široké publikum, ktorému je primárne určený. Zároveň by mohol inšpirovať aj predstaviteľov akademickej, resp. profesionálnej lexicografie.

Literatúra

- FURDÍK, Juraj: Teória motivácie v lexikálnej zásobe. Ed. M. Ološtiak. Košice: Vydavateľstvo LG, 2008. 95 s.
- HEVIER, Daniel: 2014. Nový slovník: prostredníctvom slangu porozumieť gangu. In: *Sme*, 27. 2. 2014. Online: <http://kultura.sme.sk/c/7118336/novy-slovník-prostredníctvom-slangu-porozumiet-gangu.html>. [cit. 29. 9. 2014]
- OLOŠTIAK, Martin: *Aspekty teórie lexikálnej motivácie*. Prešov: FF PU, 2011. 339 s.
- TARANENKOVÁ, Ivana: O kultúre: K zdravej slovenčine. In: *Pravda*, 9. 5. 2014. Online: <http://zurnal.pravda.sk/z-notesu/clanok/316911-o-kulture-k-zdravej-slovencine/>. [cit. 29. 9. 2014]

Recenzia je súčasťou grantového projektu VEGA 1/0255/12 *Komplexné spracovanie slovtvorby súčasnej slovenčiny (na materiáli Slovníka koreňových morfémov slovenčiny)*

ZA PROFESOROM RUDOLFOM KRAJČOVIČOM

Pavol Žigo

*Katedra slovenského jazyka Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, Gondova 2
811 02 Bratislava, e-mail: zigo@fphil.uniba.sk*

Dvadsiateho deviateho októbra 2014 odišiel z našich radov popredný slovenský jazykovedec, vysokoškolský pedagóg a slavista, dlhoročný člen našej redakčnej rady univerzitný profesor PhDr. Rudolf Krajčovič, DrSc. Narodil sa 22. júla 1927 v Trakoviciach a po absolvovaní tunajšej základnej školy, po gymnaziálnych štúdiách v Trnave a v Hlohovci študoval v rokoch 1947 – 1951 slovakistiku a filozofiu na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Ešte pred jej ukončením sa v r. 1950 stal asistentom Slovanského seminára a po promócii sa v r. 1951 stal jedným z prvých vedeckých aspirantov. Vysokoškolskej katedre na Filozofickej fakulte UK ostal verný až do svojho definitívneho odchodu do dôchodku v r. 2003. Na svojom jedinom pracovisku prešiel všetkými pedagogickými aj vedeckými stupňami: bol asistentom, odborným asistentom, docentom, získal vedeckú hodnosť doktora filologických vied a stal sa univerzitným profesorom. V jeho živote zaujímali výsostné miesto nemenné hodnoty: stálosť názorov, poctivosť v práci, krištáľovo čistá presvedčivosť vedeckej metódy, vernosť pracovisku, úprimná a veselá povaha. Z rozsiahlej publikačnej činnosti profesora Rudolfa Krajčoviča nemožno obísť vedecké práce s najnovšími poznatkami z historickej jazykovedy, najmä z oblasti genetickej charakteristiky slovenského jazyka. Jej začiatok tvorí práca PŮVOD A FONOLOGICKÝ VÝVIN JUHOZÁPADOSLOVENSKÝCH NÁREČÍ (1964), ktorá sa stala základom syntetizujúcej migračno-integračnej teórie o pôvode slovenčiny publikovanej pod názvom SLOVENČINA A SLOVANSKÉ JAZYKY I. PRASLOVANSKÁ GENÉZA SLOVENČINY. (1974), resp. anglického vydania historickej fonológie slovenčiny A HISTORICAL PHONOLOGY OF SLOVAK (1975). Osobitný a nový metodologický postup uplatňoval R. Krajčovič aj pri tvorbe množstva vysokoškolských učebníc, z ktorých pozornosť si zasluhuje aspoň VÝVIN SLOVENSKÉHO JAZYKA (1961), NÁČRT DEJÍN SLOVENSKÉHO JAZYKA (1966, 1971) TECHNIKA JAZYKOVEDNEJ INTERPRETÁCIE (1966), TEXTOVÁ PRÍRUČKA K DEJINÁM SLOVENSKÉHO JAZYKA (1979), PŮVOD A VÝVIN SLOVENSKÉHO JAZYKA (1981), VÝVIN SLOVENSKÉHO JAZYKA A DIALEKTOLÓGIA (1988), vysokoškolské učebné texty ČEŠTINA A SLOVENČINA V STARŠÍCH ARCHIVÁLIÁCH V PREDSPISOVNOM OBDOBÍ (1983, 1991), PRÍRUČKA K DEJINÁM SPISOVNEJ SLOVENČINY (spoluautor, 1999). Svedectvom jeho neutíchajúcej

tvorivej aktivity bolo aj vydanie práce SLOVENČINA A SLOVANSKÉ JAZYKY II (2003), DEJINY SPISOVNEJ SLOVENČINY (spoluautor P. Žigo, 2002, 2006, 2011) a „zakomponovanie“ časti tohto textu do titulu PREHLAD DEJÍN SPISOVNEJ SLOVENČINY v spoluautorstve s J. Kačalom (2006).

Súčasťou vedeckého života profesora R. Krajčoviča bolo aj jeho pôsobenie v redakčných radách vedeckých časopisov a zborníkov, členstvo v Medzinárodnej komisii pre slovanskú onomastiku pri Medzinárodnom komitáte slavistov a v Medzinárodnom výbore pre onomastické vedy (ICOS), členstvo v predsedníctve Slovenskej onomastickej komisie, Slovenskej komisii pre Encyklopédiu dejín strednej Európy a v komisiách pre udeľovanie vedeckých hodností. Okrem desiatok domácich a zahraničných vedeckých konferencií, sympózií a vedeckých seminárov univerzitný profesor R. Krajčovič absolvoval množstvo zahraničných prednáškových pobytov v popredných slavistických strediskách: v Krakove (1963), v Skopje (1977), v Moskve (1970 – 1971, 1975 – 1976, 1980 – 1981), s referátmi vystupoval na medzinárodných slavistických zjazdoch v Sofii (1963), vo Varšave (1973), v Bratislave (1993), na medzinárodných onomastických sympóziách v Lipsku (1969), Vroclave (1972), Krakove (1978) a na sympóziu o podunajských národoch v Regensburgu (1967).

Celoživotné pôsobenie v úlohe vysokoškolského pedagóga je v prípade profesora R. Krajčoviča bytostne späté s Filozofickou fakultou UK v Bratislave. Jeho prednášky a semináre sa po celý čas vyznačovali množstvom nových poznatkov, pútavosťou a invenčnosťou metód interpretácie pramenného materiálu. Tento prístup spracovania historického pramenného materiálu profesor Krajčovič uplatnil vo viacerých popularizujúcich dielach, z ktorých treba spomenúť aspoň SVEDECTVO DEJÍN O SLOVENČINE (1977, 1980), vydanie výberu z VALASKEJ ŠKOLY od Hugolína Gavloviča (1971, 1982), esejisticky orientovaný titul PRI PRAMEŇOCH SLOVENČINY (1978), knihu VEĽKÁ MORAVA V TISÍCROČÍ SLOVAMI PRAMEŇOV, LEGIEND, KRONÍK A KRÁSNEJ SPISBY (1985) či prácu ŽIVÉ KRONIKY SLOVENSÝCH DEJÍN SKRYTÉ V NÁZVOCH MIEST A OBCÍ (2005), o ktorú prejavili čitatelia veľký záujem. Takúto povahu má aj rozsiahly seriál Z LEXIKY STREDOVEKEJ SLOVENČINY S VÝKLADOM NÁZVOV OBCÍ A MIEST, ktorý R. Krajčovič uverejňoval v časopise Kultúra slova a ktorý, žiaľ, ostáva zatiaľ nedokončený.

Rozsiahle vedecké dielo univerzitného profesora PhDr. Rudolfa Krajčoviča, DrSc., je uzavreté. Výrazne ovplyvnilo historickojazykovedné myslenie domácich aj zahraničných slovakistov a slavistov posledných desaťročí dvadsiateho storočia. S úctou sa nad týmto dielom skláňame, uchováваме ho ako súčasť nášho poznania, našej kultúry, ako svedectvo o vývine nášho jazyka a o jeho prirodzenej podstate. Vážený pán profesor, ďakujeme Vám zaň. Česť Vašej pamiatke!

PRED 100 ROKMI SA NARODIL JOZEF AMBRUŠ

Slavomír Ondrejovič

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Panská 26, 811 01 Bratislava

e-mail: slavoo@juls.savba.sk

Vo viacerých encyklopédiách (napr. vo Wikipédii) sa možno stretnúť s tvrdením, že Jozef Ambruš (Horný Badín, 22. 9. 1914 – Bratislava, 5. 4. 1993) je významný literárny historik, prekladateľ a jazykovedec. Všetci dobre vieme o jeho literárno-historických a bibliografických zásluhách i o jeho absolútnej suverenite ako editora a vydavateľa starších literárnych textov. Vieme aj to, že sporadicky prekladal – z poľštiny a slovinčiny. Ale jeho aktivita v oblasti jazykovedy nie je známa. Pravda je však taká, že J. Ambruš už v 30. rokoch 20. storočia pravidelne uverejňoval v jednotlivých číslach časopisu *Rozvoj jazykovedné, presnejšie jazykovokritické príspevky* (najmä v ročníku 1933/34 a 1934/35). Šlo o poznámky, aké odtlačali časopisy Slovenská reč či Slovenský jazyk v čase, keď ich redigoval Henrich Bartek. Na niektoré z nich jazyková kritika upozorňuje dodnes (*Trnavsko, u Bratislavy, obdržať, je treba* a i.), iné už netreba opakovať (*učiť sa vareniu, potkať sa, vetrný* a pod.).

O J. Ambrušovi je všeobecne známe najmä to, že sa venoval skúmaniu štúrovského obdobia našich dejín. Skutočne na vynikajúcej edičnej úrovni pripravil výber z úvah a článkov Ľudovíta Štúra (1942), päťzväzkové vydanie *DIELO ĽUDOVÍTA ŠTÚRA* (1953 – 1957) i trojzväzkovú edíciu *LISTY ĽUDOVÍTA ŠTÚRA* (1954 – 1960) s podrobnými komentármi, ktorú neskôr (v r. 2000) štvrtým zväzkom doplnil V. Matula. Pozornosť venoval aj bernolákovskému básnikovi Jánovi Hollému: vydal jeho dielo v 10 zväzkoch (1950), pramennú knihu *JÁN HOLLÝ OČAMI SVOJICH SÚČASŇÍKOV* (1964) i korešpondenciu Jána Hollého (1967). Jeho posledným edičným činom bolo vydanie listov Jána Kollára (1991). Jozef Ambruš však okrem toho uverejnil v časopisoch a dennej tlači aj niekoľko štúrovských príspevkov orientovaných na jazyk. Z nich je hodná osobitnej pozornosti štúdia *NIEKOĽKO POZNÁMOK O ŠTÚROVI JAZYKOVEDCOVI*, ktorú publikoval – ako inak – v Slovenskej reči (1956, s. 258 – 260). Pripomenul v nej viaceré detaily, súvisiace s jazykovou a jazykovednou aktivitou Ľ. Štúra, ktoré v danej chvíli predstavovali pre lingvistickú societu malé objavy (týkali sa najmä Štúrových vzťahov s A. F. Pottom, J. Hollým, J. P. Šafárikom, J. Kollárom a ďalšími). Jazykovedci, ktorí sa v tom čase venovali Štúrovmu dielu (E. Jóna, V. Blanár, E. Pauliny, J. Horecký a i.), vysoko ocenili Ambrušovu filigránsku pramennú prácu a všetky ambrušovské zistenia a postrehy postupne preberali do svojho všeobecného poznatkového fondu. Netýkalo sa to, pravdaže, len Ľudovíta Štúra, ale aj ďalších veľkých postáv našich dejín, ktorým J. Ambruš venoval pozornosť. Jazykovedci pri tom ocenili Ambrušove „nálezy“ a objavy súvislostí nielen ako zaujímavé, ale aj ako

významné pre poznanie dôležitých detailov o prechode od spisovnej češtiny k spisovnej slovenčine na Slovensku, či pre poznanie dejín spisovnej slovenčiny vôbec. Ambrušov prínos pre jazykovedu možno vidieť práve v týchto zisteniach a v týchto plodoch jeho minucióznej a invenčnej práce s prameňmi. Za tú Jozefovi Ambrušovi patrí i dnes po sto rokoch najväčšia vďaka aj zo strany jazykovedcov.

Poznámka: 11. septembra 2014 sa v Ústave slovenskej literatúry SAV uskutočnil vedecký seminár pri príležitosti 100. výročia Jozefa Ambruša, z ktorého vyjde v rámci edície Pamäť literárnej vedy ešte v roku 2014 osobitná publikácia.

POZNÁVANÍM HISTÓRIE JAZYKA FORMUJEME SVOJE NÁRODNÉ POVEDOMIE Rozhovor s Milanom Majtánom

PhDr. Milan Majtán, DrSc. (nar. 3. 5. 1934 vo Vrútkach) je medzinárodne renomovanou osobnosťou súčasnej slovenskej lingvistiky, najmä onomastiky, a zároveň „staviteľom“ uhlového kameňa slovenskej historickej lexikografie – HISTORICKÉHO SLOVNÍKA SLOVENSKEHO JAZYKA. Tento frontatus predstavuje sedem zväzkov slovníka, 4 322 strán, 47 330 heslových statí a viac ako 70 000 slov. Pod vedením M. Majtána HSSJ vychádzal v rokoch 1991 – 2008.

Práce M. Majtána vynikajú harmóniou medzi vedeckým obsahom a zrozumiteľnosťou jeho textov. Akýkoľvek teoretický súd u neho vždy vychádza z konkrétnej pramennej základne a je bohato doložený príkladmi. A na pozadí akejkolvek metó-

dy, ktorú v prácach použil, stojí harmónia poctivého prístupu k jazykovému materiálu a ústretovosti voči čitateľovi. Slovenskej verejnosti takto predstavil napríklad PRAMENE K DEJINÁM SLOVENČINY (v spoluautorstve s J. Skladanou, 1992); ŠTÚDIE O STARŠEJ SLOVANSKEJ LEXIKE (1993); SLOVNÚ ZÁSOBU VO FÁNDLYHO DIELE PILNÝ DOMAJŠÍ A POENÝ HOSPODÁR (1987); KRUPINSKÉ PRÍSNE PRÁVO (v spoluautorstve s M. Majtánovou, 1979) či NEZNÁMEHO BERNOLÁKOVSKÉHO AUTORA PREKLADU DIDAKTICKO-PEDAGOGICKÉHO SPISU DETINSKÁ SPRATOVENĽ Z ROKU 1795 (1993).

Prioritou a ťažiskom vedeckej práce M. Majtána je však onomastika, a to v celej jej komplexnosti. Od prvotného zaujatia toponymiou (napr. NÁZVY OBCÍ NA SLOVENSKU ZA OSTATNÝCH 200 ROKOV, 1972; ŠTRUKTÚRNE TYPY SLOVENSKÝCH CHOTÁRNYCH NÁZVOV, 1973; METÓDY A PRAMENE HEURISTICKÉHO VÝSKUMU VLASTNÝCH MIEN 1975; K PROPRIÁLNOU CHOTÁRNYCH NÁZVOV, 1970) sa rozsah jeho záujmu postupne rozšíril na takmer všetky základné onomastické oblasti. Venoval sa ojkonymii (NÁZVY OBCÍ SLOVENSKEJ REPUBLIKY, 1998; cyklus geografických názvov rozličných okresov Slovenska), hydronomastike (HIDRONIMIA DORZECZA ORAWY, 1985; v spoluautorstve s K. Rymutom), chrématonymii (napr. KLASIFIKÁCIA CHRÉMATONYMIE, 1989), literárnej onymii (napr. VLASTNÉ MENÁ V TIMRAVINÝCH LITERÁRNYCH PRÁČACH), urbanonymii, oronymii, zoonymii (napr. POMEŇUVANIE KRÁV NA SLOVENSKU ZAČIATKOM 19. STOROČIA, 2004) a dodnes rozvíja svoje antroponomastické výskumy (KONTINUITNÝ VÝVIN SLOVENČINY A JEHO ODRAZ VO VLASTNÝCH MENÁCH, 1992; MENO PRE NAŠE DIEŤA, 1993 (spolu s M. Považajom); NAŠE PRIEZVISKÁ, 2014).

Aj v onomastických dielach M. Majtána sa udržiava súlad medzi teoretickými a praktickými aspektmi spracúvanej témy, pričom jeho teoretické zovšeobecnenia vychádzajú z jazykovej praxe a reálneho používania proprií. Z presvedčenia o dôležitosti adekvátneho fungovania vlastných mien v spoločnosti vychádza úsilie M. Majtána v oblasti štandardizácie proprií, najmä geografického názvoslovia, ako aj v oblasti metodiky výskumu vlastných mien a ich lexikografického spracovania (napr. kapitoly v ÚVODE DO ONOMASTIKY, red. M. Blicha a M. Majtán, 1986). Príspevky M. Majtána majú významnú integračnú funkciu nielen v rámci používania slovenčiny, ale aj v slavistickom kontexte. Jazykoveda jeho prostredníctvom zblízuje jazykovedcov s domácimi používateľmi jazyka a nositeľmi mien, ale zároveň nás (používateľov jazyka aj jazykovedcov) reprezentuje v slovanskom svete (napr. prostredníctvom SLOVANSKÉHO ONOMASTICKÉHO ATLASU, 1988 či SLOVENSKEJ HYDRONYMIE V SLOVANSKOM KONTEXTE, 1986).

Reprezentácia a popularizácia propriálnej a historickej stránky slovenčiny v podaní M. Majtána má vysokú odbornú úroveň a zároveň je zrozumiteľná. Nezjednodušuje podstatu opisovaného javu, ale dáva priestor čitateľovi na jeho interpretáciu, čím ho motivuje k aktívnemu poznávaniu vlastného jazyka a mena. A hoci bol M. Majtán za túto záslužnú misiu viackrát vyznamenaný (napr. Cenou SAV za popu-

larizačnú činnosť, Pribinovým krížom II. triedy za významné zásluhy o kultúrny rozvoj Slovenskej republiky), plnú satisfakciu vedcovi dáva priazeň používateľov jazyka a rešpekt kolegov. Výrazy uznania k práci M. Majtána boli tento rok sústredené do 63 príspevkov na 19. slovenskej onomastickej konferencii, konanej na počesť jeho osemdesiatin 29. – 31. 4. v Bratislave. Nateraz bez explicitného ocenenia, hoci neoceniteľná, ostáva neviditeľná (anonymná) recenzentská práca M. Majtána ako člena redakčnej rady časopisu Slovenská reč pri posudzovaní rukopisov. Na tomto uholnom kameni však môže stavať autor aj čitateľ.

Pán doktor, v súvislosti s vaším životným jubileom už tento rok vyšiel jeden text v Literárnom týždenníku, ktorý má formu krátkeho rozhovoru s M. Kazíkom. Čo si myslíte o dialógu ako spôsobe prezentácie vlastných názorov? Považujete dialogickú formu sebvýjadrenia a popularizácie poznania za užitočnú a potrebnú? Ponúka niečo viac alebo čosi iné ako vedecký text alebo je to pre vás len akési nutné zlo, na ktoré treba v záujme uspokojenia verejnosti z času na čas pristúpiť?

Rozhovor umožňuje voľnejšou hovorenou formou sprostredkovať a istým spôsobom tak popularizovať poznatky a myšlienky, ktoré chce človek ponúknuť prijímateľovi. Súčasne môže vhodne volenými otázkami doplniť a rozvinúť autorov zámer aj na zaujímavé momenty, ktoré mohol pokladať za bezvýznamné, mohol na ne pozabudnúť, alebo s ktorými nerátal. Komunikácia autora s čitateľom takto dostáva akýsi bezprostrednejší charakter.

Otázky v rozhovoroch s vami sa najčastejšie týkali výsledkov vašej práce, najmä HISTORICKÉHO SLOVNÍKA SLOVENSKEHO JAZYKA, onomastických publikácií ako MENO PRE VAŠE DIEŤA, NÁZVY OBCÍ NA SLOVENSKU, či najnovšej knihy PRIEZVISKÁ NA SLOVENSKU, ktoré sú komerčne veľmi úspešné. Vysvetľovali ste, čo stojí za mimoriadnym záujmom slovenskej verejnosti o mená, vyjadrovali ste sa k problematike prechýľovania ženských priezvisk, ku štandardizácii pomenovaní, a preto sa od týchto okruhov odchýlim k menej častým témam. Zaujíma ma, ako sa s odstupom času pozeráte na vlastnú vedeckú kariéru – či táto životná cesta bola náhoda alebo nevyhnutnosť? Čím/kým ste v detstve chceli byť? Ako ste vnímali svoje vlastné meno a priezvisko? A môže byť dieťa ovplyvnené napríklad tým, na akú onymickú scénu sa narodí, teda s akými pomenovaniami sa od malička stretáva a identifikuje?

Utkveli vám v pamäti nejaké nejaké vlastné mená z čias detstva vo Vrútkach?

Ako žiak zvolenského gymnázia som sa zúčastňoval na činnosti študentského literárneho krúžku, v ktorom boli aj moji spolužiaci a priatelia Jano Solovič, Jano Čomaj, o rok starší Jano Beňo a o rok mladší Ivan Stadtrucker, ktorí sa, ako je známe, stali vynikajúcimi literátmi. Ja som sa pokúšal písať verše a čistou náhodou som za niektoré v školskej literárnej súťaži získal prvé miesto. A tak sa moje zábery

študovať na vysokej škole matematiku zmenili na túžbu venovať sa slovenskej literatúre. Ani básnikom, ani literárnym vedcom som sa nestal.

Po prijímacích pohovoroch na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského som dostal cez prázdniny vyrozumienie, že som vyhovel požiadavkám, ale pre nedostatok miest ma prijímacia komisia automaticky preradila na práve sa formujúcu Vysokú školu pedagogickú, kde som potom vyštudoval odbor slovenský jazyk. A práve tam, na Kalinčiakovej ulici, som sa najmä zásluhou vynikajúcich profesorov Jozefa Šolca a Eugena Jónu začal s veľkým záujmom venovať slovenčine a slovenskej jazykovede. Diplomovú prácu o nárečí Zvolenskej Slatiny som obhájil roku 1957. Vtedy som už rok externe vyučoval na Jedenásťročnej strednej škole v Petržalke na Makarenkovej (dnes Einsteinovej) ulici. Učil som s chuťou. Tešilo ma, že žiaci so záujmom a obdivom počúvali aj moje prednesy z diel slovenských básnikov. Keď mi však profesor E. Jóna v lete 1961 zavolať, či by som sa nechcel venovať jazykovede, a povedal, že bude vo vtedajšom Ústave slovenského jazyka SAV konkurz, veľmi rád som sa prihlásil. Z dvanástich uchádzačov nás prijali dvoch, Kláru Buzássyovú a mňa. Dostal som sa na študijný pobyt v nárečovom oddelení a po roku na internú aspirantúru. Pán profesor Jóna sa stal mojím školiteľom. On ma aj presvedčil prijať ako tému kandidátskej dizertácie spracovanie starobylého vrchárskeho hontiansko-novohradského nárečia. Novohradským nárečiam, hlavne z hornopelšskej oblasti, sa sám venoval od mladosti. A tak som sa od matematiky dostal k jazykovede, k dialektológii.

O vlastných menách som dovtedy ani nerozmýšľal. Vedel som, že meno *Milan* mi vybrali podľa mena Milana Rastislava Štefánika (ja som sa narodil 3. mája, Štefánik zahynul 15 rokov predtým 4. mája). Vedel som, že priezvisko *Ruttkay*, bolo starým zemianskym predikátom vrútockých zemanov, moja matka pochádzala z tohto bohato rozvetveného rodu. Mali sme doma rodný list starého otca, na ktorom v rubrike o rodičoch bolo zapísané: *nemes Ruttkay Dauko Zsigmonde Lajos, földbirtokos* (zeman Ruttkay Davko Žigmundé, Ludovít, sedliak). To slovo *zeman* však bolo všetko, o pripomínalo mamin zemiansky pôvod. Takéto trojslovné priezvisko mala moja mama aj v občianskom preukaze (*Elena Majtánová, rod. Ruttkayová Davko Žigmundé*) a má ho aj na pomníku nad svojím hrobom. O priezvisku *Majtán* som nevedel nič. Iba to, že obidvaja strýcovia majú priezviská *Majtán*. Bolo to trochu čudné, ale nikoho v rodine to nezaujímalo.

Detailne poznáme vaše bibliografické údaje, ale už menej tie biografické. Čo viedlo vaše životné cesty cez rozličné mestá Slovenska? Napríklad z Vrútok do Zvolenskej Slatiny a odtiaľ do Bratislavy?

Vo Vrútkach som sa narodil. Moji rodičia bývali vtedy u maminej sestry akoby v podnájme. Dve rodiny bývali v dvojizbovom rodinnom dome, v kúpeľni si moji ro-

dičia zriadili akúsi kuchynku. Potom po čase sa aj so mnou a s mladšou sestrou presťahovali do otcovského rodinného domu, v ktorom boli dva jednoizbové byty so spoločnou presklenou verandou. V jednom býval starý otec s dvoma slobodnými synmi, v druhom naša mladá rodina. Tam som prežil detské roky až do leta 1945. Vtedy už ženatí strýcovia prehovárali otca, aby im uvoľnil miesto a hľadal si nové bývanie. Otec pracoval na vrútockej pošte. Keď sa dozvedel, že vo Zvolenskej Slatine sa práve uvoľnilo poštmajstrovské miesto s bytom a že v rieke Slatine je hodne rýb (bol vášnivým rybárom), nezaváhal. A tak som prijímacie skúšky na gymnázium robil v Martine, a do prímym som v septembri nastúpil vo Zvolene. Do gymnázia som dochádzal celých osem rokov vlakom. Vo Zvolenskej Slatine som prežil svoje mladé roky, tam sa vyformovali moje spoločenské vzťahy, vznikali trvalé priateľstvá. Slatinu pokladám za svoje druhé rodisko. Trvalý pobyt v Bratislave som získal vlastne až po príchode na svoje takmer celoživotné jazykovedné pracovisko, kde som pracoval celých 47 rokov.

Málo sa spomína, že ste získali Cenu mesta Vrútok za celoživotné dielo (2005) a aj Cenu mesta Krupiny za významný prínos vo výskume dejín mesta Krupina (2014). Nejaké ocenenie za skúmanie dejín Zvolenskej Slatiny ešte neprišlo? Prácu Názov a najstaršie dejiny Zvolenskej Slatiny (do konca 15. storočia) ste publikovali ešte v roku 1998. Je ocenenie, ktoré by ste si vážili viac ako iné? Ako tieto ceny korešpondujú s vašou občianskou príslušnosťou? Cítite sa ako Vrútočan, Krupinčan, Slatinčan alebo Bratislavčan?

Obec Zvolenská Slatina ma poctila pamätnou medailou za prezentáciu obce pri príležitosti stretnutia rodákov práve roku 1998. Poctený som bol aj viacerými inými rezortnými aj príležitostnými oceneniami, najviac si vážim štátne vyznamenanie Pribinov kríž II. triedy za významné zásluhy o kultúrny rozvoj Slovenskej republiky, ktoré mi na návrh vlády udelil pán prezident na Nový rok 2008. Človek však nepracuje a netvorí kvôli oceneniam a vyznamenaniam. Mám svoju prácu rád, ona je aj mojou súčasťou školou poznávania, mojím koníčkom, mojou láskou. Pokladám to za samozrejmosť, povedzte, ako ináč by bolo možné vedecky pracovať? Biologický rytmus života však pracovné tempo a výkony diktuje neúprosne.

A k druhej časti otázky. Som Bratislavčan, žijem v Bratislave už viac ako 60 rokov. Vrútky sú mojím rodiskom, Zvolenská Slatina miestom mojej mladosti a spoločenského zaradenia do života. Krupinu som si obľúbil pri archívnych výskumoch slovenských jazykových pamiatok pre Historický slovník slovenského jazyka v mestskom archíve. S manželkou, ktorá tiež pracovala v ústave v oddelení dejín slovenčiny, sme celé týždne presedeli nad textami, ktoré výrazne a krásne dokumentujú, ako žili a umierali, hovorili a písali naši predkovia v tomto slobodnom a kráľovskom meste v 17. a 18. storočí. Nie je iste náhoda, že slovenské jazykové pamiatky z krupinského mestského archívu tvoria významnú časť pramennej základne historického slovní-

ka slovenčiny predpisovného obdobia a medzi dokladmi slov, ich významov a slovných spojení v slovníku je pomerne mnoho práve z Krupiny.

Čo podľa vás rozhoduje o tom pociť patričnosti niekam – je to adresa trvalého bydliska alebo adresa školy, či pracoviska alebo adresa rodičovského domu?

Celým svojím životom sa niekde zaraďujeme. Ako Slováci ku Slovensku, ako rodáci k rodisku a k rodnému kraju, ako obyvatelia k bydlisku, ako pracovníci k pracovisku, ako ľudia – k spoločstvu, v ktorom žijeme.

Pripravovali ste sa na pedagogickú prácu a niekoľko rokov ste aj vyučovali na gymnáziu v Petržalke. Čo ste vyučovali a prečo ste nevytrvali v pedagogickom smerovaní, ale uprednostnili ste aspirantské štúdium? V životopisoch sa píše, že „túžba po poznaní a vedeckom výskume“ privádza adeptov na akademickú pôdu. Ale mnoho vysokoškolských pedagógov dnes spája svoj vedecký výskum s nemalým pedagogickým úväzkom. Prečo ste si napokon zvolili čisto akademickú profesiu?

Ako som už spomenul, učil som rád, myslím, že aj žiaci ma mali radi. Povedal som už aj to, ako vznikala môj záujem o štúdium jazyka, o jazykovedu. Chcel som sa venovať poznávaniu nárečí pod Poľanou, ktoré ma ako rodeného Turčana zdravo provokovali. Napokon profesor Jóna usmernil môj záujem na Hont a Novohrad. Na vysokých školách som popri práci na akademickom pracovisku krátko pôsobil externe, a to v prvej polovici sedemdesiatych rokov na Pedagogickej fakulte v Nitre, v rokoch 1981-82 na Pedagogickej fakulte Univerzity P. J. Šafárika v Prešove a v rokoch 1998 - 2000 na Univerzite Cyrila a Metoda v Trnave. Toto pôsobenie nebolo mojím cieľom, skôr pomocou školy, keď ma o to požiadali. Prednášal som rád, vedel som, čo chcem a mám poslucháčom povedať. Svoje miesto som však videl vždy v ústave.

Keď ste prichádzali do Ústavu slovenského jazyka už ste vedeli, že sa chcete venovať výskumu histórie slovenčiny a onomastike? Alebo pri rozhodovaní zavážili aj iné okolnosti? Vaše poznanie jazyka Turca a Hontu by vás možno rovnako predurčovalo na výskum v oblasti dialektológie. Napokon, v oddelení dialektológie ste aj pracovali a vo vašej dizertačnej práci ste sa venovali hontiansko-novohradským nárečiam. Čo spôsobilo odklon od dialektológie smerom k historickým aspektom slovenčiny a k onomastike?

K výskumu dejín slovenčiny a k onomastike ma priviedli, diplomaticky povedané, isté, nie celkom logické okolnosti. Nestal som sa teda svojím pracovným zaradením ani dialektológom. Po obhajobe kandidátskej dizertácie som sa od roku 1966 dostal do oddelenia dejín slovenčiny, do kolektívu, ktorý sa venoval príprave historického slovníka. Intenzívnejšie sa na tejto úlohe pracovalo od roku 1961.

Tisíce strán textov rukopisných slovenských jazykových pamiatok a starších tlačí bolo treba v domácich i zahraničných archívoch a knižniciach vybrať, dať prefotografovať alebo ináč reprodukovať, a tak budovať fototéku pramennej základne slovníka. Úplnou aj výberovou excerpciou sa budovala kartotéka, ktorá už v tom čase obsahovala okolo milióna lístkov, ako aj archív fotokópií a mikrofilmov a súpis slovenských jazykových pamiatok, tvoriacich materiállovú základňu slovníka. Pôvodne malo ísť o slovník veľkého typu. Dokumentácia staršej slovenskej lexiky mala v historicko-stratigrafickej perspektíve ukázať chronologické, územné i žánrové doloženie slov v sérii reprezentatívnych dokladov s naznačením slovo-tvorného začlenenia a historickej perspektívy vo vývine slovnej zásoby slovenčiny s poukazom na synonymné a aj antonymné vzťahy. Až roku 1979 sa prijala upravená koncepcia, podľa ktorej sa začali systematicky koncipovať heslá súčasného Historického slovníka slovenského jazyka, dokladového a výkladového slovníka stredného typu. Pripomínam, že po V. Blanárovi v rokoch 1973 – 1980 viedol autorský kolektív a oddelenie dejín slovenčiny Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Š. Peciar a v rokoch 1981 – 1983 I. Kotulič. Ja som sa stal vedúcim až roku 1984.

Ako vedúci autorského kolektívu, spoluautor, člen internej redakcie a vedecký redaktor HISTORICKÉHO SLOVNÍKA SLOVENSKEHO JAZYKA ste sa významnou mierou pričínili o to, že dnes aj my Slováci máme historický slovník svojho jazyka. HSSJ spracúva významy výrazov, podáva gramatické charakteristiky, genetické, zemepisné a štylistické začlenenie do predpisovnej slovnej zásoby slovenčiny, lexikalizované a frazeologické slovné spojenia doložené niekoľkými stovkami tisícov dokladov z rukopisných aj tlačených slovenských jazykových pamiatok spočiatku v minimálnych, neskôr aspoň v pomerne primeraných kontextoch. Práve týmto dielom ste sa natrvalo zapísali do dejín slovenskej jazykovedy a ponúkli verejnosti zdroj, ktorý by svojou výpovednou silou mohol vplývať na formovanie jazykového povedomia národa.

Slovník je spoločným výsledkom mnohoročnej práce celého autorského a redakčného kolektívu. Je pravdou, že po prvý raz v dejinách slovenčiny podáva pomerne podrobný obraz o rozsahu a členení slovnej zásoby jazyka slovenskej národnosti v predpisovnom období. HISTORICKÝ SLOVNÍK SLOVENSKEHO JAZYKA predstavuje staršiu slovenčinu tak, ako je zachovaná v rukopisných i tlačených slovenských jazykových pamiatkach. Svojím širokým poňatím a moderným spôsobom spracovania poskytuje dobrý a spoľahlivý základ nielen pre správne chápanie a výklad slovenských historických textov, ale aj pre ďalší výskum vývinu slovenskej slovnej zásoby a dejín slovenského spisovného jazyka vo všeobecnosti, ako aj pre ďalší rozvoj slovenskej historicko-porovnávacej jazykovedy. Som presvedčený, že sa stane dôležitým príspevkom k poznaniu vývinu slovenčiny a jej slovnej zásoby, ale tak isto aj k ďalšiemu riešeniu zložitých otázok formovania a rozvoja

slovenského národa a k osvetľovaniu jeho spoločenských a kultúrnych súvislostí. Pre súčasnú slovenskú spoločnosť i pre výchovu budúcich generácií bude mať preto istotne nielen čisto filologický, ale aj kultúrohistorický a kultúrno-politický význam.

Odborná verejnosť na Slovensku, ale aj v vo viacerých susedných krajinách vás pozná ako významného predstaviteľa slovenskej onomastiky, ktorému sa podarilo oživiť, zaktivizovať a istým spôsobom aj zorganizovať základný výskum vlastných mien na Slovensku. Pripravili ste publikáciu o vývine názvov obcí Slovenskej republiky (1972, 1998) a spolu s M. Považajom príručku o krstných menách, ktorá vyšla v troch či štyroch vydaniach.

Od roku 1964 som bol vedeckým tajomníkom novozriadenej Slovenskej onomastickej komisie, ktorú založil V. Blanár. Svoje poznatky o slovenských nárečiach a o ich vývine, ako aj skúsenosti získané pri skúmaní vývinu slovenského jazyka a jeho slovnej zásoby som mohol veľmi dobre využívať aj pri riešení onomastickej problematiky. Dostával som sa k nej postupne, v rokoch 1966 – 1975 som organizoval terénny výskum slovenských chotárnych názvov na celom území Slovenska dotazníkovou metódou a spočiatku pod vedením prof. V. Blanára od roku 1967 slovenské onomastické konferencie, viaceré so zahraničnou účasťou. Pri príprave príručiek, ktoré ste spomenuli, som mal na mysli hlavne ich naliehavú potrebu pre širšiu verejnosť. Som presvedčený, že splnili svoj účel. Popri tom som získaval nové vedomosti z iných sfér poznania, publikoval výsledky svojich bádání, aktívne pôsobil na domácich aj zahraničných vedeckých podujatiach, pomáhal organizovať základný výskum slovenských vlastných mien. Od začiatku sedemdesiatych rokov som viac ako tri desaťročia aktívne pracoval v názvoslovných komisiách ministerstva vnútra a rezortu geodézie a kartografie. Aj tam som mal možnosť všeličomu sa priučiť, všeličo sa naučiť. Pohľady na vlastné meno v súčasnej onomastike sú celkom iné, ako boli v minulosti, napr. ešte do roku 1950.

Interpretovať onymické jednotky či už z oblasti toponymie, hydronymie alebo z antroponymie vyžaduje poznanie reálií aj nárečia daného regiónu. Určite sa najlepšie pracuje s jazykovým materiálom prostredia, v ktorom sa vedec vyzná a dobre orientuje. Je možné získavať, spracúvať a interpretovať onymický materiál výlučne z písomných dokladov, máp atď. a bez skúmaní v teréne? Myslím najmä na spracúvanie chotárnych názvov alebo názvov malých prítokov v rámci povodia určitého vodného toku. Ešte v roku 1985 ste vypracovali zásady na spracovanie hydronymie Slovenska. Aké hlavné zásady ste v ňom stanovili? Po takmer 30 rokoch môžete povedať, či sa v slovenskej onomastike všeobecnej prijali a či sa dodnes uplatňujú aj v nových slovenských hydronymických prácach.

Čím má človek viac vedomostí a skúseností z viacerých sfér poznania a pritom aj primeranú osobnú aj pracovnú morálku a zodpovednosť, tým lepšie môže skúmať a interpretovať jazykový aj onymický materiál. Program na kombinované lexikografické a areálové spracovanie apelatívnej lexiky slovenských terénnych názvov som pripravoval viac ako dve desaťročia, v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra sa v tejto práci v súčasnosti pokračuje, začalo sa s digitalizáciou pripravených kartoték a s prípravou takej realizácie projektu, akú umožňujú súčasné technické možnosti. Približne od konca sedemdesiatych rokov, no najmä po roku 1985 sme začali intenzívne organizovať a realizovať aj komplexný výskum slovenskej hydronymie podľa jednotlivých povodí. Spočiatku sme uvažovali o metodike, aká sa uplatňovala v starších poľských hydronomastických monografiách. Tak vznikla v spoluautorstve s K. Rymutom moja prvá monografia o hydronymii Oravy (vyšla v Poľsku roku 1985), potom sme ako vzor prijali koncepciu medzinárodného projektu a edície monografií v sérii *Hydronymia Europaea*. Tak po monografii Ľ. Sičákovej o hydronymii slovenskej časti povodia Slanej (1996) vyšla druhá naša spoločná monografia s K. Rymutom o hydronymii povodia Dunajca (a Popradu) v sérii *Hydronymia Europaea* v Nemecku, v Štuttgarte roku 1998.

Zaujíma ma aj to, ako sa vníma a chápe tzv. vžitost' názvov. Podieľali ste sa na zostavovaní publikácií štandardizovaných a vžitých slovenských názvov – napr. riek a vodných plôch sveta, mimozemských objektov, miest sveta, názvov objektov horizontálneho aj vertikálneho členenia zemskeho povrchu atď. Je vžitost' to isté čo štandardizácia? Alebo je vžitost' kognitívna kategória a vyjadruje relatívnu ustálenosť chápania a používania vlastných mien, ktorá sa odvíja od toho, ako používatelia jazyka poznajú/poznávajú zemepisné reálie? Nie je to napokon dynamická kategória, ktorá sa mení, napríklad keď sa v používateľskej praxi ustupuje od tzv. vžitých názvov a prechádza sa k pôvodnému názvu, ako v prípadoch Carhrad → Istanbul, Celovec → Klagenfurt, Pätkostolie → Pécs?

Termín *vžitý názov* má užší význam, ako by sa mohlo zdať na prvé počutie. Používa sa iba na označenie slovenských, na Slovensku používaných pomenovaní geografických objektov nachádzajúcich sa mimo územia Slovenska. Zodpovedá mu medzinárodný termín *exonymum*. Tradičná definícia tohto pojmu hovorí, že za *exonymum* sa pokladá názov, používaný v určitom jazyku pre geografický objekt, nachádzajúci sa mimo územia, kde tento jazyk má úradné postavenie, a jeho podoba sa líši od názvu, používaného v úradnom jazyku alebo jazykoch územia, kde sa tento geografický objekt nachádza. Exonymá vznikali a vznikajú vo všetkých živých jazykoch tak, že sa do cieľového jazyka graficky, hláskovo alebo morfológicky adaptujú pôvodné endonymné názvy alebo staršie inojazyčné exonymá, alebo sa celé názvy a či jednotlivé ich časti do cieľového jazyka prekladajú. Slovenskými exonymami sú

napr. názvy *Viedeň, Drážďany, Paríž, Rím, Benátky* a i. Pôvodné inojazyčné názvy (*Wien, Dresden, Paris, Roma, Venezia*) označujeme termínom *endonymum*. Exonymá sú dynamickou kategóriou, ich používanie súvisí s jazykovou situáciou a s jazykovou politikou. Ich používanie stráca výhodu pri medzinárodnej komunikácii, napr. aj v medzinárodnej turistike. Obmedzovať ich používanie radia aj odporúčania Skupiny expertov OSN pre geografické názvoslovie. Staršie, historické slovenské vžitie názvy (historické exonymá), ako sú *Štýrsky* či *Štajerský Hradec (Gratz)*, *Jáger (Eger)*, *Vacov (Vác)*, *Vratislav (Wroclaw)* a i. sa pri súčasnej komunikácii už bežne nepoužívajú. V mnohých krajinách sveta dnes existujú zmiešané národnostné a jazykové štruktúry, ktoré niekedy vyvolávajú zložité politické a kultúrno-politické situácie s viacerými sprievodnými jazykovopolitickými problémami, dotýkajúcimi sa aj problematiky geografických názvov a osobitne exonym.

Pojem a termín *standardizácia* vo sfére vlastných mien zodpovedá jazyko-vednému pojmu „kodifikácia“. Štandardizácia geografického názvoslovia podľa zákona o geodézii a kartografii znamená súbor opatrení zabezpečujúcich jednotnosť a záväznosť ich používania. Treba tým rozumieť ustanovenie konkrétnej jazykovej podoby názvu geografického objektu a záväzných podmienok používania tejto podoby.

Zároveň (hoci zrejme z iného dôvodu) ustupujú a stoja v úzadí miestne vžitie názvy obcí, ktoré vznikli počas nemeckej kolonizácie. Na mnohých miestach Slovenska, napr. aj kremnicko-pravnianskom jazykovom ostrove (Hauerland), majú obce aj svoj vžitý nemecký názov: Krahule – Blaufuss, Ihráč – Ludwigschacht, Kopernica – Deustchlitta, Jastrabá – Gastrub, Lúčky – Honneshau... Rozumiem, že s odsunom Nemcov po druhej svetovej vojne a následným usídlením slovenského obyvateľstva do opustených obydľí sa prerušila kontinuita, ktorá by opodstatňovala vžitost' nemeckých pomenovaní týchto obcí. Ale nerozumiem prečo by aj dnes nemohla byť popri štandardizovanom názve obce uvedená aj jeho nemecká podoba. Nemyslíte si, že pre daný región je škoda, ak sa ani sami obyvatelia či návštevníci nestretávajú aj týmito ojkonymami, ktoré sú súčasťou jeho histórie?

Nárečové a aj staršie (aj inojazyčné) neštandardizované podoby vlastných mien z územia Slovenska nie sú slovenskými exonymami. Pri komunikácii sa používajú iba v istých vymedzených komunikačných situáciách a nie sú súčasťou štandardizovaného (úradného, oficiálneho) názvoslovie. Ak sú úradnými názvami *Bratislava, Hlohovec, Žiar nad Hronom, Štúrovo*, nemožno za „vžitie“ pokladať staršie názvy týchto lokalít *Prešporok – Preßburg – Pozsony, Frašták – Freistadt – Galgóc, Svätý Kríž nad Hronom – Heiligen Kreuz – Garamszentkereszt*, ani *Parkan* či *Párkány*. Príkladov by bolo možné uvádzať stovky a tisíce. V učebnici zemepisu z druhej polovice 18. storočia sa uvádzajú z územia Čiech ako slovenské exonymá *Biely vrch*,

Karolštajn, Karla Teplice, Kutná Baňa, Údol Joachima (Bílá hora, Karlštejn, Karlovy Vary, Kutná Hora, Jáchymov).

Ale platí to aj pre apelatívnu časť slovnej zásoby. V súčasnej slovenčine sa na pomenovanie súčasných reálií nepoužívajú slová (termíny) ako *jask* (ale *tunel*), *rázputie* (ale *rázcestie* alebo *križovatka*), či *predseda MNV, richtár; fojt* alebo *šoltýs* (ale *starosta*) a pod. Súčasný štandardizovaný názvoslovie musí byť (podobne ako terminológia) jednotné a jednoznačné a má aj istú národnoreprezentatívnu funkciu. Používanie starších podôb a starších názvov sa nijako neobmedzuje v odbornej, najmä historickej literatúre.

*Predpokladám, že so zaujímavou kategóriou vžitosti súvisia nielen toponymá, ale i ostatné onymické jednotky, napr. aj ideonymá ako názvy kultúrnych výtvarov človeka. Súčasťou kultúrnej histórie Európy sú aj významné umelecké diela, ich názvy sú tiež relatívne vžité, ale pri porovnávaní ideonym v jednotlivých jazykových spoločenstvách sa ukazujú rozdiely medzi adaptáciou ideonym a ich fixáciou v danom jazyku. Za všetky príklady mám na mysli názov opery Gioacchina Rossiniho *Barbieri di Siviglia*. Do slovenčiny sa preložil a vžil názov *Barbier zo Sevilie*. Do češtiny prišiel ako *Lazebník sevilský*, do poľštiny ako *Cyrulik sewilski* a do ruštiny ako *Sevil'skij ciruľnik*. Nejde ani tak o rozličné variácie mesta Sevilie – *sevilský*, ako o pomenovanie najslávnejšieho „holiča“. Aj v predpisovnej slovenčine fungovali pomenovania *lazobník, kúpeľník, a predsa sa do prekladu názvy opery nepremietli tak ako v iných slovanských jazykoch, kde sa vžil historický názov predstaviteľa určitého remesla. Čo podľa vás zavážilo, že sa v slovenskom jazykovom prostredí vžil „barbiér“ a nie lazobník či iný ekvivalent?**

V učebnici, ktorú som práve spomenul, sa uvádzajú aj mená historických osobností v dnes nepoužívaných podobách, napr. *Jano Zápolja (Ján Zápol'ský)* a *Gábriš Betlehem (Gabriel* či *Gábor Bethlen)*. Pomenovania literárnych a výtvarných umeleckých diel (pri tzv. hovoriacich menách aj mená literárnych postáv) sa do prijímajúcich jazykov prekladajú bežne. Slovo *barbier* sa v staršej slovenčine používalo oveľa viac ako synonymné slová *felčiar, lazobník/lazebník, kúpeľník, chirurg* či *ranár*. Slová *lázeň, lážňa* ustúpili zo staršej slovenskej slovnej zásoby dávno. Aj v Banskej Bystrici sa z Lazobnej ulice stala „Lazovná“ asociáciou so slovom *laz*.

V onomastike možno väčšmi ako v iných jazykovedných disciplínach sa prejavuje vplyv mimojazykových okolností na smerovanie a priority vedeckého výskumu. Dnes sú to priority, ktoré sú definované v rámci programu Horizont 2020 (a jazykoveda a spoločenské vedy sa medzi prioritami nenachádzajú), kedysi mal šancu len výskum, ktorý sa prihlásil k dominujúcej ideológii. V roku 1978 ste v správe Stav

a perspektívy slovenskej onomastiky deklarovali, že naša teória vlastných mien sa cieľavedome buduje na princípoch marxisticko-leninskej filozofie, na základoch dialektiky a historického materializmu. Že sa zdôrazňuje spoločenská stránka vzniku vlastného mena a jeho funkcia. Medzičasom odznela aj najväčšia hystéria a alergická na terminológiu z čias socializmu a nastupuje rehabilitácia dialektiky ako legitímnej metódy uvažovania známej už od Platóna. Na tom, že sa zdôrazňuje spoločenská stránka vzniku a fungovania vlastného mena sa vlastne nič nezmenilo. Paradoxne, dnes nestačí prihlásiť sa k nejakej dominantnej teórii či ideológii. Aktuálne „Horizonty“ si žiadajú nové smery, inovácie, platí imperatív transformácie čohokoľvek, hoci aj osvedčeného modelu. Ako v tomto kontexte dnes vidíte stav a ako perspektívy slovenskej onomastiky?

Súčasná onomastika sa na rozdiel od onomastiky 19. a prvej polovice 20. storočia usiluje o komplexnú analýzu onymických javov, smerujúcu od pomenovaných reálií k odrazu okolností pomenovania v designácii vlastného mena a k spôsobu jazykového stvárnenia onymického obsahu. Vlastné meno ako jazykový znak svojho druhu vyžaduje, aby sa jeho vyčerpávajúca charakteristika, komplexná onomastická analýza skladala okrem jazykovednej analýzy aj z analýzy zameranej na príslušnú onymickú sústavu a obsahovala aj analýzu designácie a modelovej hodnoty vlastného mena. Na prvé miesto kladie funkčný a systémový pohľad na vlastné meno a na jeho úlohu v spoločenskej komunikácii a v systéme jazyka. Spomenuté termíny z vtedajšej vládnucej ideológie boli povinnými klišé na dokreslenie princípov modernej onomastickej teórie, ktorú v slovenskej onomastike vypracoval V. Blanár a ktoré sa stali základnými východiskovými metodologickými postupmi viacerých jeho spolupracovníkov a žiakov. Sú to princípy, ktoré aj v súčasnosti ukazujú smerovanie a perspektívy slovenskej onomastiky.

Dnes „výzvy“ a okruhy tém na riešenie stanovujú agentúry na podporu vedeckého výskumu v súčinnosti s príslušnými ministerstvami a subjektmi, ktoré vstupujú do zostavovania výziev. Odkiaľ pochádzali a ako vznikali nápady a vedeckovýskumné zámery počas vašej kariéry? Kto by podľa vás mal určovať priority výskumu? Samotní vedci, ktorí sú zorientovaní v problematike a vedia rozpoznať užitočnosť budúceho výskumu, alebo štátni úradníci, ktorí prijímajú a zadefinujú priority, z veľkej miery určené nejakým globálnym výskumným trendom? Alebo si viete predstaviť realizáciu hlavnej myšlienky transformácie SAV na verejno-výskumné inštitúcie, v ktorých sa má uskutočňovať taký výskum, ktorý si „objedná“ verejnosť?

Priority výskumu musia určovať so zreteľom na spoločenské potreby vedci zorientovaní a rozhladení v problematike, Vaša otázka priamo sugeruje odpoveď. Kto iný ako jazykovedec vie zodpovedne posúdiť, čo a ako je v problematike odboru a predmetu bádania v národnom i európskom meradle spracované a ktorým smerom

sa majú ďalšie výskumy uberať? O prioritách treba, prirodzene, diskutovať na odbornej úrovni, ale peniaze rozhodovali a rozhodujú o všetkom ostatnom. Taký je život. Uvedomujem si dobre, že v kultúrnom vedomí a, bohužiaľ, aj v národnom povedomí vo všeobecnosti pokrívavame napríklad aj za Poliakmi a Čechmi. Je to stále ešte neblahý dôsledok našej niekoľkostoročnej minulosti. Aj v tomto sa prejavuje dialektika spoločenského vývinu.

Ani po odchode do penzie ste sa neodstihli od života akademickej obce, máte „svoju stoličku“ na Oddelení dejín slovenčiny, onomastiky a etymológie, stále máte svoj hlas v redakcii nášho časopisu Slovenská reč. Je to obdivuhodné nielen preto, že to tak dlho dokážete, ale aj preto, že vaša práca je nezištná a nehonorovaná. Robíte a robili ste ju napriek tomu, že ste mohli lepšie „zhodnotiť“ svoje skúsenosti a prehľad pri zostavovaní napr. rodostromov alebo pri zisťovaní genealógie priezvisk, ktoré sú predmetom živnosti rozličných „podnikateľov“ s minimálnym historickým a jazykovedným vzdelaním. Čo si myslíte o tomto druhu podnikania?

O genealogickom podnikaní sa nechcem vyjadrovať. Ale pátranie po predkoch, poznanie histórie svojho rodu a rodiny, svojho priezviska pokladám za vyšší stupeň poznania našej kultúrnej minulosti. Aj amatérske genealogické bádanie si vyžaduje poznávanie rozmanitých skutočností a okolností, záujem a úsilie o nové poznatky. To je prirodzená škola, prirodzené vzdelávanie v oblasti vývoja spoločenského a kultúrneho života. Samotné výsledky zvyšujú sociálne aj kultúrne a národné vedomie, uvedomenie si svojho zaradenia a postavenia v najbližšom okruhu spoločenstva, v ktorom žijeme, ale aj pocit istej hrdosti na svoju rodinu a svojich predkov a príbuzných z predchádzajúcich generácií. V onomastike historický a genealogický pohľad na priezvisko umožňuje presnejšie ho opísať a interpretovať.

Keď napríklad zistíme, že priezvisko zemianskeho rodu Ostroluckých na Slovensku zaniklo vymretím rodu v polovici 20. storočia a že potom roku 1995 žilo na Slovensku s priezviskom *Ostrolucký* 131 mužov a 144 žien, musíme hľadať, kde a ako sa tu vzalo. Vieme, že priezviská sa dávali aj podľa toho, odkiaľ sa človek na nové miesto prisťahoval a že sa priezvisko *Ostrolucký* aspoň od začiatku 18. storočia vyskytovalo aj v obciach Vígľašského panstva a zo Sebedína sa rozšírilo ešte v 18. storočí do ďalších obcí tohto panstva, neskôr aj po celom Slovensku, v 20. storočí aj na Moravu, do Čiech, Nemecka, do USA aj do Kanady. Dokonca na území Vígľašského panstva niekde medzi obcami Dolná Mičina a Sebedín existovala na rozmedzí 13. a 14. storočia dnes zaniknutá iná osada s názvom Ostrá Lúka. Tieto skutočnosti dávajú možnosť uvažovať aj o tom, že zemiansky predikát (a priezvisko) *Ostrolucký/Ostrolúcky* a súčasné priezvisko *Ostrolucký* mohli byť utvorené z názvov dvoch rozličných lokalít. A podobných príkladov by bolo možné uviesť viac.

Ako vnímate súčasnú situáciu okolo SAV? Ako rozumiete tomu, že akademickí pracovníci sú považovaní za štátnych úradníkov a že sa ich týka zefektívňovanie štátnej správy (tzn. prepúšťanie) s názvom ESO? Vo vašich správach ste často spomínali, že na výskum (aj onomastický) chýbajú systemizované miesta. Nevieť presne koľko pracovníkov ste mali napr. pri príprave Historického slovníka slov. jazyka, ale dnes sú v Oddelení dejín slovenčiny, onomastiky a etymológie 4 kmeňoví pracovníci a jedna doktorandka. Ako komentujete tento trend v jazykovednom výskume?

Nekomentujem.

Aj keď vám tento rok vyšla publikácia NAŠE PRIEZVISKÁ a iste máte pocit satisfakcie a možno aj pocit, že ste pre slovenskú jazykovedu urobili všetko, čo bolo va vašich silách a že by ste už mohli len a len oddychovať, nemáte predsa len ešte niečo rozpracované? Alebo nemáte už nejakú novú aspoň myšlienku, podnet, ktoré by ste chceli spracovať a jazykový jav, ktorý by ste chceli opísať?

Popularizujúcu príručku NAŠE PRIEZVISKÁ som pripravil najmä preto, že na Slovensku sme dosiaľ na rozdiel od susedných krajín podobnú publikáciu nemali, a priezviská, ich vznik, vývin, formovanie a používanie konkrétnych priezvisk vzbudzujú pozornosť mnohých ľudí, nielen jazykovedcov. Každého kultúrneho a aspoň priemerne vzdelaného človeka iste zaujíma, ako jeho rodina prišla k svojmu priezvisku a ako ono súvisí s históriou rodu, a to aj vtedy, keď sa nechystá zisťovať svoj rodokmeň. Nie je to vedecká monografia v pravom zmysle slova, tá by iste mala oveľa menší okruh čitateľov a používateľov. Myšlienky a podnety mám. Životná realita dovoľuje aspoň ich konkretizovať a odovzdať mladším kolegom, prípadne poradiť pri ich uskutočňovaní.

Držíte sa nejakého pravidla alebo motta, ktoré by vyjadrovalo váš prístup k práci a životu? Aký je váš odkaz čitateľom Slovenskej reči?

Práca robí človeka človekom. Mám svoju prácu rád a vôbec nepokladám len za frázu vyjadrenie, že človek sa učí do smrti. A keď budem pokladať nejaký svoj poznatok za užitočný a keď budem vládnuť, pousilujem sa oň podeliť s priateľmi a čitateľmi.

OBSAH 79. ročníka časopisu Slovenská reč
CONTENTS of 79th Volume of Slovak Speech Journal

ÚVODNÍK / EDITORIAL

- 3–4 **Ondrejovič, S.:** *Slovenská jazykoveda v roku 2014* (Slovak Linguistics until the Year 2014)

ŠTÚDIE A ČLÁNKY / STUDIES AND ARTICLES

- 5–18 **Žigo, P.:** *Veľkomoravský hlaholský nápis na plakete z Bojnej* (Great Moravian Glagolic Text on a Plaque from Bojná)
- 19–31 **Brestovičová, A.:** *Partikuly v reči matiek orientovanej na dieťa* (Particles in the Child Directed Speech)
- 131–144 **Sabol, J. – Ivančová, L.:** *Symetria a asymetria vo vzťahu slabiky a morfémy v slovenčine* (Symmetry and Assymetry in the Relation between the Syllable and the Morpheme in Slovak)
- 259–273 **Ološtiak, M.:** *Výskum slovenskej slovotvorby v poslednom štvrtstoročí. I. časť*
(Research of the Slovak Word Formation in the last 25 Years. Part I)
- 274–303 **Gajdošová, K.:** *Slovensko-česká a česko-slovenská dvojjazyčná lexikografia. Vývinový prehľad od 19. storočia po súčasnosť. I časť*
(Slovak-Czech and Czech-Slovak Bilingual Lexicography. An Overview of the Development from the 19th Century up to the Present Times. Part I)
- 304–319 **Bodnárová, M.:** *Adjektíva v neinštitucionálnej dialogickej komunikácii dospelých na východnom Slovensku* (Adjectives in Non-institutional Dialogue Communication in Eastern Slovakia)

DISKUSIE A ROZHĽADY / DISCUSSION AND HORIZONS

- 32–39 **Očenáš, I.:** *Medzera v elektronickom textovom reťazci a slovenský pravopis* (Space in Electronic Text String and Slovak Orthography)
- 40–54 **Ivanová, M.:** *K niektorým otázkam sémantickej štruktúry vety* (On Some Questions Concerning Semantic Structure of Sentence)
- 41–57 **Ruščák, F.:** *Štandard a štandardná komunikácia* (Standard and Standard Communication)
- 145–154 **Kralčík, L.:** *Prečo nápis na bojníanskej plakete nie je hlaholský (Príspevok do diskusie o najstaršom svedectve o jazyku z konca 9. storočia)* (Why the Bojná Plaque Inscription is not Glagolitic (A Contribution to the Discussion on the Oldest Artifact from the Late 9th Century))
- 155–180 **Benko, V.:** *O korpusovej lingvistike aj o Slovenskom národnom korpuse* (On Corpus Linguistics in Slovakia, and on the Slovak National Corpus)

- 181 – 193 **Králik, E.:** *Dve nové publikácie venované Václavovi Machkovi* (Two New Publications Dedicated to Václav Machek)
- 194 – 199 **Wachtarczyková, J.:** *Koho/čo dnes označuje sivá/šedá eminencia* (Who/What is Today Reffered to as a Grey Eminence?)
- 320 – 326 **Kuchar, R.:** *Súdny obvod – domová sloboda. Poznámky k právnym pojmom zo žilinského prekladu Magdeburského práva* (Remarks on the Law Therms from the Žilina's Translation of the Magdeburg Law)

SPRÁVY / REPORTS

- 66 – 74 **Valentová, I.:** *XVIII. medzinárodná a poľská onomastická konferencia* (XVIII. International and Polish Onomastic Conference)
- 75 – 77 **Majchráková, D. – Brída, R.:** *Parsovanie a viacslvné výrazy. Úvodné pracovné stretnutie partnerov COST, akcia IC1207 PARSEME* (Parsing and Multi-word Expressions Inaugural General Meeting of COST Partners, Action IC 1207 PARSEME)
- 78 – 88 **Kmecová, S.:** *20. výročie slovinského lektorátu na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave* (The 20th Anniversary of Slovene Studies at the Faculty of Arts of the Comenius University in Bratislava)
- 200 – 208 **Wachtarczyková, J.:** *Stretnutie lokálneho a globálneho na Zámockej 47* (The Confrontation of Global and Local at 47 Zámocká Street)
- 209 – 212 **Hladký, J.:** *20. rokov slovakistiky ako študijného odboru na univerzite v Užhorode* (20 Years of Slovakistics as the Study Area at the University of Uzhgorod)
- 327 – 329 **Bónová, I.:** *Sympóziu doktorandov jubilujúceho školiteľa Jána Sabola* (Symposium of Post-graduate Students of Ján Sabol Celebrating his Birthday)
- 330 – 332 **Gajdošová, K.:** *Týždeň vedy a techniky v Slovenskom národnom korpuse* (National Science and Technology Week in the Slovak National Corpus)

RECENZIE / REVIEWS

- 89 – 91 **Palková, L. – Palková, E.:** *Prístupné (nielen) pre mládež* (Accessible (not only) to the Youth)
- 92 – 96 **Ripka, I.:** *Nová, moderná a inšpiratívna dialektologická monografia* (The New, Modern and Inspirational Dialectological Monograph)
- 97 – 102 **Sokolová, M.:** *Syntetický opis českého perfekta* (Synthetic Description of the Czech Perfect)
- 103 – 105 **Ondrejovič, S.:** *Jazykovedné príspevky v novom zborníku z Békešskej Čaby* (Linguistics Texts in the New Miscellany of the Békešská Čaba)
- 106 – 111 **Kmeťová, B.:** *Intercorp: Možnosti porovnávania štúdia viacerých jazykov* (Intercorp: Comparison and Study of Severeal Languages)
- 213 – 217 **Palková, L.:** *O slovných skladačkách* (On Lexical Puzzles)
- 218 – 221 **Ramšáková, A.:** *Jednotlivé a všeobecné onomastické premisy z Prešova* (The individual and General Onomastic Premises from Prešov)

- 333–336 *Bžoch, A.*: Eseje o zabúdaní jazyka (Essays on the Forgetting of Language)
337–343 *Petráš, P.*: Nové východisko skúmania Konštantínovho kódu (New Scope of Research of the Constantine's Code)
344–349 *Chlpíková, K.*: Tvrdé vs. mäkké zakončenie maskulín a neutier v českom jazyku (Hard vs. Soft Ending of Masculines and Neutres in Czech Language)
350–355 *Palková, L.*: Po dvadsiatich rokoch vyšiel nový slangový slovník

KRONIKA / CHRONICLE

- 112–117 *Karpinský, P.*: K osemdesiatinám Ladislava Bartka (On the Eightieth Birthday of Ladislav Bartko)
236–243 *Patráš, V.*: Ján Findra 80-ročný (Eightieth Birthday of Ján Findra)
244–245 *Ondrejovič, S.*: Vladimír Benko znova jubuluje (Vladimír Benko Celebrates his Anniversary again)
246–247 *Jánošík, P.*: Spomienka na Antona Jánošíka (A Memory of Anton Jánošík)
356–357 *Žigo, P.*: Za profesorom Krajčovičom (In Memory of Professor Rudolf Krajčovič)
358–359 *Ondrejovič, S.*: Pred 100 rokmi sa narodil Jozef Ambruš (Jozef Ambruš was Born 100 Year Ago)

ROZLIČNOSTI A ROZHOVORY / MISCELLANEA AND INTERVIEWS

- 118–120 *Patráš, V.*: Bitcoin a slovenčina (Bitcoin and Slovak)
121–124 *Valentová, I.*: Ako písať: horná Nitra alebo Horná Nitra? (How to Write: horná Nitra or Horná Nitra?)
248–249 *Genzor, J.*: Sivá eminencia (The Grey Eminence)
360–373 *Wachtarczyková, J.*: Poznávaním histórie jazyka formujeme svoje národné povedomie. Rozhovor s Milanom Majtánom (Interview with Milan Majtán)

ZÁPISNÍK BIBLIOGRAFA / BIBLIOGRAPHER'S NOTES

- 125–128
250–256
377–384

OBSAH 79. ROČNÍKA ČASOPISU SLOVENSKÁ REČ

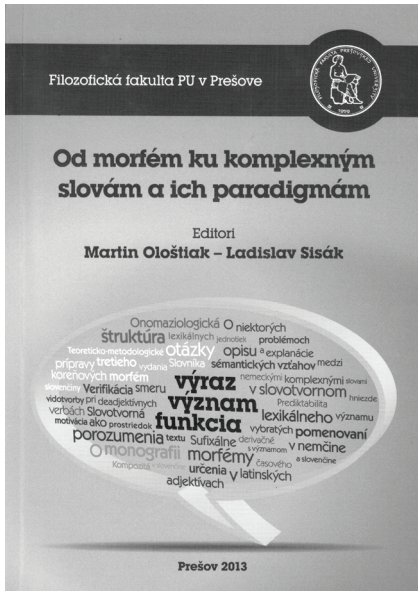
- 374–376 *Wachtarczyková, J.*: Obsah 79. ročníka časopisu Slovenská reč (Contents of 79th Volume of Slovak Speech Journal)

ERRÁTA

V dvojčísle 3 – 4/2014 roč. 79 časopisu Slovenská reč bolo nesprávne uvedené znenie časti vety na s. 205, ktorá mala znieť: „...ktorá prostredníctvom teórie siete-aktérov (ANT) nemá univerzalistické ambície a jej záujmom je infra-reflexivita.“ Autorovi príspevku sa ospravedľujeme.

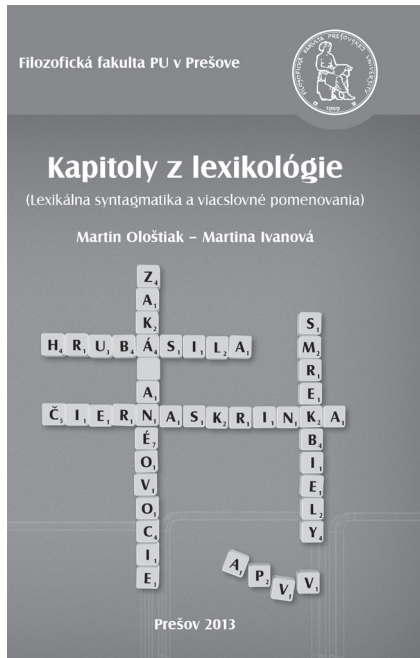
zostavila Júlia Behýlová, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Panská 26, 813 64 Bratislava
e-mail: juliab@juls.savba.sk

Od morfém ku komplexným slovám a ich paradigmám. Výraz, význam, funkcia. Ed. M. Ološtiak – L. Sisák. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2013. 202 s. ISBN 978-80-555-0902-0.

Nekonferenčný zborník obsahuje štúdie, v ktorých sa pozornosť venuje viacerým aktuálnym otázkam, týkajúcim sa slovtvorby a morfológie v slovenčine, nemčine a latinčine. M. Ološtiak: Onomaziologická štruktúra lexikálnych jednotiek (s. 9 – 89). M. Ivanová: Teoreticko-metodologické otázky prípravy tretieho vydania Slovníka koreňových morfém slovenčiny (s. 90 – 100). L. Sisák: O niektorých problémoch opisu a explanácie sémantických vzťahov medzi nemeckými komplexnými slovami v slovtvornom hniezde

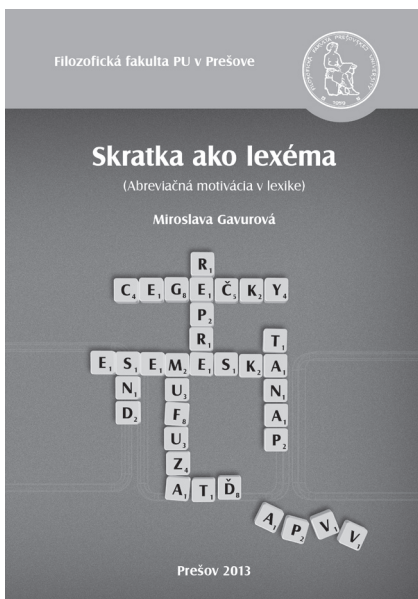
(s. 101 – 130). M. Sokolová: Verifikácia smeru vidotvorby pri deadjektívnych verbách (s. 131 – 146). K. Vužňáková: O monografii Kompozitá v slovenčine (s. 147 – 170). Z. Dobrík: Prediktabilita lexikálneho významu vybraných pomenovaní v nemčine a slovenčine (s. 171 – 180). S. Oriňáková: Sufixálne derivačné morfémy s významom časového určenia v latinských adjektívach (s. 181 – 190). L. Liptáková: Slovtvorná motivácia ako prostriedok porozumenia textu.

OLOŠTIAK, Martin – IVANOVÁ, Martina: Kapitoly z lexikológie (lexikálna syntagmatika a viacslovné pomenovania). Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2013. 251 s. ISBN 978-80-555-0938-9

Vysokoškolská učebnica, ktorej cieľom je komplexne predstaviť problematiku kolokability lexikálnych jednotiek. Teoreticko-metodologickým východiskom výkladu je teória lexikálnej motivácie, ktorá je predstavená v prvej kapitole *Lexikálna motivácia – východiskové poznámky* (s. 11 – 24). Druhá kapitola *Lexikálna syntagmatika* (s. 25 – 106) obsahuje sumarizáciu doterajších výskumov v tejto oblasti, vysvetlenie základných pojmov a termínov (napr. kolokabilita, koligácia, kolokácia, kolokát, kolokačná paradigma, kontext, kolokačné kontinuum a i.)

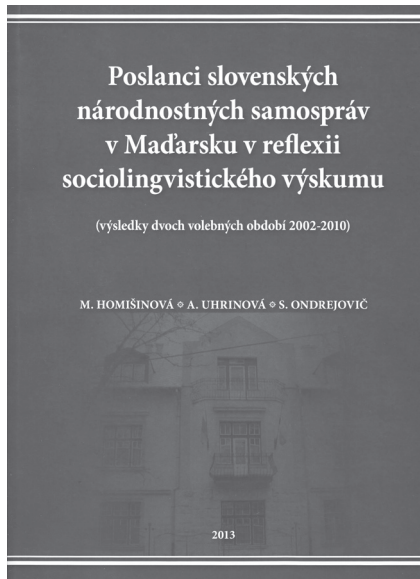
a podrobnú charakteristiku kolokability jednotlivých slovných druhov. V tretej kapitole *Syntaktická motivácia a viacslovné pomenovania* (s. 107 – 147) sa po osvetlení základných pojmov syntaktická motivácia porovnáva so slovotvornou motiváciou, predstavujú sa rôzne typy viacslovných pomenovaní, analyzuje sa lexikalizácia a vzťah viacslovných pomenovaní a voľných syntaktických konštrukcií, ako aj dynamiku vzťahu medzi jednoslovnými a viacslovnými lexémami. Štvrtá kapitola *Frazeologická motivácia a frazeológia* (s. 148 – 238) sa venuje problematike fungovania frazém (podstata frazeologickej motivácie, formálna a významová stránka, identita a hranice frazém, paremiológia, dynamika a paradigmatica frazeológie, princípy vzniku, výstavby a fungovania frazeologických jednotiek). Súčasťou druhej a štvrtej kapitoly sú aj praktické ukážky práce s korpusom (výskum a vyhľadávanie kolokácií a frazém v korpuse).

GAVUROVÁ, Miroslava: Skratka ako lexéma (abreviačná motivácia v lexike). Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2013. 312 s. ISBN 978-80-555-0939-6.

Monografia komplexne a syntetizujúco spracúva problematiku abreviácie, a to cez prizmu teórie lexikálnej motivácie (J. Furdík, M. Ološtiak). V úvode autorkapredkladá svoje terminologické východisko: charakterizuje princíp abreviačnej motivácie (abreviačný motivant, abreviačný motivát), podáva typológiu skratiek, vymedzuje abreviáciu oproti príbuzným procesom (trunkácia, redukcia, blending, spätné tvorenie) a zamýšľa sa nad príčinami skracovania. V samostatných kapitolách si všíma spoluprácu a prie-

niky abreviačnej motivácie s paradigmatickou, fónickou, sémantickou, morfológickou, slovotvornou, syntaktickou, frazeologickou, onymickou, expresívnou, registrovou, temporálnou a interlingválou motiváciou. Osobitnú pozornosť venuje javom abreviačnej demotivácie a abreviačnej remotivácie. Materiálovú bázu jej analýzy tvoria slovenské skratky, autorka však viaceré javy ilustruje aj na dominantných internacionálnych skratkách predovšetkým anglickej proveniencie a okrajovo aj na skratkách z iných jazykov (čeština, ruština, francúzština, nemčina). Leitmotívom celej práce je presvedčenie, že práve na pozadí motivačnej relačnosti možno skratku vnímať ako špecifickú, ale plnohodnotnú lexému.

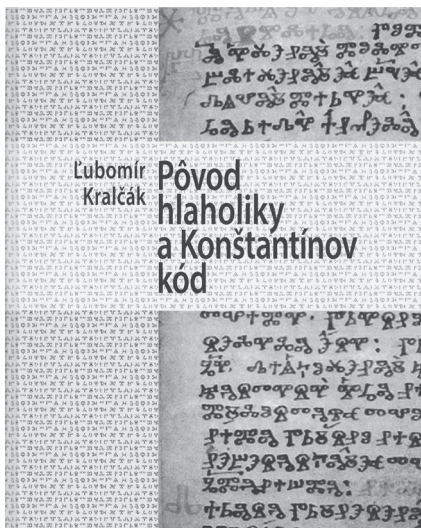

HOMIŠINOVÁ, M. – UHRINOVÁ, A. – ONDREJOVIČ, S.: Poslanci slovenských národnostných samospráv v Maďarsku v reflexii sociolingvistického výskumu (východky dvoch volebných období 2002 – 2010). Zost. M. Homišinová. Békešská Čaba: Progresszív Nyomda 2013. 162 s. ISBN 978-615-5330-00-1.

Kolektív pracovníkov z Maďarska (Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku so sídlom v Békešskej Čabe, Celoštátna slovenská samospráva v Budapešti) a zo Slovenska (Spoločenskovedný ústav SAV Košice a Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV) v rokoch 2006/2007 realizoval výskumný projekt s názvom „Jazykovo-komunikačné správanie poslancov slovenských národnostných

samospráv v Maďarsku“. Autori sa zamerali najmä na jazykovo-komunikačné procesy prebiehajúce u účastníkov výskumu. Snažili sa objasniť podstatu jazykových javov a prejavov, súvislosti medzi prebiehajúcimi jazykovo-komunikačnými procesmi, trendy jazykového správania vo vybraných jazykovo-komunikačných doménach (ktoré prebiehali u oboch skupín poslancov slovenských národnostných samospráv v rámci I. etapy výskumu – „odchádzajúci“ poslanci a 2. etapy výskumu – „prichádzajúci“ novozvolení poslanci) z pohľadu sociológie, lingvistiky a sociolingvistiky). Prílohou publikácie je dotazník.

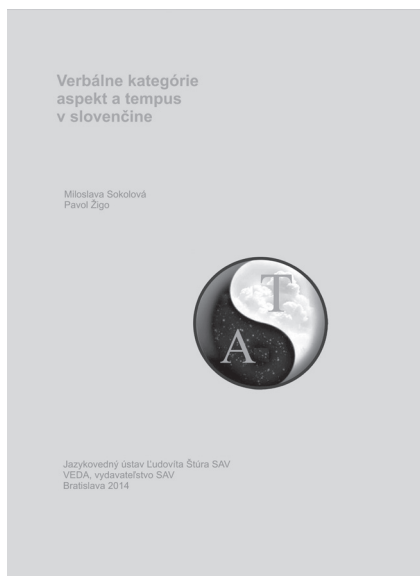

KRALČÁK, Eubomír: Pôvod hlaholiky a Konštantínov kód. Martin: Matica slovenská 2014. 207 s. ISBN 978-80-8128-099-3.

Publikácia je monografickým príspevkom k výkladu genézy hlaholských písmen, založeným na uplatnení nových prístupov a na využití doteraz nepovšimnutého, avšak historicky reálneho inšpiračného prameňa Konštantínovej alfabety, ktorým je Euklidovo učenie o geometrii. Autor sa venuje pôvodu slovanského písma vo všeobecnom zmysle a prináša v historickom priereze prehľad názorov a koncepcií, ktoré sa zaoberali genézou hlaholiky. Charakteristika hlaholskej al-

fabetu ako sústavy grafém a hlások a jej rekonštrukcia na základe historických prameňov sú obsahom tretej kapitoly. Jadrom publikácie je posledná kapitola, v ktorej autor prináša vlastný výklad pôvodu hlaholských písmen. Za hlavné kultúrne zdroje, ktoré slúžili Konštantínovi ako východiská hlaholskej grafiky a o ktoré sa opiera aj autorov výklad, považuje Euklidovu geometriu, grécke minuskulné písmo a grafemiku samaritánskeho a hebrejského jazyka. Na záver podáva sumár tvarových východísk všetkých písmen hlaholskej abecedy, v ktorom niet litier neznámeho pôvodu.

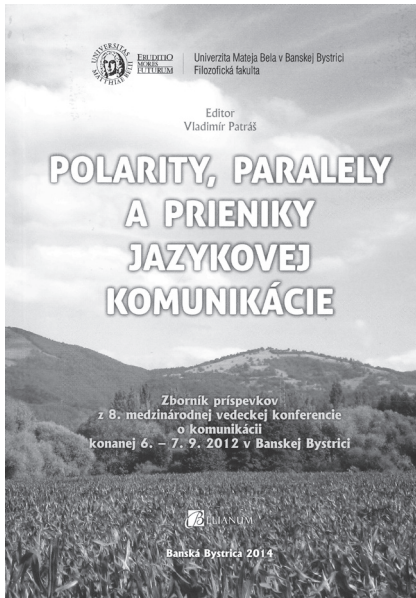

SOKOLOVÁ, Miloslava – ŽIGO, Pavol: Verbálne kategórie aspekt a tempus v slovenčine. Bratislava: Veda 2014. 320 s. ISBN 978-80-224-1374-9.

Autori v monografii predstavujú syntetizujúce poznatky o vzájomnej spätosti slovesných kategórií vidu, času a spôsobu. Práca je štruktúrovaná podľa významových skupín – čisto nedokonavých slovies (imperfektíva tantum), čisto dokonavých slovies (perfektíva tantum) a slovies schopných tvoriť vidové dvojice. V monografii sa pracovné hypotézy preverujú na reálnom, neidealizovanom jazykom materiáli súčasnej slovenčiny – Slovenskom národnom korpuse, v ktorom sa nachádzajú publicistické, umelecké aj odborné texty. Autori sú presvedčení, že korpusový výskum má

v súčasnosti veľké možnosti spresniť, revidovať a posunúť doterajšie výsledky a jazykovedné poznanie. Cieľom analýz získaných údajov je základná orientácia vo využívaní gramém v súvislosti so sémantikou slovesa a potvrdenie ich jednotlivých funkcií na rozsiahlom inventári dokladov. Rozsah jazykového materiálu, jeho spracovanie a interpretácia má okrem analyzujúceho aj syntetizujúceho významu zmysel najmä v oblasti teoretickej jazykovedy aj vyučovania jazyka a je dôležitým prostriedkom ďalšieho jazykovedného porovnávacieho výskumu. Poznatky z monografie okrem sféry národného jazyka zasahujú aj problematiku kategórií v oblasti všeobecnej jazykovedy.

Polarity, paralely a prieniky jazykovej komunikácie. Zborník príspevkov z 8. medzinárodnej vedeckej konferencie o komunikácii konanej 6. – 7. 9. 2012 v Banskej Bystrici. Ed. V. Patráš. Banská Bystrica: Belianum 2014. 333 s. ISBN 978-80-557-0731-0.

Cieľom zborníka je tematicky, metodologicky a pragmaticky účinne prispieť do ustavične sa roztvárajúceho vejára poznatkov o komunikácii a komunikovaní prostredníctvom dvoch prienikovo spätých oblastí. Prvý okruh sa zameriava na metodologické zdroje jazykovej komunikácie, na komunikačné sféry a situácie vo svetle lingvistickej teórie. V jadre druhého bloku spočívajú medzijazykové kontakty a translačné vzťahy medzi nimi vo vzťahu nielen, ale aj k sociolingvistiky. Do zborníka,

nadväzujúceho na myšlienky a výsledky Banskobystrickej sociolingvistickej školy, prispeli nielen konferenčné stálice, ale aj účastníci, ktorí sa na podujatí objavili po prvý raz. Autori príspevkov: J. Dolník, J. Findra, J. Hoffmannová, J. Kořenský, J. Sabol, M. Hirschová, K. Michalewski, J. Klincková, A. Vlastelić, J. Krško, M. Imrichová, I. Bónová, M. Bodnárová, L. Satinská, E. Čulenová, A. Huťková, E. Schwarzová, V. Patráš, V. V. Polách, P. Odaloš, L. Urbancová, J. Miškovská, L. Ivančová, A. Uhrinová-Hornoková, E. Horváthová-Farkasová, A. Guzy, B. Niesporek-Szamburska, I. Orszulik, L. György.

KRŠKO, Jaromír: Úvod do toponomastiky. Banská Bystrica: Belianum, vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici 2014. 175 s. ISBN 978-80-557-0729-7.

Vysokoškolská učebnica v sebe integruje viaceré kľúčové témy súčasnej slovenskej toponomastiky. Študentom slovakistiky, ale aj záujemcom o výskum toponymie a vlastných mien ponúka možnosť získať základný prehľad z tejto časti onomastiky, zorientovať sa v jej štruktúre, oboznámiť sa so základnými termínmi a procesmi vzniku proprií. Kapitola venovaná mikroštruktúrnym vzťahom odhaľuje zložitosť (ale aj krásu) toponým, čo sa naplno ukazuje v časti predstavujúcej toponymum ako súčasť sociálneho priestoru – ide

tu o dosiaľ neprebádanú oblasť nazerania na toponymum ako súčasť ľudskej komunikácie odrážajúcej zložitú sieť sociálnych väzieb medzi ľuďmi. Pri roztrieďovaní získaného toponymického materiálu pomôže poslucháčom a čitateľom kapitola o klasifikácii toponým. Záverečné kapitoly vychádzajú z vlastných bádání autora. V tejto časti sú aj informácie o stave výskumov v slovenskej toponymii, je tu predstavená história a základné ciele projektu Hydronymia Slovaciae. V knihe nájdú študenti aj výber zo základnej literatúry.

VŠEOBECNÉ POKYNY PRE AUTOROV

Redakcia neprijíma príspevky, ktoré už boli publikované alebo boli prijaté na uverejnenie inde. Vzhľadom na anonymné posudzovanie príspevkov (anonymous peer reviewing) žiadame autorov, aby svoje príspevky posielali e-mailom ako prílohu na adresu wachtarczyk@gmail.com, pričom samotný text príspevku **nesmie** obsahovať meno, ani pracovisko autora. Údaje o pracovisku, resp. bydlisku autora (presnú adresu), prosíme uvádzať do sprievodného mailu.

Záväznou súčasťou každého textu je anglický preklad jeho názvu. Pri príspevkoch do rubrik Štúdie a články, ako aj Diskusie a rozhlady, vyžadujeme abstrakt v anglickom jazyku v rozsahu okolo 100 slov. Abstrakt by mal predstavovať výťah z obsahu článku, nielen výsledky výskumu. Kľúčové slová v počte 3 – 10 prosíme uvádzať v angličtine a zároveň v jazyku príspevku, a to v abecednom poradí.

Autori zaslaním príspevku vyjadrujú súhlas s jeho redakčným spracovaním a publikovaním v periodiku Slovenská reč v časovo nešpecifikovanom horizonte. Príspevky môžu obsahovať maximálne 20 % autocitácií.

Pravidlá formálnej úpravy textu

- Texty predkladať vo formáte rtf alebo doc, písmo Times New Roman, veľkosť 12, riadkovanie 1,5 (okrem názvu príspevku).
- Na odlišenie príkladov od textu použiť kurzívu, na odlišenie typov písma aj bold, alebo horný a dolný index. Nič neriediť, nepodčiarkovať, nepoužívať iné typy písma.
- Na poznámky v texte používať automatickú funkciu textového procesora Vložiť poznámku pod čiarou (ide o tzv. päťové poznámky uvádzané na každej strane).

Pravidlá uvádzania bibliografických odkazov

Časopis rozlišuje a osobitne uvádza 2 druhy bibliografických odkazov:

Literatúra (monografie, články v časopisoch a zborníkoch...) Zoznam literatúry je uvedený na konci článku, zoradený abecedne podľa priezviska autora. V zozname je iba literatúra, ktorá je v článku citovaná alebo na ktorú sa v texte odkazuje.

- V zozname literatúry sa krstné mená autorov rozpisujú, priezviská autorov sa píše VER-ZÁLAMI.
- Názvy publikácií v texte sa uvádzajú kapitálkami (napr. ĽUDOVÍT ŠTÚR A REČ SLOVENSKÁ).
- Monografia sa uvádza podľa vzoru: FURDÍK, Juraj: Slovtvorná motivácia a jej jazykové funkcie. Levoča: Modrý Peter 1993.
- Článok v časopise: HORECKÝ, Ján: Sémantické a derivačné pole sloviess ísť a chodiť. Slovenská reč, 1999, roč. 64, č. 4, s. 202 – 208.

Pramene (slovníky, encyklopédie, hist. dokumenty, atlasy, mapy, kartotéka...) sa uvádzajú abecedne v rámci literatúry. Napríklad:

- Krátky slovník slovenského jazyka. Bratislava: Veda 2003.

ale

kolektívne monografie a Slovník súčasného slovenského jazyka uvádzame podľa priezvisk editorov:

- JAROŠOVÁ, Alexandra – BUZÁSSYOVÁ, Klára (eds.): Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. Bratislava: Veda 2006.

Internetové a korpusové odkazy: označujú sa v texte [1] a zoznam odkazov je zoradený číselne podľa postupnosti citovania. Veľmi dlhé odkazy sa skracujú na úroveň nadradenej domény identifikujúcej daný zdroj. Pri korpusových odkazoch stačí uviesť verziu korpusu. Napríklad:

- [1] Jamrichová, Petra: Poznámky z družiny. Online: <http://jamrichova.blog.sme.sk/c/244412/Poznamky-z-druziny.html>, cit. 4. 11. 2011
- [2] Slovenský národný korpus – prim-5.0-public-all. Online: <http://korpus.juls.savba.sk>